



# שקרים



התכנית  
הבין-תחומית  
לתלמידים מבטיינים  
ע"ש עדי לאוסמן  
עיתון הסטודנטים

# שקרים

- עיסת נייר (פתח דבר) 1  
הלא־נקרא הגדול / אביגיל מרמרי 2  
הכל יחסי? / עידן רג'זאן 4  
"האכזריות בשקר היא שניתן לשקר רק למי שמאמין לך" –  
ראיון עם דניאל דור / טל יחזקאלי 8  
להפוך את השקר לקשר / מרוה מרום שלו 12  
פרקי אליק סיפור קצר / יאיר אגמון 14  
"טעם טוב הוא האויב של אומנות גדולה" –  
ראיון עם דיוויד שילדס / עילם וולמן 18  
על שקרים ומחשבים / עומר רוזנבוים 22  
פוליטיקלי־קורקט / יותם קומן 28  
כיסופים, אשליות / אנונימי 31  
האופי הפטישיסטי של השפה / דרור בירגר 32  
המחשב סיפור קצר / יונתן וריסימו ינאי 36  
השירה והשקר: פרויקט פרשנות 40  
שירה דושי 43 / דנה רוסו 45 / רן הכהן 46  
כרמל פונדק מינץ 47 / גלילי שחר 48  
פרידה משמחה  
ההזמנה / שמעון אדף 52  
גברים אינם בוכים / אתגר קרת 53  
עשרים ושתיים שקל / עודד וולקשטיין 54  
55 Lemony beetroot and peach salad / Yotam Otolengi

התכנית הייחודית לתלמידים מצטיינים  
על־שם עדי לאוטמן, המסלול הבין־תחומי  
אוניברסיטת תל־אביב



ראש התכנית: פרופ' נעמה פרידמן  
מרכזת התכנית: שמחה מנחם  
מזכירת התכנית: חוה שטרן

גיליון מס' 18, יוני 2016

עורכים: טל יחזקאלי, אביגיל מרמרי ועמית וולצקי

הקדישה איורים: שירה דושי, שם הסדרה: "יצירות" טכניקה מעורבת (צבעי הדפס על נייר, קולאז'), מאי 2016

עיצוב השער וייעוץ גרפי: בר צירינסקי  
תמונת השער הקדמי: פסי גירש, "כשהמודעות עלתה", 1991  
תמונת השער האחורי: "פסי גירש, "בתוך מי תהום", 1988

ייעוץ לשוני: ד"ר אילנה ארבל  
ביצוע, עימוד והפקה: מיכל סמו־קובץ, המשרד לעיצוב גרפי



שירה דושי, הידרה

## עיסת נייר

תום האָביב מעורר במכונות הדפוס גרוי מְשָׁנָה בגרון.  
צָצָה ועולה בָּהוּ כגרה אצות עמודים, מילפיי דאָשְׁתֵּקֵד, גיליון חֲדָשׁ ומהוקצע.  
והמלים הרבות, ישובות שוקדות בשורות כסטודנטים בספריה או פועלי טכסטיל,  
קצר ההונה מלהבחין אם אמת הן אם לאו.  
האקריות והשמרים כבר עמלים בפרוק כעיונות אלה,  
לזפזופ בין ערוצי הטלוויזיה, בערב ש של יום עבודה מפרה.  
נסו לקחת עיסת נייר ולעצב בה נְשָׁעָה ש של פנאי.

### מצרכים:

גיליון שקרים – חתוך לרצועות  
דבק פלסטי – 200 מ"ל  
קערת מים – 100 מ"ל  
גיגית

### הוראות הכנה:

מערבבים את הדבק והמים ומכינים אובייקט שאותו רוצים לצפות בעיסת נייר, לדוגמה בלון או ספל.  
בוחרים רצועות נייר מתאימות, טובלים אותן בתערובת הדבק ומשטחים על האובייקט, ללא בועות אוויר בין הרצועה למשטח. ניתן ליצור 2-3 שכבות. לאחר הכיסוי יש להמתין עד לייבוש מלא של העיסה.

### עורכי העיתון,

טל יחזקאלי  
אביגיל מרמרי  
עמית וולצקי



**ה**חוויה מופרת. הרגל חוצה את מפתנה של חנות הספרים. הلم השפע מכה בעוצמה. הדופק עולה, הנקבוביות מתרחבות. העיניים מתרוצצות, הקול בראש מתחיל בחישובים. 50 ספרים על כל מדף, אולי 60, להכפיל ב־30 מדפים לפחות. ובכל ספר – עולם ומלואו, חוויה סינגולרית של שיטוט מחשבתי, חריגה מִפְעִימה מציר הזמן, קיטועים וסלסולים של הרצף המרחבי. וזו רק חנות אחת בעיר אחת, ואלה הם ספרים בשפה אחת מיני מאות. ובסוף יוצאים, עם שקיית נייר מרשרשת ובה ספר או שניים, או ארבעה במאה, לא יותר. אלפי ספרים נותרו מאחור. ויחד איתם כל הציוצים בטוויטר שלא נקראו, וכל הטורים בכל העיתונים שפקע מועדם.



"The Great Unread" הוא מונח שטבעה חוקרת הספרות מרגרט כהן לתיאור הכורח המציאותי שלפיו את רובם המוחלט של המוצרים הטקסטואליים אנחנו לא קוראים. "הלא־נקרא הגדול" היא סוגיה אפיסטמולוגית שמעסיקה את חוקרי הספרות, ופוגשת גם כל קוראת חובבת וכל אדם שנהנה מצריכה של יצירות – אפילו אם הן לא טקסטואליות. ייתכן שהתופעה הזאת הופכת לבעיה ברגע שהיא פוגשת את הפחד להחמיץ, את המחשבה הבלתי־נסבלת שקיים דבר מרגש שאינך נוטל בו חלק (אותו FOMO שנטחן עד דק). אפשרות אחרת היא שהחוויה בחנות הספרים מעמתת עם בעיה מודרנית יותר, שעניינה בעלות על קניין שאינו רוחני אלא חומרי. the great unpossessed, אם תרצו. איך חיים בלי לאחוז בידיעה או עם אחיזה בידיעה שהידע (או החוויה או הניסיון) קיימים אך לא ניתנים לצריכה במלואם?

לבעיה של "הלא־נקרא הגדול" אין אופק של פתרון. היא ודאית ושרירה וקיימת, וצריך ללמוד לחיות לצידה. חוקר הספרות האיטלקי פרנקו מורטי מצא דרך אחת לעשות את זה, דרך שהוא מכנה "קריאה מרחוק". במעבדתו בסטנפורד הוא מזין למחשב מספר רב של יצירות ומריץ אלגוריתמים שונים שקוראים אותן כמכלול. הוא מוותר על האינטימיות שקיימת בקריאה של יצירות בדידות, בניסיונו להתעלות מעל מגבלת נפח הקורפוס שאליה כפופים חוקרי הספרות. שיטת המחקר של מורטי לא חפה מבעיות, אבל באמצעותה הוא כנראה מצליח לקרוא יותר. הוא אולי מקטין את הלא־נקרא, אך רחוק כמקודם מלבטל אותו.

מצופה מן האדם המשכיל להיות בקי בקאנון הספרותי. זה בלתי אפשרי. לקרוא את הומוס

# הלא־נקרא הגדול

אביגיל מרמרי

האם במסגרת השאיפה הכללית לאותנטיות יש לעודד שיח ספרותי אמיתי יותר? לצאת לכיכר העיר ולהודות בגאון שאין לנו פנאי לקרוא, שהספר האחרון שקראנו היה "החיים כמשל" ושמעולם לא אחזנו בספר של צ'כוב? יש משהו מקסים ומנחם בכך שעדיין קיים רצון להכיר את הגיבורים והעלילות שנטועים בלב התרבות שלנו, גם אם היכרות שטחית, גם אם מיד שנייה או שלישית. הספרים שאנחנו משקרים שקראנו מעצבים את האישיות שלנו לא פחות מן הספרים שקראנו באמת.

### ביבליוגרפיה

פרנקו מורטי, "השערות על ספרות עולם", אות 1: 241-227.

**אביגיל מרמרי היא תלמידת השנה השנייה בתכנית**

פעמיים. פעם בתשובתו של הנסקר ופעם בעת הדיווח עליה. בנתון הזה, על אודות קריאה של קלאסיקות, נראה כי המעזים להודות בשקר הם דווקא דוברי אמת.

כדי ששקרים מסוג כזה יהיו מוחלטים, נדרשת הגדרה מוחלטת של מושג הקריאה. האם קריאה של ספר דורשת שהעין תשזוף כל מילה ומילה בכל אחד מעמודי הספר? והאם זהו תנאי מספיק? כמו שיטת הקריאה הייחודית של מורטי, אנשים מפתחים טקטיקות שונות כדי להגדיל את קיבולת הקריאה. קריאה של ההתחלה ושל הסוף, קריאה של חצאי פרקים. כדי לעמוד בכל הדרישות צריך להיות יצירתיים. לקרוא בפאסט־פורוורד. רק עמודים זוגיים. לראות את הסרט. לראות את הסרט בפאסט־פורוורד. לקרוא את הביקורת בעיתון. לקרוא את הערך בוויקיפדיה. זה אמור להספיק לשיחת הסלון הבאה.



והיסיאודוס, את דנטה ובוקצ'יו, דוסטויבסקי וטולסטוי וגתה וקפקא והוגו ובלזק ופרוסט ו־וולף וג'ויס... ועגנון, וברנר, ויזהר. זוהי רק נקודת הפתיחה – כל זה נדרש עוד לפני שניגשים לספרות עכשווית, או מעזים לפזול לכיוון ספרויות שוליים או חלילה לספרויות שאינן מן האוקסידנט. מה נותר לו לאדם, שלא גאה בבורותו, לעשות כנגד אותו חוסר אפשרות מבני ואינהרנט?

הצו חברתי דוחק אותו לפינה.

אין ברירה.

לשקר.

הפה נפתח והלשון מסננת: "ימי צקלג שינה את חיי".

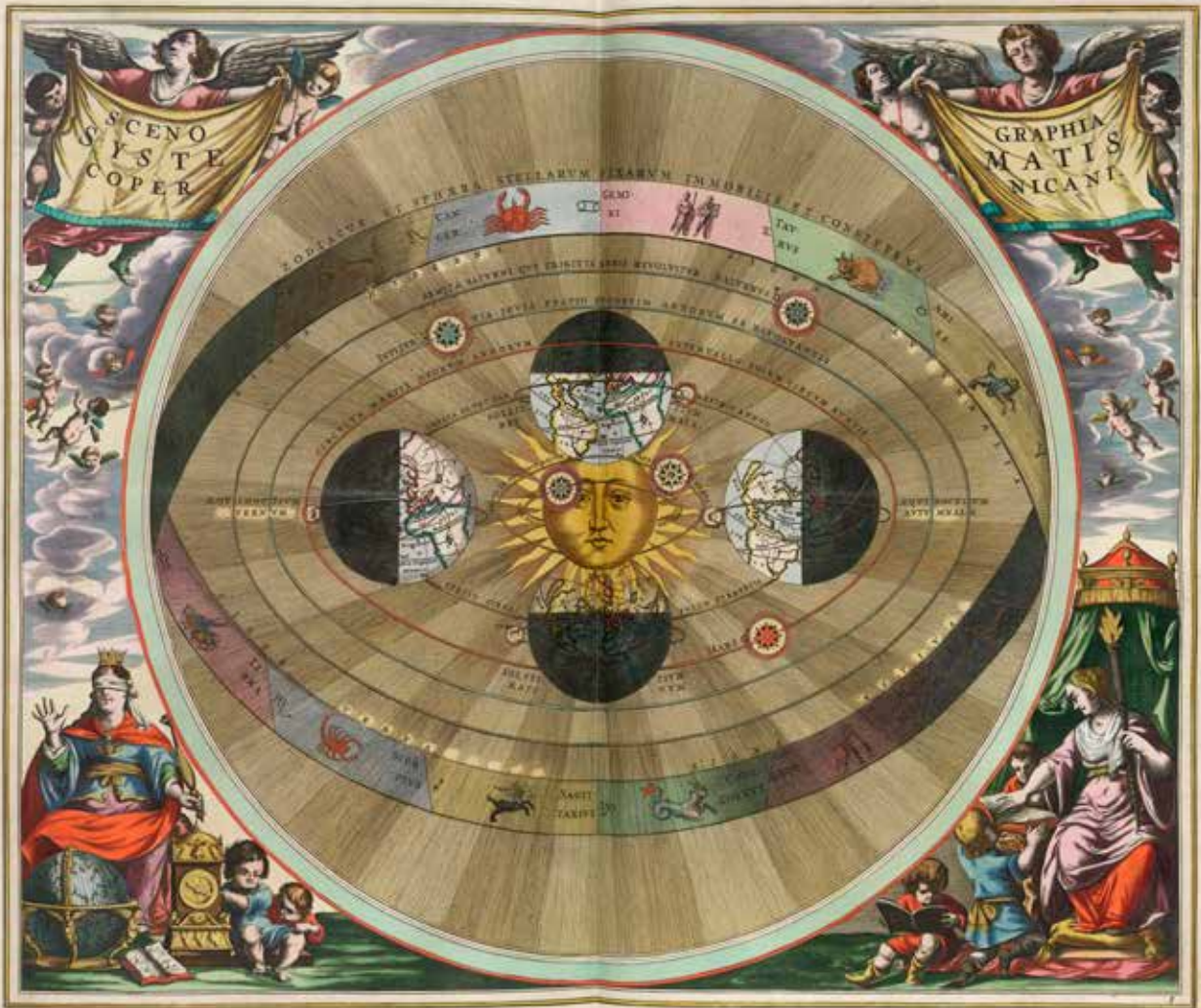


בסקר שערך הטלגרף הבריטי, יותר ממחצית מן המשתתפים הודו שהם משקרים בנוגע לקריאה של קלאסיקות ספרותיות. סקרים עלולים לשקר



אביגיל מרמרי, שדרות ספרים: ימי צקלג (מאת ס. זיהר, כרכים א-ב, זמורה-ביתן, 1958), 2016, בהשראת הסדרה "שדרות ספרים" (סקנוגרמות, 2008), של האמנית מיכל היימן.





# הכל יחסי?

## השקרים של קופרניקוס

עידן רג'ואן

– ביניהם כדור הארץ שלנו – סובבים סביבה. במאה ה־19, בעקבות התפתחות התורה האלקטרומגנטית של מקסוול, התגלה כי האור הוא למעשה גל אלקטרומגנטי הנע במהירות סופית: כ־300 אלף ק"מ בשנייה. אך ביחס לאיזו מערכת מוגדרת מהירות האור? תפיסת האתר התאימה לכך כמו כפפה ליד – מהירות האור, כמו כל מהירות אחרת בעולם, מוגדרת ביחס לאתר כמובן! אם כן, באמצעות מדידת הפרשי הזמנים שלוקח לקרני אור לעבור בכיוונים שונים, נוכל למדוד את תנועתו של כדור הארץ ביחס לאתר – שהרי הוא התווך שבו נע האור. שני הפיזיקאים האמריקאים מייקלסון ומורלי<sup>3</sup> הרימו את הכפפה, וביצעו ניסוי בו ניסו למדוד את מהירות כדור הארץ ביחס לאתר<sup>4</sup>. התוצאה שהם גילו הייתה לא פחות ממדהימה – כדור הארץ ניח ביחס לאתר! כיצד זה ייתכן? האם כדור הארץ אכן מהווה מערכת ייחוס עדיפה מכל מערכת אחרת ביקום? שאלות אלה ואחרות הן שהניעו את איינשטיין לחיפוש אחר פתרון שבסופו של דבר הוביל לניסוח תורת היחסות הפרטית. ב־1905, הידועה כ"שנת הפלאות" שלו, פרסם איינשטיין ארבעה מאמרים

על תפיסתו של אייזק ניוטון, אבי המכניקה הקלאסית. לפי תפיסה זו, החלל ביקום הוא מערכת אבסולוטית, נייחת, בה תקפים חוקי התנועה של ניוטון – זוהי מערכת "האֶתֶר"<sup>2</sup>. ניוטון סבר כי תנועתם של כל הגופים ביקום מוגדרת ביחס למערכת זו, ובהתאם לעקרון היחסות של גליליי, כל מערכת (או גוף) הנעה במהירות קבועה לאורך קו ישר ביחס לאתר משמרת אף היא את חוקי התנועה – מערכות אלה נקראות מערכות אינרציאליות.

בנוסף לשלושת חוקי התנועה המהווים בסיס למכניקה הקלאסית, ניוטון ניסח את חוק הגרביטציה האוניברסלי אשר מתאר הן את תנועת גרמי השמיים והן את תנועתו של תפוח הנופל מן העץ. באמצעות חוק זה, הצליח ניוטון לספק הסבר פיזיקלי למודל של קופרניקוס עבור תנועת כוכבי הלכת סביב השמש. ליתר דיוק, כדור הארץ והשמש סובבים שניהם סביב מרכז המסה המשותף שלהם, אך בשל מסתה העצומה של השמש, המרכז המשותף נמצא קרוב מאוד אליה. כלומר, ניוטון קיבל את המודל ההליוצנטרי לפיו השמש נמצאת (בקירוב) במרכז וכוכבי הלכת

גיל צעיר אנחנו לומדים כי כדור הארץ מסתובב סביב השמש, וכי התיאוריה הגיאוצנטרית ששלטה עד ימי הביניים, שלפיה כדור הארץ הוא מרכז היקום, היא שקר. בערך באותן השנים אנחנו לומדים ששקר הוא לא תמיד שקר, אלא הכל תלוי בעיני המתבונן – או במילים אחרות, הכל יחסי. שתי התובנות האלו מקבלות פירוש מעניין בתורת היחסות הפרטית של איינשטיין, שמערערת את מה שחשבנו שאנחנו יודעים על היקום ועל שקרים.

האם השמש מסתובבת סביב כדור הארץ? בימינו, כל ילד יודע שהתשובה לשאלה זו היא שלילית. אולם, לא תמיד כך היה המצב. בעת העתיקה המודל המקובל של היקום היה המודל הגאוצנטרי, לפיו כדור הארץ נמצא במרכז היקום, בעוד שהשמש ושאר הכוכבים נמצאים על גלגל השמיים שסובב סביבו. מודל זה רווח לכל אורך ימי הביניים, עד שבמאה ה־16 אסטרונום פולני בשם ניקולאוס קופרניקוס חולל מהפכה: הוא טען כי השמש היא מרכז היקום וכדור הארץ הוא שמסתובב סביבה ולא להפך. "המהפכה הקופרניקאית" היוותה נקודת מפנה חשובה בהיסטוריה, ומקובל לסמן אותה כראשיתו של המדע המודרני. אך על מה כל המהומה? האם התורה של קופרניקוס נכונה גם 500 שנה אחרי? מה באמת מסתובב סביב מה? כדי לענות על שאלות אלה, נתחיל בהסבר קצר על תורת היחסות.

בהיותנו חיים על פני כדור הארץ, אנו מורגלים לחשוב על תנועת כל הגופים ביחס אליו. זוהי מערכת מוחלטת וקבועה המוסכמת על כל הצופים, ולכן אנו מבחינים בקלות בין גוף שנמצא בתנועה (ביחס לארץ) וגוף שנמצא במנוחה (ביחס לארץ)<sup>1</sup>. כדי להבין טוב יותר את תורת היחסות, עלינו להתנתק מנקודות ייחוס חיצוניות. לכן, דמיינו שאתם יושבים בחללית הקטנה שזה עתה רכשתם במבצע באינטרנט. לפתע חולפת על פניכם חללית בכיוון הנגדי. האם אתם במנוחה והחללית השנייה בתנועה? או שמא אתם בתנועה והחללית השנייה במנוחה? ואולי בכלל שניכם בתנועה? את זאת אינכם יכולים לדעת – כל שניתן לדעת הוא את המהירות היחסית ביניכם. זהו, על רגל אחת, הבסיס לתורת היחסות.

עקרון היחסות, לפיו אין כל דרך להבחין בין מערכת נייחת למערכת הנעה במהירות קבועה לאורך קו ישר, הופיע כבר במאה ה־17 בכתביו של גלילאו גליליי, אך אלברט איינשטיין היה הראשון להבין את המשמעות מרחיקות הלכת שלו. קודם לניסוח תורת היחסות של איינשטיין, התפיסה הרווחת של החלל והזמן התבססה



מכוננים בתחומים שונים של הפיזיקה. באחד מהם, הוא יצא מנקודת הנחה כי מהירות האור קבועה בכל מערכת אינרציאלית, ולא רק ביחס לאתר – וכך קיבל את תורת היחסות הפרטית (על כל תוצאותיה המפליאות).

ההנחה עליה התבסס איינשטיין בנוגע למהירות האור היא למעשה הכללה של עקרון היחסות הקובע כי אין כל הבדל בין שתי מערכות אינרציאליות. בעוד שגליליי וניוטון התייחסו לעקרון זה רק בנוגע לתופעות מכניות, איינשטיין הכליל את העיקרון לכל התופעות הפיזיקליות באשר הן: מכניות, אלקטרומגנטיות, תרמודינמיות וכו'. כלומר מבחינה פיזיקלית אין כל הבדל בין שתי מערכות אינרציאליות שונות ולכן אין משמעות לשאלה האם מערכת א' נעה ומערכת ב' נמצאת במנוחה או להפך – הגודל הפיזיקלי היחיד שיש לו משמעות הוא המהירות היחסית ביניהן. מכאן שאין מערכת אחת עדיפה בתיאור העולם, אלא כל המערכות האינרציאליות הן שוות ערך – או במילים אחרות: אין אתר.

דרך טובה (גם אם לא לגמרי מדויקת) להמחיש את השקילות הזו בין מערכות ייחוס היא בעזרת המושג "כאן". הבה נבחן את הסיפור הבא: הבוקר צעדתי לתחנת האוטובוס ומשם נסעתי לאוניברסיטה. בסיום הלימודים הלכתי לאכול בקפיטריה, ונסעתי חזרה הביתה.

אך אם תשאלו את המספרת בכל שלב של היום היכן היא נמצאת, התשובה תמיד תהיה "כאן". לכן ניתן לתאר את הסיפור באופן השקול הבא: הבוקר הייתי כאן ותחנת האוטובוס הגיעה אליי ואז האוניברסיטה נסעה אליי. בסיום הלימודים נשארתי כאן והקפיטריה הגיעה אליי, ואז הבית נסע אליי בעודי כאן.

הסיבה שהסיפור השני נשמע מוזר היא מכיוון שאנו מורגלים לחשוב על תנועה ביחס למערכת המוחלטת של כדור הארץ, כאמור. ייתכן שזו הסיבה שהובילה את ניוטון למחשבה על המרחב כעל מערכת מוחלטת ולא יחסית. אולם, מבחינה עקרונית אין שום הבדל בין הסיפורים – שניהם מתארים בדיוק את אותו מצב עניינים: הסיפור הראשון במערכת הייחוס של כדור הארץ, והשני במערכת הייחוס של המספרת.

אם כן, האם יש משמעות לשאלה מה מסתובב סביב מה? כפי שראינו, אין דרך להבחין בין שתי מערכות, ואין משמעות לשאלה איזו מהן נמצאת במנוחה ואיזו בתנועה. כלומר, כשם שכדור הארץ מסתובב סביב השמש (עבור צופה על השמש), השמש מסתובבת סביב כדור הארץ (עבור צופה על כדור הארץ)!

טוב, לא בדיוק. ניזכר לרגע שוב בניסוח של

עקרון היחסות: אין כל הבדל פיזיקלי בין שתי מערכות אינרציאליות. האם כדור הארץ הוא מערכת אינרציאלית? בפירוש לא. כאמור, כדור הארץ והשמש שניהם סובבים סביב מרכז המסה המשותף שלהם. כזכור, מערכת אינרציאלית היא מערכת הנעה במהירות קבועה לאורך קו ישר, ולכן כדור הארץ המסתובב אינו מערכת אינרציאלית. לכן, על מנת להשתמש במכניקה הניוטונית כדי לתאר את תנועת גופים על פני כדור הארץ, נצטרך להתחשב בכוחות מדומים כמו הכוח הצנטריפוגלי ש"מעייף" אותנו החוצה כשאנו מסתובבים בקרוסלה. אולם, מכיוון שמהירות הסיבוב של כדור הארץ סביב השמש כה קטנה, התאוצה זניחה ולכן הכוחות המדומים אינם מורגשים באופן יומיומי.<sup>5</sup>

אם כך, המודל לפיו השמש מסתובבת סביב כדור הארץ הוא לגיטימי לחלוטין, וניתן לקבל תיאור מלא ומדויק של הפיזיקה גם במערכת זו, ובתנאי שנתחשב בכוחות המדומים הנובעים מהיותו מערכת לא אינרציאלית. אולם, על מנת להקל ולפשט את החישוב, בכל זאת יש היגיון להשתמש במודל לפיו כדור הארץ מסתובב סביב השמש.<sup>6</sup>

אם הגעתם עד לכאן, בואו נסיים לפחות עם שקר אחד של המודל הקופרניקאי – הטענה כי השמש היא מרכז היקום. היום כבר ברור כי ישנם מיליארדי כוכבים אחרים ביקום פרט לשמש, ואין כל סיבה לחשוב שהשמש היא נקודת ייחוס מועדפת כלשהי ביקום. למעשה, הקוסמולוגיה (מדע היקום) של ימינו הרחיבה את ההנחה הקופרניקאית כי כדור הארץ אינה נקודת ייחוס מועדפת, להנחה כי אף גוף ביקום אינו נקודת ייחוס מועדפת. מכאן שאין בכלל משמעות לשאלה מהו מרכז היקום – כל הנקודות ביקום הן שוות ערך, ואין נקודה אחת מרכזית יותר מחברתה.

למרות זאת, ניתן לנסח את השאלה באופן שהיא תקבל משמעות: מהו מרכזו של היקום הנראה? התיאוריה המקובלת היום בקוסמולוגיה היא תיאוריית המפץ הגדול, לפיה היקום כולו נוצר לפני זמן סופי: כ־13.5 מיליארד שנה. בהתאם לכך, ומכיוון שמהירות האור היא סופית, כאמור, המרחק הגדול ביותר שניתן לראות ביקום – גם אם נשתמש בטכנולוגיה המתוחכמת ביותר – הוא סופי.<sup>7</sup> כלומר, אנו מוגבלים ביכולת ההסתכלות שלנו אך ורק לפיסה של היקום הנתחמת על ידי מרחק זה – פיסה זו היא "היקום הנראה". אם כן, היקום הנראה הוא סופי ולכן לגביו אפשר לשאול מהו המרכז שלו. בהנחה שהיקום איזוטרופי, כלומר אין הבדל בין כיווני הסתכלות שונים, אנו מסיקים

כי היקום הנראה הוא כדור שמרכזו נמצא בדיוק בנקודה ממנה אנו מסתכלים: כדור הארץ, ובאופן ספציפי: אני.

עד לנקודה זו הספקנו להבין כי אין מערכת ייחוס אחת עדיפה, אלא כל מערכת היא לגיטימית לתיאור העולם (בתנאי שמתחשבים בכוחות המדומים שבה). כלומר, כל נקודה ביקום היא מרכז היקום הנראה של עצמה. על כן, בפעם הבאה שמישהו יאמר לכם להפסיק להיות מרוכזים בעצמכם, השיבו לו שאין מה לעשות – אחרי הכל אתם מרכז היקום (הנראה) וכל הכוכבים סובבים סביבכם.

תודה לרועי בן ישראל שסייע בהכנת הכתבה.

## הערות

- 1 בנוסף לכך, בכדור הארץ פועלים כוחות חיכוך שונים התלויים במהירות הגוף. כלומר, חוק ההתמדה (החוק הראשון של ניוטון) אינו תקף על פני כדור הארץ, ולכן ישנה דיכוטומיה ברורה בין תנועה ומנוחה.
- 2 המושג "אתר" משמש במגוון של משמעויות בתיאוריות השונות שהולכות אחורה עד ליוון העתיקה. המשותף לכל המשמעויות הוא היות האתר תכונה כלשהי (חומר או שדה) הממלאת את המרחב כולו.
- 3 Michelson, Albert A.; Morley, Edward W. (1887). "On the Relative Motion of the Earth and the Luminiferous Ether". *American Journal of Science* 34: 333–345.
- 4 ההתקן שבו השתמשו מייקלסון ומורלי מכונה אינטרפרומטר – התקן המודד התאבכות של קרני אור. הוא דומה להתקן שבו השתמשו בניסוי UGO אשר בו התגלו גלי הכבידה, כפי שפורסם בפברואר השנה.
- 5 דוגמא לניסוי שבו מורגשים הכוחות המדומים על פני כדור הארץ הוא מטוטלת פוקו, אשר נמצאת, לדוגמה, בפנתאון בפריז. בשל כוח קוריוליס (כוח מדומה המורגש במערכות מסתובבות), המטוטלת משנה את מישור הסיבוב שלה ומשלימה סיבוב שלם תוך 24 שעות (תלוי בקו הרוחב). יש לציין כי ניסוי זה ממחיש את העובדה שכדור הארץ סובב סביב צירו ולא סביב השמש.
- 6 כדי להפוך את זה למבלבל עוד יותר חישובו על הנקודה הבאה: גם מערכת השמש כולה מסתובבת סביב מרכז הגלקסיה, ועל כן גם מערכת השמש אינה מערכת אינרציאלית.
- 7 יש לציין כי גודל היקום הנראה גדול מ־13.5 מיליארד שנות אור (= גיל היקום x מהירות האור), וזאת בשל התפשטות היקום אשר בניגוד לכל חומר ביקום – אינו מוגבל למהירות האור.





שירה דושי, עוף החול

# "האכזריות בשקר היא שניתן לשקר רק למי שמאמין לך"

טל יחזקאלי

ד"ר דניאל דור הוא ראש החוג לתקשורת וחוקר שפה שפרסם בשנה האחרונה ספר ובו מפורטת התיאוריה שלו על השפה כטכנולוגיית תקשורת להדרכת הדמיון. דור טוען שרגע הופעת השפה הוא גם רגע הופעת השקר. הוא מסביר איך השפה הפכה את כולנו לשקרנים, במידה כזו או אחרת, וגם למה זה לא כל כך נורא. ראיון

כששואלים את השאלות; מהו שקר, מיהו השקרן וכיצד ניתן לשקר, במקרים רבים מגיעים לשאלת השפה. הפילוסוף אומברטו אקו למשל טען ששפה היא מה שניתן לשקר לגביו. כדי להבין קצת יותר על שקר, על שפה ועל הקשר ביניהם ראינתי את ד"ר דניאל דור, ראש החוג לתקשורת, חוקר שפה, ובוגר התוכנית הבינתחומית ע"ש לאוטמן. ד"ר דור פירסם לפני פחות משנה ספר שנקרא "The Instruction of Imagination" בהוצאת אוקספורד, שבו הוא פורש את התיאוריה הלשונית שלו. התיאוריה הזו מהווה גם כלי למחקר עבורו ועבור שותפתו האקדמית, פרופסור חוה יבלונקה, בתחום האבולוציה של השפה.

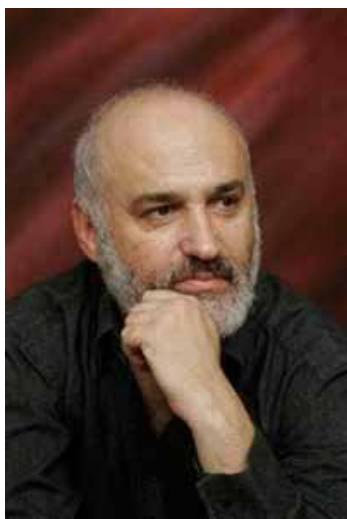
**לפני שננסה להבין מה בין השפה לשקר, נתחיל עם התיאוריה שלך. מה אתה אומר בעצם על שפה?**

כבר 50 שנה התפיסה הבלשנית רואה בשפה יכולת קוגניטיבית, משהו שהמוח האנושי מייצר או מפיק, ועקב כך טוענת שבשביל להבין את השפה אנחנו צריכים להבין את המוח של האינדיווידואל. התיאוריה שלי רוצה קודם כל לחזור לתפיסה קודמת של השפה, שאומרת שכדי להבין אותה צריך למקם אותה במגרש החברתי. אנחנו צריכים להבין שהתכונות של השפה נקבעות מזה שהיא נמצאת במגרש החברתי, במקום שאי אפשר לעשות לו רדוקציה למוח האינדיווידואלי. זה אותו דבר בדיוק כמו לדבר על פייסבוק. במשך 50 שנה דיברנו על חומרה ותוכנה במחשב באופן שהיה מגביל את הדיבור על מחשב והיום אנחנו מדברים על רשתות חברתיות. ברור לגמרי שאי אפשר לעשות לרשתות החברתיות רדוקציה למה שקורה במחשב הפרטי של כל אחד מאתנו, הן נמצאות על הווב. עדיין אפשר לשאול כל מיני שאלות חשובות על המחשב הפרטי שלנו – עד כמה הוא מתאים לפייסבוק, מה אנחנו עושים עליו, איך מורידים את התוכנה וכו', אבל המהות של פייסבוק נמצאת על הרשת. אז זה למעשה מדובר במעבר ממטאפורת המחשב למטאפורת הרשת.

דבר שני – הרעיון אומר שהשפה היא בעצם טכנולוגיית תקשורת. זה אומר לצורך העניין אפילו תוכנת תקשורת כמו רשת חברתית. נגזר מהרעיון הזה שהדוברים האינדיווידואלים הם משתמשי קצה. זאת אומרת, במקום להיות מרכז הסיפור, האדם הפרטי הופך להיות משתמש קצה.

עיקרון שלישי – החשוב ביותר – התיאוריה אומרת שהשפה היא טכנולוגיית תקשורת שמעוצבת חברתית לטובת מטרה מאוד ספציפית, שהיא הדרכת הדמיון. הרעיון של הדרכת הדמיון אומר שכל צורות התקשורת שאנחנו מכירים בעולם הביולוגי הן צורות תקשורת שבאופן עקרוני לוקחות חוויות פנימיות, הופכות אותן להתנהגות, ההתנהגות הופכת להיות לחומר שניתן לצפייה או לשמיעה על ידי החושים של האחר; האחר צופה או שומע, מפענח ומבין. אני מחייך כי הייתה לי חוויה שקשורה להתנהגות, את רואה אותי מחייך, וזה אופן תקשורת מסוים.

אני קורא לאופני התקשורת האלה אופני תקשורת חווייתיים, כי הם עוברים בתוך החוויה באופן ישיר. שפה היא אמצעי התקשורת או טכנולוגיית התקשורת היחידה שיש לנו שלא עובדת בשיטה הזו. צריך לומר, גם וידיאו



**ד"ר דניאל דור. "אם את מסתכלת על תקשורת כנה לעומת שקר, השקר דורש הרבה יותר. השקרן צריך להיות יותר חכם, צריך לשלוט ברגשות שלו יותר, צריך לתכנן יותר. לשקר זו עבודה קשה, יכולת ממש"**

במקום, להקליט אותו ולשחרר בנקודת זמן ומרחב אחרת. להראות אותו במקום אחר ובזמן אחר. זו לא הדרכת דמיון, אלא הדרכת החושים, פשוט במקום אחר. אני הולך למסיבה, את שואלת אותי איך היה. אם אני מראה לך וידיאו של המסיבה אני לא מדריך לך את הדמיון, אני מדריך לך את החושים, נותן לך את ההרגשה כאילו היית שם. זה שונה ממקרה שאני מספר לך את זה, אז אני מדריך לך את הדמיון. עם זאת, כל סוג של תקשורת הדרכתית או ייצוגית יכולה גם להדריך את הדמיון בשוליים שלה, אני מראה מה היה במסיבה ואת יכולה לדמיין דברים שקשורים לזה. צריך לומר: כשאנחנו מסתכלים על השיחה בינינו עכשיו, זו לא רק שפה. הטון שאני מדבר בו הוא תקשורת חווייתית, הוא לא שפה. עם זאת, האינטונציה התחבירית שלי היא כן שפה. אם אני צועק או מדבר בנימוס, זו לא שפה, זו תקשורת חווייתית. הטון שלי הוא תקשורת חווייתית. אבל אינטונציה של שאלה או משפט חייו, זו כן שפה. אנחנו עושים כרגע את כל הדברים במקביל. אנחנו גם מתקשרים בשפה, גם בקול, שזה חווייתית, גם בתנועות ידיים. גם במגע עיניים – כי מגע העיניים שואל – הבנת עד עכשיו? כל זה קורה במקביל. זה שאנחנו מפרידים את השפה מן הדברים האחרים זה לא משום שיש מצב שבו יש לנו אי פעם רק שפה. בשיחה פנים אל פנים כל הדברים האלה קורים במקביל.

### **איפה השקר פוגש את התיאוריה שלך?**

תקשורת חווייתית הייתה שם הרבה לפני תקשורת לשונית, גם לבעלי חיים יש את זה, וגם לנו היה את זה הרבה לפני התקשורת הלשונית וצריך לומר שאצלנו התקשורת החווייתית הרבה יותר מפותחת מאצל בעלי החיים – פיתחנו את ההצבעה שזה דבר שלא קיים אצל בעלי חיים, מהפכה עצומה בתקשורת חווייתית כי זה מאפשר להסיט את הקשב למשהו. כל זמן שאת בתוך תקשורת חווייתית אחד הדברים הכי יסודיים הוא שהשומע או המקבל נמצא במצב שהוא יכול באופן מיידי לראות בעצמו, לחוות בעצמו את מה שרצו להראות לו. זה נשמע על גבול הטריטוריאלי, אבל מה שזה אומר הוא ששאלת האמת לא קיימת בתקשורת חווייתית. היא יכולה להיות קיימת בשוליים של השוליים – רואים צללים בין העצים ולא יודעים אם זה חיה או כלום, ואז אני מצביע על זה ולא בטוח שזה זה. גם מאוד קשה להטעות בתקשורת חווייתית. אעשה כאן הבחנה בין להטעות לבין להסתיר. אפשר להסתיר בתקשורת חווייתית. אנחנו יודעים על שימפנזים שעושים את זה. כשימפנזים מוצאים

או ציור עובדים בשיטה של תקשורת חווייתית. אף על פי שהם מעבירים את החוויה מ"הכאן ועכשיו", לזמן אחר, הם עדיין נשארים ברמה החווייתית. לדוגמה, אם אני מראה לך את הספרים או שאני מצלם לך אותם ומראה לך אותם בצילום, בשני המקרים אנחנו נשארים ברמה של תקשורת חווייתית, אף על פי שהקפאתי והזזתי. מצד שני, אם אני אומר – יש על המדף ספרים ואת לא רואה אותם, אני למעשה מבקש ממך להשתמש במילים שלי כדי לדמיין בראש שלך מדף שיש עליו ספרים כשאת בעצם לא רואה את המדף ולא את הספרים. זה העניין. העניין הוא שהפונקציה של השפה היא הדרכת הדמיון. והפונקציה הזו מתאימה בדיוק לסוגי התקשורת שאנחנו צריכים איפה שתקשורת חווייתית כבר לא עובדת. איפה שהתקשורת החווייתית מגיעה לסוף הדרך שלה – שם השפה מתחילה.

### **אז השפה מאפשרת לנו תקשורת מורכבת יותר?**

אם אני מדבר על תקשורת של רגשות – אין שום ספק שתקשורת חווייתית עם הגוף ועם הפנים היא לאין ערוך יותר טובה משפה. אם אני צריך תקשורת לטובת הדרכה פרקטית, ללמד לנגן בכינור או לעשות קרטה, יש דרכים יותר טובות לכך מהשפה. גם בתקשורת של הבהרת מעמד בין אנשים – לדוגמה הדרך שבה התנועה של הכתף שלי שולחת מסר של "אני יותר חזק ממך", יש אמצעים הרבה יותר טובים לזה מהשפה, כמו הביטוי "תמונה ששווה אלף מילים". אבל במקום שאנחנו כבר לא יכולים להשתמש בתקשורת חווייתית כדי להעביר דברים, שם השפה נכנסת והיא עושה את זה על ידי טריק – שאף בעל חיים אחר לא משתמש בו, זה טריק גאוני, לא ייאמן שאנשים עלו על זה. קודם כל אנחנו עוברים תהליך של זיהוי הדדי של חוויות שבו אנחנו מסמנים איזה חוויות שלנו אנחנו יכולים לסמוך עליהן כדומות מספיק. כי באופן כללי אנחנו חווים את העולם אחרת, כל אחד חווה את העולם אחרת, יש פער חווייתי עצום בין אנשים. אחרי הזיהוי ההדדי אנחנו נותנים שמות מוסכמים לחוויות המשותפות האלה ואז אנחנו יכולים להשתמש בהן. אחרי שעשינו את זה, אנחנו בעצם מבקשים אחד מהשני לא להסתכל מסביב ולראות או לשמוע או לעבור איזושהי חוויה, אלא ללכת לזיכרון של עצמנו, בעיניים עצומות ובאוזניים עצומות, ולהוציא זיכרונות של נגיד "ספרים ומדפים" וכל דבר אחר רלוונטי ולסדר אותם בתוך הדמיון כך שבסופו של דבר נוכל לייצג בתוך הראש משהו שיהיה יחסית דומה למה שאני, בתור הדובר, התכוונתי כשאמרתי את המשפט. זה הרעיון הכללי של השפה. זה הופך אותה מצד אחד למשהו שמשוגל לגשר על פערים חווייתיים, שזה דבר שאף מערכת אחרת לא עושה, מצד שני זה יוצר שבריריות מאוד גדולה של כל המערכת כי יש אפשרות שאני אדמיין ספרים אחרים, מדפים מסוגים אחרים... הכי קל לראות את זה במקום שבו ילדים שקראו כמה ספרים של הארי פוטר הולכים לראות את הסרט הראשון ואומרים – "לא ככה דמיינתי שהם נראים". כלומר – אנחנו קוראים רק את השפה, מדמיינים לנו בראש את כל הסיפור, ופתאום אנחנו מקבלים תקשורת חווייתית, סרט, וזה אחרת ממה שדמיינו כשקראנו את השפה.

**היום כשאנחנו כבר יוצרים שפתיים – יש לנו גם תקשורת חווייתית וגם תקשורת שפתית, האם אנחנו יכולים להשתמש באמצעים של תקשורת חווייתית כדי לייצר תקשורת שפתית, האם ציור או תמונה יכולים לייצר חוויה שפתית? הדרכת דמיון?**

אני חושב שיש שלוש צורות תקשורת – הצגה, ייצוג והדרכת הדמיון. התקשורת שיש גם לנו וגם לבעלי חיים אחרים זו תקשורת של הצגה. זה ייצוג דומה אבל שונה – לקחת משהו שהיה יכול להיות הצגה בזמן אמת



לך. בניגוד להרבה דברים רעים שאת יכולה לעשות לאחרים, שלא דורשים תנאים מוקדמים, אם בנאדם לא מאמין לך את לא יכולה לשקר לו. אז שקר זו בגידה כפולה באמון של בן אדם. והרעיון הוא, אם את לוקחת בעל חיים אנושי, הומו ארקטוס או מישוהו כזה, יש מאחוריו אבולוציה שלמה שחינכה אותו להאמין רק למה שהאוזניים והעיניים שלו אומרות לו. אין שום אופציה אחרת. להגיע למצב שבו מישוהו אומר לך – יש שם חיה, את לא רואה או שומעת אותה אבל מאמינה לו והולכת לשם לצוד אותה, אז את מעדיפה את המילה של בן האדם האחר על פני מה שאת רואה בעיניים. זו מהפכה מטורפת. בלי רמות אמון מאוד גבוהות שהתפתחו סביב מימיזס ועוד, כל זה לא היה קורה. ואז כשהצטבר האמון הזה, פתאום היה ניתן לשקר.

### אז אפשר לומר שהשפה והשקר כרוכים אחד בשני?

בדיוק. כרוכים לגמרי. נגיד, אדם כמו אומברטו אקו שואל, מה זו שפה? כל דבר שאפשר לשקר לגביו. התיאוריה אומרת שזה די נכון. אני אומר משהו כזה – יש X דברים שאנחנו מסוגלים לתקשר עליהם במסגרת ה"כאן ועכשיו" שלנו, הפיזי, באמצעות תקשורת חווייתית. וכל הדברים האלה צריכים להיות דברים כנים, לצורך העניין. אני יכול להטעות מעט מאוד. עכשיו כשאני ממשיך ושואל – מה הוסיפה השפה לתקשורת כנה? אז כל הדברים הכנים שקרו לי מחוץ לחדר אני יכול להוסיף לתקשורת בינינו, וזה באמת שיפור אדיר של יכולת תקשורת. אבל, כשאני שואל – מה הוסיפה השפה לתקשורת לא-כנה? הרבה יותר ממה שהיא הוסיפה לתקשורת כנה. כי תקשורת כנה בכל זאת זה רק אותם דברים שבאמת קרו לי או שבאמת חשבתי. עם שקר אני יכול להגיד דברים שלא קרו. אני יכול בעצמי להתחיל לדמיין. השפה היא טכנולוגיה להדרכת הדמיון. אני מספר לך את החיים שלי ואת מדמיית אותם. אבל מרגע שהתחלנו את זה אי אפשר להפסיק – אני מתחיל לדמיין את מה שאני אומר לך, והשקר נהיה מרכיב מאוד מרכזי בתיאוריה הזו. בתיאוריה האבולוציונית אנשים

אוכל אז יש להם איזושהי צווחה של שמחה כך שכולם יודעים ברדיוס של קילומטר שהם מצאו אוכל. הרבה פעמים רואים שימפנזים שמנסים לחנוק את הצעקה כדי לאכול לבד. אז יש את הקטע של להסתיר, אבל לשקר ממש? ליצור מצג שווא במצב שאת יכולה ישר לראות? זה מאוד מסובך. בעלי חיים הקרובים לנו מאוד מתקשים בדבר הזה. יש דוגמאות אנקדוטליות של הסתרות, כולל הדוגמה שכולם משתמשים בה, שמעלה חיוך על השפתיים, של נקבה בלהקת שימפנזים שרוצה לקיים יחסים עם זכר לא-דומיננטי. היא משענה את הראש שלה על סלע והזכר הדומיננטי מסתכל עליה ומאחורה נמצא הזכר הלא-דומיננטי והם מקיימים יחסים והיא משחקת אותה כאילו שום דבר לא קרה. אז יש שקרים כאלה אבל זה לא נקרא לשקר, אלא להסתיר.

### זאת אומרת, לא תהיה שימפנזה שתצווח כדי שמישהו יחשוב ששם יש אוכל?

בדיוק. לא יקרו דברים כאלה. עכשיו, אם את חושבת על תקשורת חווייתית ואת שואלת את עצמך מה זה נקרא לשקר? אז לשקר בתקשורת חווייתית זה מה שגדולי השחקנים בתיאטרון או בטלוויזיה עושים. לזייף תקשורת חווייתית זה מאוד קשה. גם אנחנו מתקשים מאוד בדבר הזה. בגלל זה הרבה יותר קל לבני אדם רגילים כמונו אפילו לנסות לעשות פני פוקר במצב שבו אנחנו רוצים לשקר מאשר לזייף מצב רוח. אנחנו משתמשים בהסתרה במקום בהטעיה של רגש.

אז אנחנו מסתכלים על עולם בעלי החיים ובתכל'ס הטעיה מכוונת, לא ברמה של להסתיר, זה דבר מאוד נדיר ומאוד קשה. מה קורה כשאנחנו מכניסים את האסטרטגיה של הדרכת הדמיון? אנחנו יוצרים בדיוק את המצב שבו אני מבקש ממך לדמיין משהו שאת לא רואה בעיניים. ברגע שאני מבקש ממך לדמיין משהו שאת לא רואה בעיניים נפתחת באופן ישיר שאלת האמת מאלף כיוונים. האם אני אדמיין משהו שנראה כמו הדבר שאני אומר? האם הדבר שאני אומר באמת קיים במציאות? אם אני אומר לך – תראי יש פה ספרים על השולחן, שאלת האמת לא עולה. אם אני אומר לך – בצד השני של הקיר יש ספרים, שאלת האמת עולה באופן מידי, ואת צריכה להתחיל להאמין לי, מה שהיה הרבה פחות חשוב קודם. בתיאוריה שלי יש סיפור ארוך על איך יכול להיות שעברנו את הרוביקון הזה של הדרכת הדמיון וזה ברור שזה היה צריך להיות מבוסס על המון אמון מהסוג שנוצר בקהילות אנושיות לפני זה על בסיס של כל מיני התפתחויות אחרות. אבל גם ברור שמהרגע שהתחלנו להדריך אחד לשני את הדמיון, בטוח היו טיפוסים שקלטו שעכשיו זה גן עדן לרמייה. פתאום אפשר לעשות אינספור דברים. השפה למעשה המציאה את השקר במובן הזה.

**ההטעיה לא הייתה אפשרית לכאורה לפני השפה, אבל אפשר לומר שאם היא הייתה קיימת לפני שהייתה שפה, לא הייתה נוצרת שפה כי לא היה אמון?**

נכון. האכזריות בשקר בכלל, לא רק על פי התיאוריה, היא שניתן לשקר רק למי שמאמין



"שימפנזים, לדוגמא, יודעים להסתיר, אבל לשקר ממש? ליצור מצג שווא? זה מאוד מסובך"



יש לך לקסיקון מאוד גדול במרחב הסימבולי, הוצאת את המילים האלו מהמרחב הסימבולי, ובעצם היית צריכה לדעת איזה מילים להוציא ולא להוציא מהמרחב הזה כדי לנסח את המחשבה, סימן שהיה לך את המשמעות של מה שרצית להגיד לפני שבחרת במילים, באופן קדם לשוני. כלומר – אנחנו לא חושבים במילים. אין מצב שנחשוב במילים. אם היינו חושבים במילים אי אפשר היה לעשות עם זה כלום. זה היה סגור בתוך עצמו, מעגלי. אנחנו לא חושבים במילים אבל השפה משפיעה לנו מאוד על החשיבה. לא מעצבת לא קובעת, אבל כן משפיעה, ומשפיעה בצורות שונות. אדם שיושב בחוג לפילוסופיה, השפה משפיעה לו על החשיבה הרבה יותר מאשר אדם שמשחק כדורגל. ואני לא אומר את זה נגד אלו שמשחקים כדורגל אלא נגד אלו שבחוג לפילוסופיה. אדם שמשטיט יאכטות ועובר שבועות שלמים בלי להגיד אף מילה וכל מערכת היחסים שלו עם המציאות היא דרך הפיזי, אפשר בכלל להגיד שהקטגוריות של השפה קובעות לו את התודעה? הפילוסוף, כל מטרתו זה להגיע למצב שבו הוא יוכל לבטא הכל במילים, הוא בתוך מילים כל חייו, ולכן לשפה אכן יש השפעה מאוד מכריעה על האופן שבו הוא חושב. מכיוון שרוב האנשים ששאלו את שאלת ההשפעה של השפה על חשיבה הם פילוסופים, יצא מין מצב כזה שבו התשובה היא שהשפה קובעת מחשבה."

### לסיום – אתה פוגש את השקר לא רק באקדמיה, אלא גם בעבודה הפוליטית שלך.

כן, בעבודה הפוליטית שלי, בין היתר ב"משמר החברתי", חלק גדול מהעניין שם זה בדיוק לתפוס את הפוליטיקאים בשקרים שלהם. כי השקר כאסטרטגיה פוליטית השתלט לנו על החיים באופן מאוד יסודי. אפשר לראות את זה במסע בחירות, בארץ במיוחד, לאף אחד מהאזרחים אין ציפייה מאף אחד מהפוליטיקאים להגיד אמת. זה ריטואל ברור לגמרי של שקר. ואני חושב שאמירת אמת חייבת להיות מוכנסת חזרה לפוליטיקה כעיקרון ראשוני, לפני שמתחילים לדבר על כיבוש או לא כיבוש. העניין הזה של לייצר תקשורת מסוג אחר בין הבוחרים לבין הנבחרים שלהם. כשאנחנו עושים את המדד החברתי, בוחנים את הצבעות חברי הכנסת, ממש בעיקרון אנחנו כותבים שהפואנטה היא להעמיד ח"כ מול האמירות שלו. ח"כ שאומר – אני נגד דיור ציבורי ומצביע נגד מפריע לנו הרבה פחות ממי שעושה מסיבת עיתונאים ומדבר בעד הדיור הציבורי ואז הולך ומצביע נגד. זו דמות הפוליטיקאי שאנחנו הכי מתנגדים לו. אז יש אנשים של ימין כלכלי קיצוני, שאומרים ועושים, הם כנים לגבי זה, והם לא יסכימו למדינת סעד אבל כולם יודעים מיהם ומהם. הבעיה היא עם ה"יאיר לפידים", עם השקרנים, שהם מכונת שקר. יש רק הצגה, רק ייצוג. בגלל זה אנחנו מתעסקים בדבר הזה. העמדה שאומרת נמאס לנו שמשקרים לנו היא יסודית לגמרי בפוליטיקה המחאה שלנו, פוליטיקת הרחוב. העניין הזה של שקר ואמת זה לא תמיד העיסוק המרכזי בפוליטיקה. היום זה הפך להיות העיסוק המרכזי, בפוליטיקה הכאילו דמוקרטית. בדיקטטורה אין עניין של שקר. הדיקטטור אומר – תעשי מה שאני אומר או שאני שם אותך בגולאג. הכל על השולחן. דמוקרטיה יכולה להפוך לדיסטופיה כשהיא מבוססת על שקר והיא נהדרת כשהיא מבוססת על אמת. במובן הזה זו שאלה מאוד מרכזית בישראל, ואנחנו עושים את מה שאנחנו יכולים כדי לטפל בה.

מאוד נבהלים מהרעיון שהשפה מאפשרת שקר בגלל הסכנה של ה"פרי ריידר", של אוכל החינם. למה בעצם הם נבהלו? הם אמרו כך – השפה מבוססת על אמון, כל אחד יבין מהר מאוד שהוא יכול להשתמש באמון הזה, כולם ישקרו אחד לשני, ייהרס האמון, ואז לא תהיה שפה. לכאורה בשביל להבין את האבולוציה של השפה צריך להבין איך עצרו את השקר. אני טוען שזה לא נכון. כי יש עובדה נורא חשובה שצריך להכניס לסיפור – שאם את מסתכלת על תקשורת כנה לעומת שקר – השקר דורש הרבה יותר – השקרן צריך להיות יותר חכם, צריך לשלוט ברגשות שלו יותר, צריך לתכנן יותר, צריך לבדוק את הקוהרנטיות שלו יותר. אם אני מספר סיפור שבאמת קרה לי אני לא צריך לבדוק קוהרנטיות. אם אני מספר שקר אני בבעיה רצינית. **לשקר זו עבודה קשה, יכולת ממש.** יש מחקר על מוח שמראה עד כמה הקורטקס הפרה-פונטלי, החלק הכי מתקדם וחדשני במוח האנושי, מעורב יותר בשקר מאשר באמירת אמת. כיוון שיש וריאביליות באוכלוסייה תמיד, זה אומר שאינדיווידואלים עם יותר שכל, ויותר שליטה רגשית ועם מעמד חברתי גבוה יותר יכלו לשקר יותר מאשר אינדיווידואלים עם פחות יתרונות מהאנשים האלה.

אז נוצר משחק חברתי חדש שהשקר משחק בו תפקיד ראשי. קודם כל, הוא נותן לאינדיווידואלים מסוימים את היכולת לעבוד על אחרים ומקצתם יהפכו להיות אוכלי חינם, ומצד שני יש אינדיווידואלים בעלי יכולות שכליות כאלה, שקולטים שמשקרים להם, ומתחילים להתעסק בשאלה איך לתפוס שקרנים. ואז מתחילים לראות יכולות שמתפתחות כמו להסתכל על הבעות פנים של אדם כדי לראות אם הוא משקר או לא. למה? כי הבעות פנים של אדם זו תקשורת חווייתית ובתקשורת חווייתית את יכולה לשקר הרבה פחות. אז אפשר לפי הפנים של אדם לקלוט אם הוא שיקר.

### הסיבה שלא כולנו שקרנים היא משום שיש דיאלקטיקה כזו של שקרנים ותופסי-שקר?

גם שקרנים, גם תופסי שקר וגם קורבנות תמימים שכל הזמן משקרים להם. הסיפור הזה מסתבך גם כי החל מרגע מסוים, שקרים מסוגים מסוימים הפכו להיות הכרחיים לקיום חברתי. אנשים משקרים שמונה-עשר פעמים ביום, באופן רגיל. יש שקרים שהם לטובת המשך קיום חברתי. וזה יוצר מערכת כזו של דיאלקטיקה שבה השקר לא נעלם אלא תמיד משחק תפקיד חברתי. לדעתי, חלק מרכזי מהדבר שבסופו של דבר הפך להיות מה שאנחנו קוראים אותו "פילוסופיה" בא מן המקום של לתפוס שקרנים. כלומר, הרצון למצוא עקרונות לוגיים שאי אפשר להפריך אותם, לא נובע סתם מרצון תמים להבין את העולם אלא להבין מי מדבר אמת ומי מדבר שקר, שזה בעצם האינטרס עליון של סוקרטס לאורך כל חייו. אז השפה שינתה מצד אחד את העולם האנושי לחיוב בכך שהיא אפשרה מצב שלא היה קודם בכלל, שבו החוויות שלך משחקות אצלי תפקיד בחיים למרות שאני לא הייתי שם, שזה דבר שאי אפשר לדמיין אותו בכלל בעולם לא אנושי. סך כל החוויות שלנו ביחד יוצרות שלם הגדול מסך חלקיו באופן שאי אפשר לדמיין אותו בכלל לפני זה. אבל, העובדה שאת מדריכה לי את הדמיון ואני מדריך לך את הדמיון אומרת שבאותו כסף אנחנו כבר נרמה אחד את השני כי אפשר, ואז נתחיל להתעסק בלבדוק אחד את השני ולחשוך אחד בשני.

### לנוכח העובדה שאנחנו משתמשים בשפה כל כך הרבה, עד כמה השפה משפיעה על המחשבה? או שאולי אנחנו בכלל כבר חושבים באמצעות מילים?

נגיד שעשכשו את מדברת ומביעה מחשבה, את מביעה אותה במילים,



עלמה יצחקי

# "להפוך את השקר לקשר"

השקרים שבלב העשייה החברתית

מרוה מרום שלו

מתופפים על דרבוקות שבנינו מכסאות שבורים שמצאנו ברחוב ושולחים אלו לאלו קללות מסתוריות בערבית ובאמהרית. על המדרכה שממול הצטופפו עשרות נשים שפופות עם עגלות ריקות וגדולות בתור לחלוקת המזון השבועית אצל הרב לאון (שמחלק גם לנו דרבוקות כשנחה עליו הרוח). אישה ישישה התקרבה לחלון ודפקה עליו בתקיפות, מסמנת לאנסטסיה - נכדתה - לחזור הביתה. ארזנו, אנסטסיה ואני, את הגיטרה שלה ואת מקלות התופים, ונפרדנו לשלום ליד לדלת. סבתה הביטה בי בחשד, אחזה בידה הזעירה של הילדה ובמבטא רוסי כבד הפטירה לעברי: "אי אפשר ללמד ככה מוסיקה בתוך בלגן".

היא לגמרי צודקת, חשבתי לעצמי, מה בין החדר הזה לבין הקונסרבטוריון הזרחני בו למדתי אני גיטרה קלאסית. אך כששבתי לחדר שציללים וצרחות נמהלו בו כמשיכות צבע, לא שיניתי דבר; כי למרות כל ההפצרות מעוברים ושבים אני מרגישה שזה שקר לאפשר יצירה ולעצור הרס, לתת מקום לצמיחה ולא לכאוס, כמו יש מקום כלשהו בו הם נפרדים זה מזה, כמו הייתה פעם אחת שביקשתי ליצור ולא קיבלו את פניי שדי זעם ותיעוב ומלחמה. לפתע הבחנתי ברב, בצעדים עדינים ותשושים פוסע לעברנו מקצה המדרכה, הילדים השתתקו ככל שהתקרב, "מה שלומכם?" שאל, "השבח", עניתי, "רק שכנראה אני לא מורה ככ טובה". הוא חיך "אל תתבלבלי, מרוה; התפקיד שלנו הוא רק לכוון את המיתרים; בל לך לקבוע אילו מנגינות ינגנו בהם".

חירות עצומה מצויה בכיוון המיתרים - לכלי, למנגינה, לאצבעות. זו היכולת לארגן את מרווחי ההוויה כך שיאפשרו מנעד עצום של מנגינות שחלקן עוד לא נשמעו מעולם, מבלי לקבוע מראש מי מהן יפה או ראויה יותר, מתחילה, מתקדמת, מזויפת; להניח את הכוונה האישית במקומה הראוי למרגלות המציאות. היכולת ליצור בלב החיים ומתוכם מחייבת קבלה קטגורית של המנעד הגלום בהם; כך גם הרצון לעשות למען האחר - בל לו להוות ניסיון לשלוט באותו המנעד, אלא לאפשר את גילוי ההדדי באזן קשבת.

**מרוה מרום שלו היא בוגרת התכנית**

לה "תחושת המסוגלות" שתאפשר לה לבצע את אותה הפעולה ה"מעצימה" שאנחנו - בטובנו - הבאנו לפתחה; ולא חלילה מכיוון שרצונה החופשי - השווה בדיוק לשלנו - מושך אותה לדרך אחרת. אבל האמת המרה והמתוקה כאחד היא שאנו שבאנו לעזור נתונים לא פחות לאותם כוחות ארעיים וחסרי פשר שמקשים על האנושות "להצליח בחיים". צבע העור ושם המשפחה מעולם לא הגנו עלינו מכאב, מאובדן, מגזל, מהרס, מנטישה, מהיבלעות, מהיעדר, מאין, מריק. כמו תכונות אחרות של המציאות - קור וחום, אור וחושך - הללו מוצאים דרך להתגשם בכל שכונה, בכל קהילה ובכל יחיד. אנחנו ה"מקדמים", ה"מעצימים", ה"ממנפים", איננו אלא בובות שבריריות ותועות מוטלות חסרות הגנה בפני רוחות שבכוחן להעניק ולגזול מאיתנו הכל. לעולם לא נדע את מקומנו על פני הציר, את נקודת תחילתו או את הרגע בו ייגדע באחת. אך סיכול אותיות רזי - ברוח הדרשה הקבלית על חלופת אותיות נגע וענג - עשוי להציל אותנו מהיבלעות מובטחת בחול הטובעני של תחושת השליחות. להחליף את השקר בקשר: להנכיח בדמות ובמעשה את השיוויון העמוק שבשורש ההוויה, את התלות המחולטת בנשימה, את היעדר ההבטחה ואשליית השליטה, את אי החסינות בפני החיים.

כל מעשה שנועד להיטיב חייב לקחת בחשבון את הפרדוקס העומד בשורש הנתונה: בעצם קיומה היא מנכיחה באחר את החולשה ולא את הכוח, את התלות ולא את העצמאות, וכך למרות הנכונות הכנה לסייע היא חותרת תחת עצמה. אם ברצוננו להעניק דבר מה שלא יצאח בדיוק את התקלה אותה באנו לכאורה "לתקן", עלינו להכיר בעוצמה הנגלית במציאות הנתונה, לאפשר לה להפעיל אותנו ולא לבקש לפעול עליה, להשתלב בתוכה ולא לשלב אותה בסולם הערכים החברתי, הקיומי או האישי שלנו. אם נרפה ולו לרגע מן הרעיונות ששלחו אותנו להתערב בחייו של אדם או מקום מסוים, אנו עשויים לגלות שעצם המחויבות להקשיב לו מאפשרת לדיכוטומיה שבין נתונה לקבלה להתפורר, ומעצימה בכך שהיא מעניקה לאחר מרחב בלתי מוגבל ובלתי מותנה בתוך ההוויה שלנו.

אחד הרגעים שאני תמיד חוזרת אליו התרחש באחד הלילות הרבים שהתעכבתי בסגירת המקום: חדרון זעיר ולו חלון הפונה לרחוב, ששימש בעבר חנות ירקות. בשנה הראשונה להקמה הייתי מכוונת כינורות תוך כדי אינסטלציה ושימון מנעולים וחנופה לתורמים בטלפון, כשמסביבי עשרות ילדים חונקים זה את זה במיתרים של גיטרה,

מסוכנים מכל, יודע כל מי שנופל לפעמים להונאה עצמית, הם השקרים שאנו משקרים לעצמנו. קשה לומר שאנחנו היוצרים של המרמות החמקמקות הללו, שמתגבשות בבלי דעת ולרוב גם בבלי כוונה; אך ללא ספק קל להתמסר אליהן, עד כדי כך שהן הופכות בסיס לאמונה ודרכי פעולה "מיטיבות". רצופה בהם, כידוע, הדרך לגיהנום, אך לא פחות גם הדרך לנתנה ולעשייה חברתית. מי שיזדמן, למשל, לישיבה שבועית של מחלקת רווחה, לפורום עירוני להשקת פרויקט חברתי חדש ומבטיח, להרצאה למניעת אלימות במשפחה או סתם, לישיבת צוות תמימה במרכז קהילתי בשכונה מסומנת, ייתקל במנעד מובהק של מילים שנועדו לתאר את מהות העשייה. בין אם מטרתה "למנף" את הקהילה האתיופית או "לקדם" אותה, "לשלב" את ההורים בשוק העבודה, או "לפתח" בדור הבא "תחושת מסוגלות" שתאפשר להם "למצות" את "הפוטנציאל" הגלום בהם, וכמובן - "לגייס" את הנוער לפעילות ספורטיבית, חינוכית או מוסיקלית מסוימת על מנת "להעצים" אותם.

בשנתיים האחרונות הקמתי מרכז מוסיקה ויצירה ברחוב זעיר הגובל בין בת ים ליפו ד', שמרבית תושביו יוצאי אתיופיה, בריה"מ ובני המגזר הערבי. עשרות שעות עברו עלי ועל שותפיי בהקשבה למילים הללו, ובניסיון להביא לאשורן, ובעיקר לקלף את הטרמינולוגיה, לזקק את הנחות היסוד העומדות בבסיסה:

"למנף" משמעו להרגיש שאותה הקהילה לטובתה התגייסנו היא גוש בטון כבד וסטטי ולו יכולת אפסית לנוע בעצמו, לנתב את דרכו או אפילו לחשוב עליה באופן עצמאי. "לקדם" משמעו להניח כי ישנו ציר ליניארי, אחיד, ולו היררכיה ברורה, לפיה אנו (שבאנו לעזור) ניצבים על נקודה כה מיוחסת, שמאפשרת לנו לקבוע בדיוק את מקומה של הקהילה הנידונה על פני הציר, ואת המרחק שעליה לעבור ממיקומה הנחות למיקומנו הגבוה באותו המנעד. "לשלב" משמעו להניח כי האחריות והאומץ להשתנות מוטלים על כתפיהם של המהגרים, ולא - כפי שניתן היה בקלות לחשוב - על כתפיה של חברה בשלה וחזקה, המאמצת לחיקה אנשים מתרבות אחרת על מנת להבשיל ולהתחזק עוד יותר. "לפתח" משמעו לקחת כמובן מאליו כי חניכינו מצויים במקום בתולי ובלתי מלוטש, וכי תפקידנו הוא לסייע בעדם להוציא את "הפוטנציאל" הגלום בהם - כוח רדום שהם אינם יודעים איך להשתמש בו אבל אנו, כמובן, יודעים בדיוק - מן הכוח אל הפועל. מעשי המרכבה של המציאות זוכים כמעט מבלי להרגיש לפרשנות אלגורית - הנערה "לא מתמידה" מכיוון שחסרה



נועם לוי, 2016

# פרקי אליק

יאיר אגמון

מתוך ספר נובלות שעתיד  
לצאת השנה בהוצאת "כתר".

2

ולפני כמה שבועות, הרבה לפני שהמבצע התחיל, כספי פתח קבוצה חדשה בוואטסאפ, קבוצה שלו, של אליק ושל אלכסיי, והשם של הקבוצה היה, רודוס אלפיים וארבע עשרה, והתמונה של הקבוצה היתה שלוש כוסיות ברזילאיות בביקיני, וההודעה הראשונה שנשלחה בה היתה בכלל תמונה, תמונה של מנו ספנות, עם דילים מעולים להפלגות של הרויאל איריס ושל הגולדן איריס לים התיכון, ומיד אחרי התמונה כספי כתב, יאללה בן דודה שלי מסדר לנו דיל מעולה, חצי מחיר, מי בא לרודוס, ואלכסיי ענה מיד, חחחחח איזה גזור אתה כספי, מה הקשר רודוס עכשיו, וכספי כתב, חחחח מה עדיף לשבת

1

סקס זה דבר עלוב וצפוי ואפור ומתבקש, וכולם יודעים את זה, גם תמרה, וגם אֶלִיק, שמתנדוד עכשיו מעליה, לאט ובאדיקות. הנה הוא גומר, הנה היא קמה להתקלח, הנה הם נשכבים מחובקים. אחרי כמה דקות לאליק חם מדי אז הוא מתרחק ממנה, וככה הם נרדמים, פחות או יותר, כל אחד במקומו.

בבוקר, כשהם מתעוררים מהרעש של הפלאפון, שניהם נכנסים לפייסבוק. אליק מגלגל את המסך למטה עם האגודל, ותמרה עם האצבע. מדי פעם תמרה מצחקקת מאיזה פוסט שנון של אקס, ואליק שמתקנא בו, אומר, תביאי, תביאי לראות, ומיד מחייך ואומר, נחמד, וואלה נחמד.



מוזיקה נוראית והפריעה להם לשמוע את גדי סוקניק שישב באולפן של ערוץ עשר, ואליק שידע שיש לכולם טלוויזיה בחדר, לא הבין למה הם בוחרים לראות אותה שם, עם כולם, בכזאת אווירה משונה, ועם כזה רעש מהבחוץ, והאמת היא שגם הם, אלה שצפו עם כולם בערוץ עשר במסך הקטן ומצאו כך נחמה, לא באמת הבינו.

#### 4

בשעה שתיים הוגשה ארוחת הצהריים בחדר האוכל שבקומה חמש, ואליק וכספי ואלכסיי עלו אליה מהחדר, בתיאבון גדול, יחד עם כל שאר הנוסעים. בים היו גלים, כמו שתמיד, כך שכל האוניה, וכל חדר האוכל התנדנדו קצת, בתנועות עדינות, מימין לשמאל, וכל האנשים, שעדיין לא התרגלו לסיט הזו, שמרו בקושי רב על שיווי המשקל, ועל תלוליות האוכל שהועמסו על הצלחות. אליק אף פעם לא ידע להידחף, גם לא בצבא, אז כספי עקף אותו ודחף ידיים עם צלחות לפיליפינים שהגישו את האוכל בנדיבות, במהירות וביעילות. אלכסיי, שעמד מאחורי שניהם, אמר לכספי, תגיד לו שישים לי עוד עוף, עוד עוף, תגיד לו, וכספי החזיר לפיליפיני את הצלחת וצעק, מור צ'יקו, מור צ'יקו, והפיליפיני שהבין אותו, הוסיף לצלחת של אלכס עוד בשר של ציפור שכל מיני אנשים מרטו ושחטו והקפיאו והפשירו וטיגנו ותיבלו, כדי שכל מיני אנשים אחרים יוכלו ללעוס את הציפור הזאת, ואז לבלוע.

בסוף הם התיישבו ליד אחד השולחנות, ומלא מלצריות רוסיות עברו לידם עם חצאיות מיני וגרביונים ושאלו באנגלית אם הכל בסדר, וכספי שהפך חרמן מרגע לרגע, צחק עם המלצריות והזמין אותן לשבת איתם, קאם, קאם אנד סיט וויז אס, אבל המלצריות גיחכו והתעלמו, כי הן עובדות במנו ספנות כבר שנים. אליק שהרגיש קצת בחילה, לעס ובלע את האוכל, שהיה מלוח מאוד ושמןני מאוד, במהירות, אבל האוניה שהתנדנדה ימינה ושמאלה, בילגנה לו את הבטן אפילו יותר. כשהתפלג לו גרעפס קטן, אלכסיי שאל אותו, שמיר, אתה בסדר, ואליק השתנק ואמר, כן, כן, יש לי בחילה כזאת, וכספי צחק ואמר, שלא תחטוף לי מחלת ים פה, הא,

ואליק שתק, וניסה להתרכז, אבל הפה שלו התמלא ברוק, והקיבה שלו געשה כמו קפה שחור רותח, כי התבחשבו בה פיסות קטנות ורירות, שהיו פעם בעלי חיים וצמחים, פיסות שהיו אמורות להפוך לאנרגיה, והגרונן שלו שרף מכל מיני חומצות שעלו בו, ומתחת לאוזניים הוא הרגיש

ולחש, אוף כספי אתה כזה קוף, אבל בראש הוא חשב שהמגישה באמת יפהפיה ונקיה ומסתורית, לא כמו יונית לוי, אבל עדיין.

ואחרי כמה דקות נשמעה הודעה ברמקולים של האוניה, שלום לכל נוסעי הרויאל איריס, וברוכים הבאים להפלגה, בעוד מספר דקות, תחל מסיבת פרידה מנמל חיפה, ברחבת הבריכה שבסיפון מספר שש, וכספי קם מהמיטה ואמר, יאללה, בוא נראה מה יש לתקוע כאן באוניה הזונה הזאת, וככה, בלי להתבלבל הוא הוריד את המכנסיים והתחוננים, ואליק אמר, מה אתה עושה ידפוק, וכספי אמר, זאת מסיבת בריכה, לא, אני מחליף לבגד ים, וכספי פתח את המזוודה והוציא ממנה את הבגד ים שלו, שהיה אדום וקצר, ואליק הסתכל על הבולבול של כספי, שהיה גדול מהבולבול שלו בפער גדול, ומשהו בו נכבה.

אליק, כספי ואלכסיי עלו לסיפון שש, איפה שהבריכה, והסיפון היה מפוצץ באנשים עייפים ומזיעים, והאוניה התחילה לזוז, ואיש שחום ושרירי עם תחפושת של מלח ומיקרופון מדונה, אמר בקול כיפי כזה, מיסטר דיג'יי, תן לנו בראש, והדיג'יי הפעיל מוזיקה בווליום נוראי, נוראי ממש, וכשהוא הפעיל אותה, הגיעו איזה חמש בחורות בטייץ, עם חולצות כתומות שרשום עליהן מקדימה ומאחורה, צוות בידור, והתחילו לרקוד, וגם המנחה הכיפי והגמיש רקד איתן, ואליק הביט ברגליים של הבחורות, שהיו יפות וגמישות, ובאגנים של הבחורות, שזזו במהירות, ובתיאום, וגם בציצים שלהם הוא הביט, וגם בפנים שלהן, שהיו סתם פנים, של סתם נערות מצוות בידור של סתם אוניה, והמוזיקה בלעה לו את האוזניים, ואלכסיי קירב לאוזן שלו ושל כספי את הפה, וצעק, אני הולך להביא לנו בירה, ואליק אמר לו סבבה, תודה, וכספי חיפש בעיניים שלו בחורות יפות, לא מהצוות בידור, בחורות שאפשר לגעת בהן, יכול להיות שהוא גם מצא.

ואחרי חצי דקה אלכסיי חזר ואמר, אי אפשר לקנות בכסף, צריך להטעין את המנו כארד או משהו כזה, ואליק, שגם ככה רצה לעוף משם, אמר, תביאו לי תכרטיסים שלכם, אני אלך לסדר את זה, וכספי ואלכסיי הביאו לו את הארנקים שלהם, ואליק התקדם לפנים האוניה, ובדרך הוא עבר דרך הבחורות מהצוות בידור, שמקרוב היו עוד יותר יפות ונקיות, והבושם שלהן שהיה מתוק ופשוט, נכנס לו לנחיריים ומיד יצא מהם, כי ככה זה כשנושמים,

ובתוך האוניה, במין בית קפה מוזר כזה, וריק, ישבו איזה חמישים אנשים מבוגרים מול הטלוויזיה, שהראתה פיצוצים של מנהרות בעזה, וכל פעם שהדלת של הבריכה נפתחה, נכנסה

בבית ולאונן, ואלכסיי כתב, חחחחח תכלס, ואליק לא כתב כלום, כי הוא לא ידע מה לכתוב.

יומיים לפני ההפלגה אליק אמר לתמרה, ומה אם גייסו אותנו כשנהיה שם על האוניה, ותמרה אמרה לו, נו אז תתקשר למפקדים שלך, תשאל אותם אם לנסוע, ואליק לא סיפר לה שהוא כבר דיבר עם המ"מ שלו במילואים, שרעבי, שאמר לו שכרגע אין צו שמונה, ושגם לא יהיה כנראה, כי הם בחטיבה הצפונית, והוא גם לא סיפר לה כמה הוא מקנא בכל המילואימניקים שכן גויסו, כי הרבה זמן הוא לא היה חלק ממשוה גדול יותר, ומלחמה זו הזדמנות מצויינת.

כשהם עמדו בתור לביקורת הגבולות בנמל חיפה, כספי הצביע על קבוצה של חמש נערות צעירות ומטופחות במכנסונים, ולחש לאליק, הומו, עכשיו אתה מבין למה הזמנתי שני חדרים, ואלכסיי צחק ואמר, איח יא מגעיל, הן עדיין בתיכון, וכספי חיך, ועשה תנועה של מישוש עם הידיים, ואמר, תיכון הכי טוב, הכי טרי, תאמין לי, ואליק חיך גם, למרות שכספי דוחה.

#### 3

לאוניה שלהם קראו רויאל איריס, והיא באמת היתה ענקית, שמונה קומות לפחות, וכשהם נכנסו ללובי שלה, ניגש אליהם פיליפיני מוזר, הביט להם בכרטיסים המצחיקים שהביאו להם בצ'ק אין במקום הדרכונים, ואמר, פליז פולו מי מיסטרס, במבטא מצחיק, וכספי גיחך, ואלכסיי הביא לו מכה בגב, ואליק שתק. הפיליפיני הוביל אותם במנהרות של האוניה, עד לחדרים שלהם, שלוש מאות ושלוש, ושלוש מאות וארבע, ואמר להם, דיס גיז יור רום, וכספי אמר לו במבטא ישראלי מגעיל, טְנָקִי טְנָקִי, והפיליפיני הלך משם בצעדים מהירים, וכספי שאל, נו אז מי יקבל את החדר לבד, ואליק סידר את המשקפיים ואמר, תכלס לי לא משנה, תהיו אתם, וכספי אמר לאלכסיי, יאללה כנס אתה ראשון, במיילא אני הולך לבלות שם כל לילה.

וכשהם נכנסו לחדר, שהיה קטן ונמוך ודהוי, כספי תפס את המיטה שמתחת לחלון, ונשכב עליה, ומיד הדליק את הטלוויזיה, ובטלוויזיה ראו את אהרן ברנע, שמלמל משהו על הפסקת האש ההומניטארית שאולי תיכנס לתוקף, ואולי לא, אין לדעת, ואליק הניח את הגיטרה שלו ליד המקרר הקטן, ונשכב גם הוא על המיטה שלו, ואהרן ברנע העביר את השידור לשדרנית אחרת, צעירה ובלונדינית ולא מנוסה, וכספי צחק ואמר, שיווא, יא אללה, תראה איזה כוסית, ואליק נאנח

הנה הכוס שאתה אוהב, כן יש פה חוט כי אני בדיוק מתגלחת, והנה הטוסיק שלי שאתה אוהב, לא יודעת מה כל כך אהבת בחיבור הזה ביניהם, אבל הנה הוא, וזהו, אני חרמנית, וכולם הגיבו לסרטון וכתבו חחחחח, איזה פוסטמה, איזה כוסית מה הייתי עושה לה, ואלכסיי כתב, מה כוסית, שמנה כמו חזרזיר, וכולם כתבו לו חחחחח בחזרה, וצפו בסרטון שוב, כדי להתחרמן,

וגם אליק התחרמן מהסרטון, כמו כן, כמו כן, מאות אלפי גברים ישראלים אחרים, מהדיבור הרך והמתלטיף, ומהקלזאפים המטלטלים והרועדים, של הציצים ושל הפופיק ושל הרגליים ושל הכוס שלה, אבל הלב שלו נקרע, נקרע והתפצץ ממש, מהמחשבה על הרגע הדק הזה שבו סרטון קטן ושגוי ואינטימי ששלחה ליטל אוחיון אחת לגבר אחד בעולם הזה, יוצא מהפלאפון שלו, ומופץ לכל עבר, וכשהלב שלו התפצץ גם הזיקפה שלו נסוגה.

## 6

בעשר בלילה הוא התעורר במיטה שבחדר שלו, עם מהומה גדולה בבטן, וכאב ראש נוראי, שנתן בו סימנים, דצ"כ, עד"ש, באח"ב. החדר היה ריק, כי כספי ואלכסיי שיחקו בלאק ג'ק, ושתי ואן ג'ון אפרסק בקזינו, יחד עם עוד שלוש צעירות מקריית מוצקין, אבל הטלוויזיה עבדה,



שון כרמלי, שהיה חייל בודד מטקסט, סמל ראשון משה מלקו מירושלים, וסמל מקס שטיינברג שהיה גם חייל בודד, מלוס אנג'לס, ואליק הביט בשמות וחשב, וואי וואי, אולי גם השם שלי יופיע, אבל זהו, מקס שטיינברג היה האחרון. אחר כך העלו לראיון את יעקב עמידרו, שישב באולפן ודיבר ודיבר במשך עשר דקות בערך, בלי לומר כלום. אליק כיבה את טלוויזיה, עצם את העיניים וקיפל את הברכיים לתוך הבטן, והאונייה המשיכה להתנדנד מצד ימין, לצד שמאל, לצד ימין, לצד שמאל. יש אנשים שאוהבים את זה, שזה עוזר להם להירדם אפילו, כי זה כמו עריסה, אבל הגוף של אליק, שכבר התרוקן מכל הכיבים הרעים והחמוצים שהיו בו, לא הצליח להתאפס על עצמו בתוך הים השחור הזה, עובדה, תוך כמה שניות הוא הצמיד את הפה לשקית ניילון ושוב הקיא, הקיא והקיא, במשך עשר דקות בערך, בלי להוציא כלום, כמו יעקב עמידרו בדיוק.

## 5

יש להם קטע חדש עכשיו, בקבוצת וואטסאפ של המילואים, להעלות פורנו מזוהה. בהתחלה שולחים סרטון קצר, של בלונדינית עירומה מאוננת ומצלמת את עצמה, או של כוסית שמנמנה עם פסי שיזוף בציצים, מסתבנת במקלחת, ואחר כך מצרפים לסרטון צילום מסך של הפרופיל שלה בפייסבוק, כדי להוכיח שהיא אמיתית, שהיא ישראלית, שהיא קיימת, וזה מה שכולם עושים, צופים בסרטון ומתחרמנים, ואז מחפשים אותה בפייסבוק, כדי להתחרמן אפילו יותר.

על אליק, משום מה, כל הפורנו המתוחכם הזה לא ממש עובד. הוא תמיד מדמיון את הבחורה מחזיקה את הפלאפון, ביד מתוחה ויציבה, ומשהו בחוויה משתבש לו. גם ההתפלשות בפרופילים של הנערות העירומות לא עושה לו כלום, אולי אפילו להיפך, זה קצת מבין אותו שהנערות הללו באמת בעולם, והאמת היא שאני מבין אותן, כל הרעיון של פורנו זה המרחק, לא, כשמחפצנים מקרוב, או בעברית, חלילה, זה מגעיל מגעיל מגעיל.

הנה, לפני כמה ימים, כספי העלה לקבוצה סרטון שליטל אוחיון, בלונדינית מתוקה ושמנמנות שלחה לחבר שלה, ובסרטון הבלונדינית מחייכת למצלמה ואומרת, מאמי, שבת שלום, איך יצא הצבע, ואז היא צוחקת ואומרת, אני, סתם, רציתי שתראה אותי קצת בוידאו, וזהו, רגע, ואז היא נשכבת ואומרת, תראה משהו, הנה הציצים שלי, שתהיה לך ככה מזכרת, חחחחח, הנה הפס הזה באמצע שאתה אוהב, הנה הפירסינג שאתה אוהב,

מין דקירות כאלה, משונות, שרק מי שמקיא הרבה פעמים מכיר, והכל קרה מהר, והחברים הזונות שלו הביטו בו ואמרו, שמיר, שמיר אתה בסדר, ואליק הביט בהם ועשה תנועה של כן עם הראש, וכל מיני אנשים שישבו בשולחנות ליד הסתכלו עליו, ומלצרית אחת שקלטה אותו מתגרעעפט, רצה למטבח להביא קערה, אבל זה היה מאוחר מדי, כי עד שהיא חזרה הוא הקיא את הצורה שלו על השטיח האדום והמהודר של חדר האוכל, קיא צהבהב, חמוץ ומר, בהתחלה בפרץ אדיר ועצום, ואחר כך בזרנוקים קטנים ומימיים, וכל האנשים שהיו שם וראו אותו נבהלו ואמרו, שיואו איזה מסכן, שיואו, יש לו מחלת ים בטח, ואלכס וכספי התחילו לצחוק, ממבוכה, אבל גם מאהבה, וכל מיני מלצריות רוסיות ורוזות התכופפו וניקו את הקיא שלו, ומלצר פיליפיני נחמד אמר לו, דונט דרינק ווקר, ווקר איז נוט גוד, אונגלי בך, ואליק הנהן לו עם הראש, ואמר שוב ושוב, אי אם סו סורי, אי אם סו סורי,

הועיניים שלו שרפו, כי לפעמים כשמקיאים יש לחץ על העיניים, ובפה שלו היה טעם נוראי, ובאף שלו היו גם חתיכות של אוכל, והכל היה נורא, וכל האנשים שישבו ליד השולחן שלו קמו והתרחקו לשולחן אחר, כי מי יכול לאכול משהו כשמשפריצים לו ככה קיא מול הפנים בחדר האוכל, וגם הוא נעמד ואמר, אני זז לחדר, וכספי צחק ונעמד ואמר, אל תהיה דפוק, אלכסיי, שמור לי על הצלחת, אני זורק אותו על המיטה וחוזר, ובאמת זה מה שהיה, כספי, שידע להיות חבר, ליווה את אליק בכל המדרגות והמסדרונות, עד לחדר, וכשהם הגיעו הוא הניח אותו על המיטה, סידר לו את השמיכה, הביא לו כמה שקיות להקיא בהן וחיבר לו את הפלאפון למטען, ואליק נאנח ואמר, תודה אחי, תודה אחי, והבטן שלו כאבה, כי המעי שלו, הגס, ניסה לדחוף את כל מה שהיה בו החוצה, אבל לא היה לו מה,

וכספי אמר, אחי אני חייב לעלות, אלכסיי מתייבש שם, ואליק ענה מיד, ברור ברור אחי, אין לך מה להישאר פה, תאמין לי, וכספי טפח עליו אמר, טוב תרגיש טוב, אנחנו תכף נגיע, ואליק אמר, תודה אחי, ושיהק. ואחרי שהוא יצא אליק הדליק את הטלוויזיה, שהיתה על ערוץ שתיים, ובלמטה של המסך, בצד ימין, היה כתוב באדום, מלחמה בעזה, ומצד שמאל היה כתוב, מבזק מיוחד, ולמטה, בתחתית המסך, היתה מין שורה כזאת, דקה, שרצה, אותיות לבנות על פס שחור עם עדכונים בריל טיים, הותרו לפרסום שמות ההרוגים מסג'עיה, רב סרן צפיר בר אור מחולון, סרן צבי קפלן מקיבוץ מירב, סמל גלעד יעקבי מקריית אונו, סמל עוז מנדלוביץ' מעצמון, סמל

אליק יהיה עם משקפיים, אבל מהר מאוד הוא יוריד אותם, כי זה סיוט להתנשק ככה. מחוץ לבשר שלהם תהיה אונייה גדולה, עם איזה עשר קומות, ומתחתיה יהיו מים, מלוחים ושחורים וסמיכים ועבים, ומתחתם, עמוק עמוק למטה, יהיו סלעים קרים ואיומים ומשוננים, ומתחתם ודאי תרחוש לבה יפה וחמה ואדומה, שיכולה להפוך, בקלות שאין לתאר, למטאפורה כלשהי בסיפור כלשהי. כשהם ירדו במדרגות לחדר שלה, הם בטח ידברו קצת על המלחמה שיש עכשיו, מבצע, לא מלחמה, מבצע. יש לנטלי אקס בעזה עכשיו, ילד חרא, שהיא שונאת. גייסו אותו לשם למרות שהוא בכלל משרת בבה"ד אחד, וזה סרט, אז היא לא פותחת טלוויזיה, כי היא מפחדת שהוא ימות לה שם, ושהיא לא תדע מה להרגיש מול המוות שלו. כשהם יכנסו לחדר שלה הכל יהיה מסודר, ונקי, ונעים, ונכון, ונטלי תגיד, אני חייבת להתקלח, ואליק יענה לה במבוכה, אוקיי, ואז יתיישב על המיטה ויוריד את המשקפיים ואת הכפכפים שלו, הוייאנס כאלה, כחולים, עם דגל ברזיל.

## 7

סקס זה דבר אמיתי ומופלא ונשגב, וכולם יודעים את זה, גם נטלי, וגם אליק שמנשק את כל האור הרך שבין רגליה, לאט ובעדינות. הנה היא גומרת, הנה הוא עולה ממנה אליה, מלטף לה את הפנים, מנשק לה את העין הצלולה, ואז את הפוזלת, הנה הם נשכבים מחובקים. המזגן של החדר שלה חזק, אז הם נשארים ככה, בכפיות צמודות ולחות, כל הלילה, והאונייה מהמהמת ומערכתל אותם, כאילו שרחרם.

בבוקר כשהם קמים, הם מתנשקים עוד קצת במיטה, ומלחשים מבוכה. נטלי חייבת לעוף, יש לה חזרה לקראת המופע המרכזי של הערב, חום לטיני. היא מתלבשת במהירות, מנשקת את אליק ועפה מהחדר, בלי להסביר לו מה לעשות כשהוא יוצא משם. כשהיא יוצאת אליק שולף את הפלאפון מהמכסיות, אבל גם שם, כמו בשאר האונייה, אין קליטה ואין ווייפי ואין כלום.

אחר כך הוא הדליק את הטלוויזיה, כדי לראות מה חדש במלחמה, והאמת היא שיש חדש, סגן אלוף ועוד שלושה לוחמים מבה"ד אחד נהרגו מטיל נ"ט, עוד יש צו איסור פרסום על השמות, ככה ניר דבורי אמר, ואליק, שגם ככה לא ממש ידע מה להרגיש או לחשוב, בלע את הרוק, כיבה את הטלוויזיה, ונשכב בחזרה במיטה, בעיניים פקוחות.

**יאיר אגמון הוא תלמיד השנה הראשונה בתכנית**

מיוחדת של מלברו לייט, כזאת שלא עושה ריח, והביטה בגוף הרזה של אליק ובגיטרה שלו ובמשקפיים שלו ובחושך שחנק את הים. זה הלילה הראשון בהפלגה המסריחה הזאת, וכבר נשבר לה הזין. עקירב הפלרטטן החרמן הסתום והאפס, שמנהל את צוות הבידור, לא מפסיק לגעת בה ולסמן לה איך לעמוד ומתי. כוס אמ אמ אמא שלו. תמיד הוא על הגבול הזה, הדק והמסוכן, בין הטרדה ומגע תמים, בן של אלף זונות.

אחרי שלושה שירים בערך היא ניגשה אליו, עם כיסא פלסטיק משלה, והתיישבה לידו, ואליק, שהבחין בה מיד, כמובן, כמעט השתנק מרוב בהלה ומרוב יופי ומרוב תאווה, ונטלי חייכה אליו, חיוך יפה ונוכח, בלי שיניים, ואליק, שפתאום הרגיש את המשקפיים על האף, המשיך לנגן ולשרוק, וככה המוזיקה עטפה אותם, ונטלי שרצתה לשיר איתו, אבל לא הכירה את השיר, חשבה, למה אין לי אף אחד בחיים האלה שמנגן ככה, ואליק, שהמשיך לשרוק במבוכה, חשב, פאק פאק פאק פאק פאק פאק פאק.

בסוף השיר נגמר, ואליק הסתכל על נטלי בשקט ואמר, היי, ונטלי חייכה אליו בחזרה ואמרה היי גם, אבל בסגול, ולא בפתח. נטלי היתה פוזלת, פוזלת ממש אפילו, וזה היה הדבר הכי יפה בעולם, כי לאן היא מסתכלת, הולי שיט, לאן היא מסתכלת עכשיו, על מה היא מסתכלת, פאק פאק פאק, ואליק חייך אליה במבוכה, ואמר, אליק, ונטלי הביאה לו את היד שלה, את היד היפה שלה, ואמרה, נטלי, ואליק הביט בעיניים שלה, בעיניים הפוזלות שלה, ומיד התמסטל מהן, ומהמסתורין שבהן, ומהפשטות שבהן, ומהכנות שבהן, ומי שפגש פעם אישה יפהפיה ופוזלת, מי שחזה בפלא האניגמטי, המופרע והממכר הזה, יודע שאין משם דרך חזרה.

אחר כך הם קצת ידברו. נטלי תגיד לו שהיא בצוות בידור פה כבר שנתיים, ושבחיים היא לא ראתה בחור יושב ככה לבד עם גיטרה, ושהוא מנגן מאוד יפה, ואליק, שייבהל מכמה שהיא יפה ופוזלת, ישאל אותה כל מיני שאלות על צוות הבידור, ועל הבוס המטומטם שלה, עקירב, שמתייחס לרקדניות כמו לחרא, וככה הם יקשקשו איזה שעה. אחר כך הם ידברו קצת על המבצע בעזה, ועל החברים שלהם שבמילואים, ועל איזה מוזר זה להיות כאן, בדרך לרודוס, כשמלחמה, ואחר כך הם קצת ישתקו.

בסוף הם יתנשקו, נשיקה זהירה כזאת, מבולבלת. הגיטרה קצת תחצוץ ביניהם, אבל זה בסדר כי נטלי גמישה. לאליק יהיה בפה טעם של משחת שיניים, כי הוא בדיוק התקלח וצחצח, ולנטלי יהיה טעם מר של מלברו לייט. בהתחלה

בווליום נמוך. יונית לוי היפה והקרה והמפחידה שוב הקריאה שמות של הרוגים ושעות של הלוויות, ומיד העבירה את השידור לאודי סגל, שעמד מחוץ לכנסת והזיע במצח. אליק קם מהמיטה להשתין ולחרבן ולהתקלח ולצחצח שיניים, והבטן שלו היתה ריקה ונקיה ומאוששת. כשהוא יצא מהמקלחת גם הדפיקות בראש נרגעו. אין מה להגיד, השינה עשתה לו טוב.

אחר כך הוא לקח את הגיטרה, ועלה לסיפון שבקומה שש, שהיה עכשיו נטוש וחשוך ושקט. בקצה השני של האונייה, בסיפון של קומה ארבע, היתה מסיבת בריכה עלובה, ואליק שמע את הבאסים העמומים שלה, והתרחק מהם, עד לסוף האונייה. אליק התקרב למעקה כדי להביט על הים ולהתרגש ממנו, אבל הים היה שחור והאורות של האונייה גברו עליו, ומחקו אותו בקלות, למרות שהוא פי אלף.

אליק קירב כיסא פלסטיק ירוק כזה, של כתר, למעקה, הוציא את הגיטרה והתיישב. לקח לו חמש דקות תמימות להצליח לכוון אותה, בגלל הרעש המשוגע של הים, ושל המנוע, ושל הרוח. אחר כך הוא ניגן שירים אמריקאיים כאלה, שתמרה אוהבת, בעיקר של בון איבר ושל מומפורד אנד סאנס, ובמקום לשיר את המילים הוא שרק את המנגינה, במין שריקה מתוקה כזאת, עם השיניים. יש כאלה שיוודעים לעשות את זה.

לא רחוק ממנו, בחושך, עמדה נטלי עמרם מצוות הבידור של האונייה, שעישנה סיגריה



# "טעם טוב הוא האויב של אמנות גדולה"

עילם וולמן

גמרתי בדעתי לכתוב על זה רומן (הרביעי שלי), והמודל שלי היה "הקלות הבלתי נסבלת של הקיום" של קונדרה, שבו המיתולוגיה הדומיננטית של התרבות – במקרה שלו, קיטש קומוניסטי-נבחנת דרך סיפור על אהבה רומנטית. רציתי לעשות משהו דומה עם זוג נשוי ועם תרבות הסלבריטי האמריקנית. רשמתי הערות על אלפי כרטיסיות ממוינות לפי צבעים. קראתי אינספור ספרים בביקורת התרבות. חיברתי היגים שחשבתי שאשלב ברומן שלי כמו שקונדרה שילב את הדיגרסיות שלו (החלקים היחידים בספר שלו שבאמת תפסו אותי). צפיתי בכמות מזעזעת של סרטים ותכניות טלוויזיה, וניסיתי, תוך כדי צפיה, לרשום את התגובות שלי ושל אשתי, למרות מחאותיה המוצדקות. כמה שלא ניסיתי, למשך שנים רבות- כמעט כל שנות השלושים שלי- לא הצלחתי לפתח את העניין הדרוש בדמות וסצינה ועלילה. לא יכולתי להביא את עצמי לתת עבודה לשתי ה"דמויות", כמו מורה לספרות בתיכון ומבקרת קולנוע במקומון. ידעתי מה היו העבודות שלנו, ולא מדובר בחומר מרתק לפיקשן. לא הייתי מעוניין בחיכוך בין ישויות דמיוניות לתרבות ההמונים; עניינה אותי האמביוולנטיות שלי עצמי כלפי תרבות ההמונים. כשלוך של הדמיון שלי? ברור, אבל כמו שכתבה וירג'יניה וולף בפסקה שקראתי שוב ושוב עשרות פעמים בסתיו של 1991, "מבחנו של ספר (לסופר) הוא: האם הוא יוצר מרחב שבו, באופן טבעי למדי, אתה יכול לומר מה שאתה רוצה. זה מוכיח שהספר חי: הוא לא מרסק שום דבר שרציתי לומר, אלא מאפשר לי להחליק אותו פנימה, ללא כל דחיסה או שינוי." עבורי, הרומן לא היה שום דבר מלבד שינוי מרסק.

ביאושי, חשבתי לשאול סטודנטית לשעבר אם אוכל להשתמש בכמה פסקאות שחיברה, כמטען איזון לאניה שלא הצלחתי להשיט. כשחשבתי שלעולם לא אהיה מסוגל לכתוב יותר, נולדה הבת שלי ולפתע היקום הפיסי נראה ממשי באופן בלתי נסלח. ידעתי שהדיגרסיות הן הספר. היה קשר בין כל מה שנראה כמו דיגרסיות. הספר היה כל מה שנמצא מולי. העולם הוא כל מה שקורה.

כל מה שכתבתי מאז הוא קולאז' (מלשון collar, "להדביק" בצרפתית). עד סוף שנות התשעים, שנות הארבעים המוקדמות שלי, הפסקתי פחות או יותר לכתוב או לקרוא פיקשן. עייפתי עד מוות מללמד כתיבת פיקשן. הייתי מלמד סיפורים שנחשבים גדולים, והייתי מעריץ אותם מרחוק, ולפעמים סטודנטים אהבו את הסיפורים, אבל לא הייתה בי עוד שום תשוקה

## מתוך "How Literature Saved My Life" דיוויד שילדס':

מילן קונדרה אמר שאין בעיה לשלב בצורה חלקה בין כתיבה על החיים האישיים לבין כתיבה על החיים הפוליטיים כשאתה הולך למכולת ובחלון האחורי דחוס תותח של טנק סובייטי. כשקראתי את זה (ותהיתי מה המקבילה האמריקנית לטנק הסובייטי, אם בכלל), הייתי בן שלושים, מובטל, מרושש, שכבתי על הספה של אבא שלי בדירה בסן פרנסיסקו וראיתי בטלוויזיה פעלולן מעמיד פנים שהוא מתקשה לעשות להטוטים בסכינים בזמן שהוא רוכב על חד-אופן. הוא שלט גם בחד-אופן וגם בסכינים בצורה מושלמת. מאוד אהבתי איך הוא מעמיד פנים שהוא בקושי מסתדר. אפילו התחלתי לבכות, והבנתי שאני נרגש עד דמעות גם משום שאני צופה בזה בטלוויזיה, דרגה נוספת של מרחק ושליטה, ושאלו הייתי צופה בו בהופעה חיה, כמעט בטוח שלא הייתי מתרגש באותה המידה, כלומר, מידת הריחוק הייתה קריטית למעורבות הרגשית שלי בסצינה. זו הייתה מבחינתי התשובה לטנק הסובייטי של קונדרה: המקבילה האמריקנית היא נוכחותה של המצלמה בכל מקום, כוחה העצום של עדשת המצלמה על חיינו, על חיי, על האופן שבו אני חושב על החיים.

דיוויד שילדס, סופר המזוהה עם "מות הרומן" ו"מות זכויות היוצרים", מבקש להפוך את הבנאליות של הנון-פיקשן ("עובדות", "אמת", "מציאות") מהפנים כלפי חוץ, עד שיתקבל תאטרון של המוח, מעבדה לחקר כל טענה לאמת, כל שאלה אפיסטמולוגית רצינית. התיאור הזה גנוב משילדס עצמו, שגנב מפיקאסו את המוטו "אמנות היא גנבה".



מאימיל ששלח לי [הסופר הבריטי] ג'ונתן רייבן).  
ההוצאה שלי, קנופף, שהיא מחלקה של רנדום האוס, שהיא תת-קבוצה של ברטלסמן, תאגיד רב-לאומי של מולטי מיליארדי דולרים, ראתה את הדברים אחרת. הגענו לפשרה שקבעה שלא יהיו בטקסט הערות שוליים, אבל יהיה נספח של מקורות בסוף הספר, מודפס בגופן קטן מאוד מאוד (אם עברתם את החמישים, שיהיה לכם בהצלחה). לא מעט מן המקורות מצוינים בסגנון: "אני לא ממש זוכר מאיפה זה, למרות שזה נשמע כמו סארטר-דור-רביעי; אין קץ לחיפוש אחר האמת". נדמה היה שבעיני אנשים מסויימים הייתי האנטיכריסט, כי לא סגדתי אפיים למזבחי התאומים של הרומן והקניין הרוחני (אם אי פעם היה אוקסימורון, הריהו). הפכתי, לזמן קצר, לנער הפוסטר של מות הרומן ומות זכויות היוצרים. לי אין בעיה עם זה. הסלוגנים הללו נעשו די קרובים לעמדה שלי. הדבר החשוב עבור כותב שהוא קפדן מבחינה אינטלקטואלית הוא להשלים עם הדרתה של הספרות לשוליים בידי צורות מתוחכמות יותר טכנולוגית, ולכן אינטואיטיביות יותר. אפשר לכתוב בשביל הצורות האלו, לכתוב עליהן או דרכן, או לעשות שימוש באסטרטגיות שלהן, אבל זה לא רעיון טוב להמשיך ולכתוב בריק. הרומן הומצא על מנת לאפשר גישה לפנימיות. היום, רוב בני האדם מתקשרים דרך מדיה חברתית, ולכל מי שאני מכיר מתחת לגיל שלושים אין כמעט מושג של פרטיות.

הרומן הוא חפץ מעשה ידי אדם. לכן אספני עתיקות נצמדים אליו בדבקות שכזו. האמנות, כמו המדע, מתקדמת. צורות מתפתחות. צורות קיימות כדי לשרת את התרבות, וכשהן מתות, יש לכן סיבה טובה-כך לפחות אני חייב להאמין, שכן בשבילי הרומן כבר שקע מזמן...

### מתוך "רעב למציאות: מניפסט" (מספור הפסקאות במקור):

35:

[...] יש לגרהם גרין רומן שנפתח באזהרה: "זוהי יצירת בדיון. כל קשר בין דמויות בספר לבין אדם זה או אחר, חי או מת, הוא מקרי בהחלט. לונדון לא קיימת"

89:

אם הזיופים שלי תלויים במזויאון מספיק זמן, הם נעשים אמיתיים.

149:

כל הסיפורים הכי טובים הם אמיתיים.

177:

קשה להפריד בין מה שקרה לבין מה שככל הנראה קרה



ספרים רציניים נכתבים מתוך נכונות לשבור את הצורות. רציתי שהקורא יחוה במש-אפ שלי את מפוקפקותו של גוף-ראשון-יחיד. רציתי שהקורא לא יוכל לזהות בדיוק מי מדבר- האם זה אני, או סוני רולינס, או אמרסון, או ניטשה, או דיוויד סאל, או אף אחד מאיתנו, או כל אחד מאיתנו בעת ובעונה אחת?

עד לאותה נקודה, לא חשבתי יותר מדי על המידה שבה הספר עשה רימיקס ושימוש במילים של אחרים למטרותיו. זה נראה לי טבעי לגמרי. אילו הספר היה יוצא לאור בצורה שבה תכננתי, רוב הקוראים היו מזהים רק קומץ מהציטוטים המפורסמים ביותר, חושדים שרבות מהפסקאות הן ציטוטים (גם כשלא יכלו בדיוק למקם מניין באו), ובסופו של דבר מתייחסים ל"אני" שלי כאל מטריית-עצמי-מרחפת, הנותנת בו-זמנית מחסה לקול אחד ("הקול שלי") ולקולות מרובים. עלולה הייתה לעלות האפשרות שכל מילה בספר מצוטטת ולא "מקורית". כל הרעיון של אותה גרסה של הספר היה לשים את המילה "מציאות" במרכז כפולות ומכופלות. המציאות אינה פשוטה ואינה נגישה בקלות; היא חלקלקה, חמקנית. בדיוק כמו ששאלת המחבר היא רב-משמעית, ידע הוא מפוקפק, והאמת אינה ידועה או, לכל הפחות, יחסית. (כל הפסקה הזאת לקוחה

אמיתית, נאמר, ל"המתים" של ג'ויס.  
יכולתי לראות מה עשה סיפורים כמו זה של ג'ויס "גדולים" או טובים או לפחות עשויים היטב, אבל לא היה לי ואין לי שום עניין לעשות משהו דומה. היה נתק קיצוני בין הספרים שקיבלו את תמיכתי המדומה בכיתה לבין הספרים שאהבתי לקרוא מחוץ לכיתה ושניסיתי לכתוב בעצמי.  
ההוראה – השקר שבהוראה – הכריחה אותי להתעמת, למצוא, להגדיר, לזקק ולהרחיב את האסתטיקה שלי. הרגשתי כאילו אני לוקח כסף במרמה, וכדי להצדיק את הקיום שלי בעיני עצמי ובעיני הקולגות והסטודנטים שלי, פיתחתי קורס לתואר שני על המחווה הרפלקסיבית במסה ובסרט הדוקומנטרי. המקראה של הקורס הייתה כבדה ומסורבלת, חבילה כחולה של מאות על גבי מאות הצהרות על נון-פיקשן, קולאז' ספרותי, מסה פיוטית. החבילה הזו הייתה סירת ההצלה שלי: היא לימדה אותי מה אני מנסה לכתוב.  
בעבורי, ספרי "רעב למציאות" תמיד היה אותה סירת הצלה כחולה: כתב יד שבו ניסחתי לעצמי, לסטודנטים שלי, לעמיתי ולכל מי שירצה להצטרף, מהי המסורת האסתטית מתוכה אני כותב. זה לא היה הרומן, גם לא הממואר, אלא משהו אחר. זה היה הרעיון שכל יצירה ספרותית גדולה ממוססת ז'אנר או ממציאה ז'אנר.

האם זה קרה?

כן.

האם זה קרה כך?

התשובה לשאלה הזאת, אם אתה בן אדם בוגר, היא: "לא בהכרח".

197:

כולנו מותחים את האמת ומשקרים על ידי השמטה. כדי להסתדר עם אנשים יש צורך בשתי הפעולות. בני אנוש מתוכנתים מלכתחילה לתעתע. אנו מרמים כשאנו מתחרים בבני מיננו; אנו מרמים

כשאנו מנסים למשוך את המין השני. הטעיה היא מצב טבעי יותר מאשר אי הטעיה. בממלכת החי, כל מין מרמה למעשה כל הזמן. מדוע אנחנו לא משקרים אפילו יותר? כי כשאנשים יודעים שהם יכולים להאמין לנו, זה תורם למוניטין שלנו.

251:

מעט אחרי 11/9, משרד ההגנה האמריקני שכר את רני הרלין, הבמאי-תסריטאי של "מת לחיות 2", כדי להגות תסריטי יום-הדין פוטנציאליים; במילים אחרות, הבדין נקרא באופן רשמי לעזרתם, לחיזוקם ולהצלתם של

החיים האמיתיים, כאילו שהחיים האמיתיים לא היו בדיון מלכתחילה.

412:

אותנטיות נובעת מנאמנות לדבר אחד בלבד: עמימותה של החוויה.

237:

אתה מבטיח לומר את האמת, את כל האמת, ורק את האמת? אני יכול להמשיך בנושא לנצח.

## ריאיון עם דיוויד שילדס

אני שם הכל על כך שהתשובה היא 'לא'.

יש טענה חד משמעית שאתה יכול להשמיע על היחסים בין יופי וזוועה?

את הערך של יצירת אמנות אפשר למדוד לפי הסרה שמדברים בה.

מה ההבדל בין אמנות טובה לגרועה?

טעם טוב הוא האויב של אמנות גדולה.

בתרבות הנוכחית, ראשוניות היא בלתי אפשרית. כל חוויה היא מיד-שניה, מתוכננת ומתוארת עבורנו מראש על ידי אחרים. גם את המקרים הנדירים של חוויה אותנטית וישירה מקלקלת מודעות-עצמית. נידונו לחיקוי של החיים. מה אתה מציע?

לקרוא ולכתוב ספרים שפותרים את הבעיה למשך הקריאה והכתיבה.

איזה סוג חיוני של תקשורת אפשרי רק באמצעות ספרות ולא אפשרי כשאתה מדבר עם אנשים?

מטען עומק.

אלו קטגוריות בחנויות ספרים תהיינה הגיוניות יותר מפיקשן ונון-פיקשן?

עזרי שינה.

עזרי עוררות.

ג'ף דייר הבריטי כתב ספר המתאר כיצד הוא מנסה ולא מצליח לכתוב ביוגרפיה של ד.ה. לורנס. כתבת שמדובר בספר רציני ונחוץ, אף על פי שהוא עוטה את הרצינות שלו תחת מסכה של קומדיה צ'פלינית, ושכשאמרת זאת לדייר, הוא נרתע, כאילו את הנושא האמיתי של הספר אין להזכיר בציבור לעולם. מה הנושא האמיתי של הספר? למה להתאבד או לא להתאבד.

יש לי סוד. אתה מוכן לספר לי כל מה שכבר ידוע לך עליו?

כל הסודות שלנו הם אותו דבר.

אני יודע שכתבת בספר שכל הסודות שלנו הם אותו דבר, לכן ביקשתי ממך לתאר את הסוד שלי.

הסוד שלך הוא שאתה פוחד למות.

כשאנחנו צופים בתכנית ריאליטי, או בכוכבי קולנוע המספרים על "החיים הפרטיים" שלהם בתכניות אירוח, אנחנו לא חושבים שמה שאנחנו רואים זו האמת, אבל גם לא שזה בדיון. עם הטויטרזיציה של התרבות והפיכת הרכילות לפלטפורמה היחידה שמכירים בה, המידע שאנו צורכים על ידוענים מספק לנו מיתולוגיה שאנו מוצאים בה איזו תועלת.

הבדיחה על קלטת הסקס של רוב לאו בשנות השמונים הייתה שסוף-סוף יש סרט של רוב לאו שאנשים באמת מעוניינים לצפות בו. האם אתה חושב שכשאני רואה את לינדסי לואהן מדברת בטוק שואו על הגניבות, המעצרים, הגמילות שבין הסרטים, במילים אחרות, על תפקיד חייה, על מחזה הראווה שמשמעותי יותר בעיני הציבור מכל סרט אחר בו היא משתתפת, האם באותו מובן שבו היא ממשית עבורי, כך במאה ה-19, בתקופת השיא של הרומן, דמותה של אמה בובארי, נניח, הייתה ממשית בעיני הקהילה הספרותית? ניסוח יפהפה. המפתח הוא להכיר בכך שבאמנות בת זמננו, המודל של אמה בובארי הוא נוסטלגיה טהורה.

מה בדבר האפשרות שאתה לא קיצוני מספיק, שאתה ממעיט בערך השינוי המתרחש, ושלגבי אנשי העתיד הקרוב, שבכל רגע נתון יהיו עסוקים בצ'ט כזה או אחר עם מאתיים פרסומות ואפליקציות שונות בו-זמנית, אפילו טבילה בספר לקריאת שלושה-ארבעה אפוריזמים, או קריאה ברשימת פרגמנטים כמו "רעב למציאות" שלך, לא תראה הגיונית? אנשים יוכלו ליצור תכני וידאו או מוסיקה על תוכנות מחשב גם בזמן שהסמרטפונים שלהם לא מפסיקים לירות, אבל מה אם לאף אחד לא יהיה המרחב הנפשי והשקט הנחוץ להיות קשוב לדיאלוג פנימי ולחשוב מספיק בבהירות ובזהירות כדי לכתוב משהו כמו פרוזה? פרוזה היא לא דבר נצחי, וסיפורים גם לא תלויים במילים. לא יכול להיות שלא רק הרומן מיושן, אלא שמשהו גדול הרבה יותר מהרומן גוסס, משהו שעלול לכלול הרבה ממה שבעיניך עדיין חי וראוי להצלה בספרות?

"רעב למציאות" הוא הקנרית בפיר המכרה, אם תרצה, ולא פיר המכרה.

אם פנינו מועדות אל עתיד ללא פרטיות או סודות, שבו לא ברור איזו קוהרנטיות תוכל להיות למושגים כמו 'זהות' או 'אינטימיות', איך תיראה הספרות? לא יתכן שהרעיון של סיכון יצירתי יאבד כל משמעות.

1 בקטע המובא כאן הושמטו חלקים מן המקור. אני חייב תודה עמוקה לרן הכהן על עזרתו בעריכת התרגום. צרימות שנותרו בטקסט הן מן הסתם באשמתי.



הטכנולוגיה באשר היא פועלת כאקסטנציה של היכולות האנושיות, ובהן גם היכולת לרמות ולשקר. עד כמה פיתוחם של המחשב ורשת האינטרנט מרחיב את היכולות של בני האדם להונות ולשקר? ויותר מכך – האם מחשבים יכולים לשקר בעצמם? האם היכולת להונאה עלתה עם כניסת המחשב לחיינו או שמא דווקא רמת האמינות והבטיחות של מידע היא שעלתה ביחס לעבר? דרך אחת לנסות ולהשיב על שאלות אלה היא להתחקות אחר האופן שבו פועל ה-DNS, שבאמצעותו ניתן לתקוף (כלומר, במובן מסוים – לשקר) ולהגן (דהיינו, לחשוף את השקר).

חישובו על חבר שלא פגשתם במשך זמן מה. אם תרצו לדבר איתו, ככל הנראה תתקשרו אליו. אבל האם אתם זוכרים את מספר הטלפון של אותו חבר? קרוב לוודאי שלא. כדי להתקשר לחבר, אנו פונים בדרך כלל לטלפון הנייד שלנו, כותבים את שמו של החבר, והטלפון דואג לשאר. אך בפועל, טלפונים לא באמת יודעים להתקשר אל "משה כהן", אלא למספרים כמו 054-1234567. כיצד פועל התהליך הזה?

בטלפון הנייד, התשובה קלה יחסית. הטלפון שומר טבלה (ספר טלפונים) שממפה בין שם טקסטואלי ("משה כהן") לבין מספר טלפון (054-1234567). דבר זה מקל עלינו, שכן, ברוב המקרים אנו מעדיפים לזכור את שמם של האנשים בחיינו ולא את מספרי הטלפון שלהם. באופן דומה, כאשר אנו גולשים לאתר כלשהו ברשת האינטרנט, אנו נוטים לפנות לשם הדומיין שלו (לדוגמה: [www.google.com](http://www.google.com)), באופן מקביל לשימוש בשם של אדם כשאנו מחייגים אליו באמצעות הטלפון. בפועל, כדי לתקשר עם אתר האינטרנט, המחשב שלנו יפנה לכתובת האינטרנט של האתר, כתובת ה-IP, בדומה לאופן שבו הטלפון פונה בפועל אל מספר הטלפון של איש הקשר שאיתו נרצה לשוחח.

ציינו שהטלפון זוכר את שמות אנשי הקשר שלנו, ואת מספרי הטלפון שלהם. האם הגיוני שהמחשב יזכור את כל שמות הדומיין בעולם, ואת כל כתובות ה-IP שלהם? ובכן, הן מכיוון שמספר שמות הדומיין וכתובות ה-IP הוא עצום, והן מכיוון שאלה כתובות דינמיות שמשתנות מעת לעת, התשובה היא לא. באינטרנט, כשמבצעים תרגום בין שם דומיין ([www.google.com](http://www.google.com)) לכתובת IP, משתמשים במערכת DNS – Domain Name System [1]. תרגום זה מתבצע בכל פעם שגולשים לאתר כלשהו. כך, למשל, כשגולשים ל-Facebook, המחשב מבצע ראשית את התרגום כדי לגלות את כתובת ה-IP של Facebook, ולאחר מכן פונה אל כתובת ה-IP הזו ומבקש מ-Facebook את דף הבית שלו:



# על שקרים ומחשבים

## עומר רוזנבוים

כבר אלפי שנים שבני אדם משקרים האחד לשני למטרות שונות ומשונות, אבל עידן הסייבר שבו אנו נמצאים מאפשר לשקרנים שבינינו כלים חדשים לבצע את הפעולה המושמעת הזו. אחת הדרכים היא לשקר למערכת ה-DNS, ובכך להטות את הגלישה שלנו ברשת האינטרנט. לצד הניסיונות לשקר ולרמות, יש גם כאלה שמנסים לתפוס את השקרנים, ועד כה הם מצליחים לא רע.



שחתת google.com.

האזור הראשי ברשת הוא האזור Root המיוצג בידי התו נקודה ("."), והוא שולט על כל האזורים והדומיינים. למעשה, האזור com, כמו גם האזור org, נשלטים על ידי Root. כך ששם הדומיין המלא בעבור "www.google.com" הוא למעשה "www.google.com." (שימו לב לנקודה שמופיעה בסוף הכתובת).

### תהליך ה-Name resolving

לאחר שהכרנו את מבנה כתובות DNS, נוכל להכיר את התהליך שבו מתבצע המיפוי בין שם דומיין לבין כתובת IP. נאמר שהמשתמשת, דינה, מעוניינת למצוא את כתובת ה-IP של Wikipedia, כלומר לבצע מיפוי בין שם הדומיין www.wikipedia.org לבין כתובת ה-IP שלה. ראשית, דינה שולחת שאילתא לשרת ה-DNS של הספקית שלה:



כעת, שרת ה-DNS של הספקית מתחיל בעבודה הקשה. הוא פונה אל השרת היחיד שהוא מכיר את כתובת ה-IP שלו: שרת Root. כל שרת DNS מכיר תמיד את כתובות ה-IP של שרתי ה-Root, והן כתובות קבועות (לא משתנות). כעת, הוא שואל את Root: מה כתובת ה-IP של www.wikipedia.org? שאילתא כזו, המבקשת למפות בין שם דומיין לכתובת IP, נקראת שאילתא A.

בשלב זה, ל-Root יש שלוש אפשרויות לתשובה:

1. תשובת "אני לא יודע". במקרה זה, התהליך מסתיים. Root כמוכן לא יענה כך, כיוון שתהליך ה-DNS לא היה עובד.
2. תשובת "אני יודע, הנה הכתובת המבוקשת". גם במקרה זה, התהליך מסתיים – ואף בהצלחה! עם זאת, Root בהחלט לא יתן תשובה כזו. הרי לשם כך קיימת ההיררכיה בשמות ה-DNS שאותה תיארונו קודם לכן. Root בהחלט לא מעוניין להכיר את כל כתובות העולם.
3. תשובת "אני לא יודע, אבל אני יודע מי כן יודע". זו התשובה בה Root יבחר. במילים אחרות, Root יעביר את השאלה הלאה, לגורם האחראי הבא. במקרה זה, לשרת שאחראי על כל הכתובות באזור org. לתשובה כזו, קוראים תשובת NS – Name Server.

התרגום מתבצע מול שרת DNS, שניתן בידי ספקית האינטרנט. בשלב זה נוכל לעצור ולתהות – מה יקרה אם שרת ה-DNS ישקר לנו? למשל, מה יקרה אם כשנפנה ל-Facebook, ונשלח לשרת ה-DNS שאלה: "מהי כתובת ה-IP של Facebook?" נקבל תשובה אחרת? מה יקרה אם תוקף יוכל להשפיע על התשובה שנקבל משרת ה-DNS, ובמקום לשלוח את התשובה האמיתית (כתובת ה-IP של Facebook) הוא ישלח לנו את כתובת ה-IP של האתר שלו?

אם נוכל לשלוט בתשובות ששרת ה-DNS נותן לאנשים, נוכל לגרום להרבה מאוד נזק. למשל, נוכל לגרום למתקפת Denial of Service – מניעת שירות. כך, למשל, בכל פעם שמישהו ינסה לפנות אל Facebook, הוא יפנה אל כתובת IP של אתר לא קיים, וכך תימנע ממנו האפשרות לגלוש אל Facebook. פעולות כאלה יכולות לגרום לנזק כלכלי רב. תקיפות Denial of Service יכולות גם לגרום לנזק תודעתי – כך, למשל, במהלך מבצע "צוק איתן" התבצעו פעולות תקיפה רבות על אתרים ישראליים כדי למנוע גישה אליהם.

באמצעות שליטה בתשובות של שרתי DNS, ניתן גם לבצע גניבה של מידע רגיש. כך, למשל, בכל פעם שמישהי תנסה לפנות אל אתר הבנק שלה, היא תפנה אל האתר שלנו. כשהיא תזין את סיסמת הכניסה שלה, אנחנו נראה את הסיסמה הזו, ונוכל להשתמש בה בעתיד. באופן כללי, רק הדמיון מגביל אותנו באפשרויות לגרימת הנזק, ולכן חשוב כל כך למנוע יכולת לשקר במערכת ה-DNS. מי ששולט ב-DNS, יכול לשלוט על העולם, או לפחות על עולם האינטרנט.

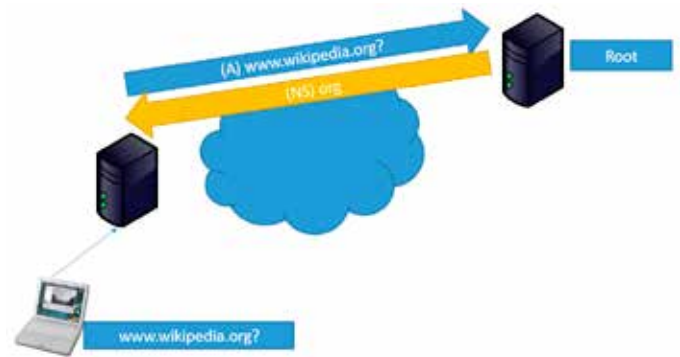
## כיצד פועל DNS?

### שמות והיררכיה

DNS משתמש במבנה היררכי של אזורים (Zones). התו המפריד שיוצר את ההיררכיה הוא התו נקודה ("."). כך, למשל, הדומיין www.facebook.com מתאר שרת בשם "www" בתוך האיזור "facebook" שבתוך האיזור "com". הדומיין "he.wikipedia.org" מתייחס לשרת בשם "he" בתוך האיזור "wikipedia", שבתוך האיזור "org".



נאמר כי כל איזור (צומת בעץ) שולט על כל האזורים והשמות שתחתיו. כך, למשל, com שולט על facebook.com, וגם על www.facebook.com. עם זאת, com לא שולט על org, וגם לא על wikipedia.org. חלוקת שמות ה-DNS לאזורים מאפשרת חלוקת אחריות ומשאבים. באמצעות ההיררכיה, אף שרת DNS לא צריך לטפל בכל שמות הדומיינים באינטרנט. למעשה, כל שרת יכול לדאוג רק לאזורים ולשמות הדומיין שבהם הוא שולט. כך, למשל, השרת ששולט על כל הדומיינים ותת הדומיינים (subdomains) של google.com כגון: mail.google.com ו-www.google.com, לא צריך להכיר את www.facebook.com, ובוודאי שלא את he.wikipedia.org. שרת זה מכיר רק את הדומיינים ותת הדומיינים



### Caching

התהליך שאותו תיארונו הוא ארוך, ולכן גוזל זמן ומשאבים. כדי לקבל את כתובת ה-IP של wikipedia, השתתפו בתהליך המתואר לעיל חמישה מחשבים (המחשב של דינה, ועוד ארבעה שרתי DNS), ונשלחו לא פחות משמונה שאילתות ותשובות. כדי ליעל ולרז את התהליך, שרתי DNS יכולים לבצע **Caching**, ולשמור בזיכרון שלהם תשובות לשאלות [2]. כך, למשל, שרת ה-DNS של הספקית יוכל לזכור שכתובת ה-IP של www.wikipedia.org היא 91.198.174.192. כעת, כשמשתמש אחד (למשל דני) ישאל על כתובת ה-IP של wikipedia, הוא יוכל לקבל את התשובה השמורה בזיכרון, מבלי ששרת ה-DNS של הספקית יבצע את כל התהליך הארוך. באופן דומה, השרת של הספקית יכול לזכור מיהו שרת ה-NS שאחראי על wikipedia.org, ולחסוך חלק משמעותי בתהליך בפעם הבאה שמישהו ישאל מה כתובת ה-IP של הדומיין he.wikipedia.org.

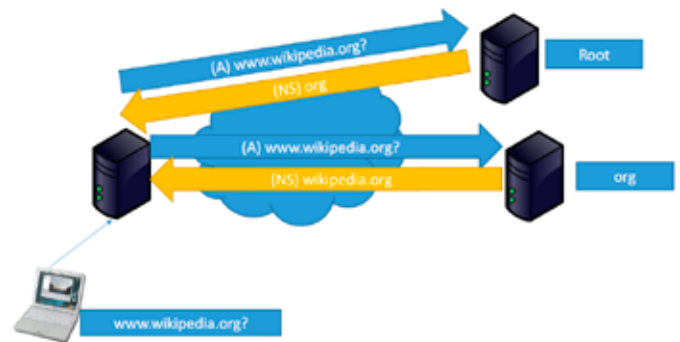
בפעולה זו, Root אמר לשרת ה-DNS של הספקית: "אני לא יודע מה הכתובת של ויקיפדיה, אבל אני מעביר אותך הלאה – לשרת שאחראי על האיזור org". בתשובת ה-NS, יש בדרך כלל גם רשומת A שאומרת מה כתובת ה-IP של השרת ששולט על האיזור org.

כעת, השרת של הספקית יפנה לשרת ה-NS של האיזור org, באותה שאילתת A, שמשמעותה: "מהי כתובת ה-IP של שם הדומיין www.wikipedia.org?".

גם במקרה זה, לשרת ה-NS של org יש שלוש דרכים לענות, והוא יפעל באופן דומה לשרת ה-Root: הוא לא ישיב "אני לא יודע", שכן אז התהליך יסתיים בכישלון. הוא לא יענה בתשובת "אני יודע, הנה הכתובת" – שכן במקרה זה היה נוצר עליו עומס רב, והוא היה צריך להכיר את כל שמות הדומיינים שתחת האיזור org. הוא יבחר, אם כן, לענות בתשובת: "אני לא יודע, אבל אני יודע מי כן יודע" – תשובת NS. כך הוא מעביר את השרת של הספקית לשאול את השרת ששולט על האזור wikipedia.org:

### Transaction ID

מנגנון נוסף שלא ציינו בתיאור התהליך, הוא מנגנון ה-Transaction ID (בקיצור – TID). זהו מספר שנוסף לכל בקשה, ומטרתו לסייע לשרת ששולח את השאילתא לזהות בקלות את התשובה לאותה שאילתא. הרעיון פשוט מאוד: כשהשרת שולח שאילתא, הוא כותב מספר מסוים (למשל – 123). השרת המשיב יצרף את אותו מספר. באיור הבא, ה-TID מצוין באדום:



כעת שרת ה-DNS של הספקית יכול לפנות אל השרת ששולט על האיזור wikipedia.org ולשאול אותו את אותה השאלה: "מהי כתובת ה-IP של שם הדומיין www.wikipedia.org?". במקרה זה, השרת ישיב בתשובת A המיוחלת – "אני יודע מה הכתובת, הנה היא!". בעקבות כך, שרת ה-DNS של הספקית יוכל להחזיר את התשובה, סוף סוף, אל המחשב של דינה.

## תקיפות והגנות

המטרה של התוקף היא לגרום לשרת DNS לחשוב שכתובת ה-IP שקשורה לשם דומיין מסוים, היא לא הכתובת האמיתית. באופן פשוט, נתרכז בדוגמה שבה התוקף מנסה ליצור אצל שרת DNS מיפוי בין שם

במקור כדי לספק מנגנון אבטחתי, הוא משמש ככזה. ה-TID הוא דרך אחת של השרת להבין האם התשובה שהוא קיבל היא אמיתית או שקרית. ניתן להסתכל על המזהה כעל סימנה: אם האדם שמוסר לנו הודעה כלשהי מכיר את הסימנה הסודית שלנו, נסמוך עליו ונאמין להודעה שלו. אחרת, נניח שההודעה עלולה להיות שקרית ולכן לא נאמין לה.

המשימה של התוקף, אם כך, היא להצליח להזין את ה-TID הנכון, כך שהשרת הנתקף יאמין להודעה השקרית שהוא שולח.

עד כמה קל לנחש את ה-TID?

מחשבים שומרים ערכים באמצעות ביטים – שערךם הוא 0 או 1. לכן, אם שומרים ערך באורך ביט אחד, אפשר לשמור רק שני ערכים – 0 או 1. אם נשמור ערך באורך שני ביטים, יש לנו כבר ארבע אופציות – 00, 01, 10 או 11. אם נשמור ערך באורך שלושה ביטים, נוכל לשמור שמונה אפשרויות. באופן כללי, באמצעות  $k$  ביטים, ניתן לייצג עד  $2^k$  ערכים:

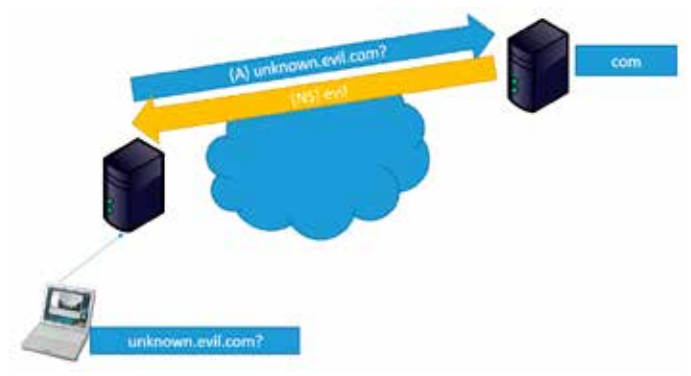
מספר אפשרויות לייצוג	מספר ביטים
$2^1$	1
$2^2$	2
...	...
$2^k$	$2k$

TID הוא באורך 16 ביטים, ולכן יש  $2^{16} = 65,536$  אפשרויות שונות לערך TID. מכאן ברור הקושי בניחוש ה-TID.

**2. C. Schuba (1993)**

ב-1993, הציע Chris Schuba בעבודת הדוקטורט שלו [3] תקיפה משמעותית ראשונה על מנגנון ה-DNS. ההבחנה המעניין הראשונה של Schuba, היא האפשרות לקנות שרת DNS משלו. כל אדם יכול, בעלות סמלית למדי, לרכוש שם דומיין באינטרנט, וכך גם שרת שישלוח על שם הדומיין הזה. לדוגמה, נאמר שנרכוש את האיזור evil.com (וכל שמות הדומיין שנמצאים תחתיו).

כעת, כשברשותנו שרת DNS, נוכל לגרום לכך ששרת ה-DNS של הספקית, שאותו אנו מנסים לתקוף, ישלח את השאילתא המבוקשת. לשם כך, נבצע שאילה בתור משתמש "רגיל" – ונשאל על שם דומיין שנמצא תחת שליטתנו. כעת, שרת ה-DNS של הספקית יצטרך לגלות מי השרת שאחראי על האיזור evil.com:



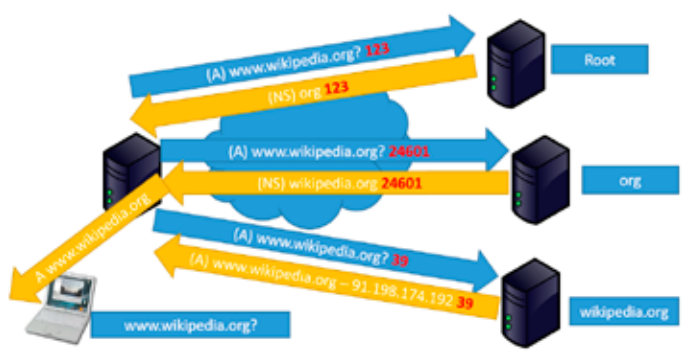
הערה: באיור "דילגנו" על השלב של תשאול השרת Root. מקרה זה שיכח מאוד, שכן סביר ששרת ה-DNS של הספקית שמר את הכתובת של השרת ששואל על com ב-Cache. כעת, שרת ה-DNS של הספקית ישאל את השרת שאחראי על evil.com,

הדומיין www.wikipedia.org, לבין כתובת ה-IP שלו – לדוגמה: 2.2.2.2. אם התוקף גרם לשרת של ספקית ליצור את המיפוי השגוי, השרת של הספקית ישמור את המיפוי (באמצעות מנגנון ה-Caching שתואר לעיל). לאחר מכן, כל משתמש שיפנה בבקשה לגלות את כתובת ה-IP של wikipedia, יקבל את הכתובת השגויה.

בפעולה זו, התוקף שולח תשובה שקרית – המיפוי בין שם הדומיין של wikipedia לבין כתובת ה-IP של התוקף הוא מיפוי שגוי. האם סביר ששרת ה-DNS "יאמינו" לשקר הזה? מה נדרש לשם כך? האם כל אדם יכול לשלוח מידע שקרי לשרת DNS, ולזכות באמונו המלא?

**1. ניתן לראות את כל התעבורה**

נניח לרגע שהתוקפים יכולים לראות את כל תעבורת ה-DNS – כל השאלות, וכל התשובות. מה באפשרותם לעשות במקרה זה? במקרה זה, ניתן לשקר על ידי שליחת תשובה "מזויפת" מטעם השרת. ניזכר בתרשים הבא שמתאר את תהליך התשאול:



נאמר שהתוקפים רואים את השאלה שהספקית שלחה לשרת ששולט על האיזור wikipedia.org. הם יוכלו באותו הרגע ממש לענות בשמו: יכתבו שהם האתר wikipedia.org, יכתבו את ה-TID המתאים (39), יציינו את כתובת ה-IP שלהם (2.2.2.2) וישלחו חזרה. דבר זה אפשרי ברשת האינטרנט. כשם שניתן לרשום על מעטפה שאנו שולחים בדואר שהיא נשלחה מטעם מלכת אנגליה, ניתן "לרשום" על ה"מעטפות" של האינטרנט שהן נשלחו מטעם שרת ה-DNS שאחראי על wikipedia.org.

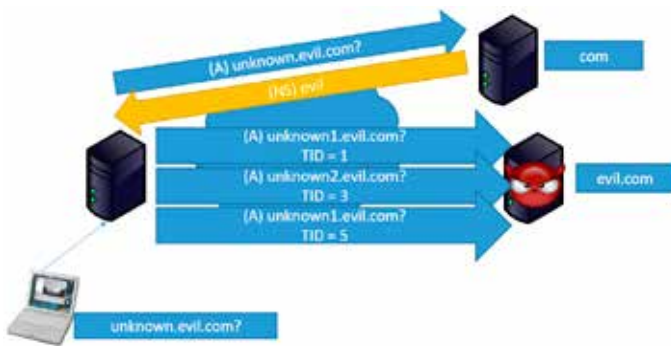
במקרה זה, שרת ה-DNS של הספקית יקבל שתי תשובות: את זו המזויפת (של התוקף) ואת התשובה של השרת המקורי. הוא צפוי לבחור בתשובה הראשונה שהגיעה אליו. כלומר, אם התוקף היה מהיר מספיק, השקר שלו יתקבל.

תרחיש זה אינו ריאלי, כמובן. התוקפים אינם יכולים לראות את החבילות שנשלחות בין שרתי DNS בעולם.

מהי הבעיה בכך שאין באפשרות התוקפים לראות את התעבורה? מדוע דבר זה מקשה עליהם?

ראשית, הם לא יוכלו לדעת שנשלחה שאילתא. כלומר, הם לא ידעו בכלל ששרת ה-DNS של הספקית שאל על הכתובת www.wikipedia.org, ולכן לא יוכלו לענות תשובה שתתקבל על ידו. פתרון ראשון לסוגיה זו נראה בקרוב.

שנית, התוקפים לא יודעים מה ה-TID שנשלח. אם הם ישלחו TID שונה (למשל, 38), התשובה שלהם לא תתקבל. כאן למעשה ניתן לראות מנגנון אמיונות כלשהו של שרת ה-DNS: השרת לא מוכן לקבל תשובה עם מזהה שלא תואם את זה שהוא מצפה לו. על אף שמנגנון ה-TID לא נוצר



נדמה שהמנגנון שאחראי על הגרלת ה-TID אינו רנדומלי במיוחד – ונראה שה-TID הצפוי הבא הוא 7. כל שנותר לתוקף הוא לגרום לשרת ה-DNS של הספקית לשלוח שאילתא על הכתובת הרלוונטית (למשל, [www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org)) ולענות עם ה-TID הצפוי, 7. התוקף יכול גם לשלוח כמה שאילתות עם הערכים 7, 9, 11 ו-13, למקרה שלקוח נוסף ישאל שאילתא באותו הזמן.

כמובן שהמקרים בחיים מורכבים יותר מזה שתואר לעיל, וחוקרי אבטחת מידע היו צריכים לעבוד זמן רב כדי למצוא בעיות באלגוריתם שמגריל את ערך ה-TID. במהלך השנים התפרסמו כמה תקיפות שהסתמכו על כך שמנגנון הגרלת ה-TID אינו רנדומלי, כשהאחרונה שבהן התפרסמה ב-2007 על ידי עמית קליין הישראלי [5] שהצליח לאחר קבלת 15 שאילתות משרת ה-DNS הנתקף, לשחזר את מצבו של המנגנון שאחראי על ייצור ה-TID, ולנחש בהצלחה את המספר הבא. כיום לא מוכרות תקיפות כאלה, וההנחה היא שמנגנוני הגרלת ה-TID פועלים בצורה אמינה ורנדומלית.

#### 4. V. Sacramento (2002)

במקביל לחוקרים שניסו למצוא בעיות במנגנון הגרלת ה-TID, היו חוקרים שהניחו שמנגנון ההגרלה עובד בצורה מושלמת, וחיפשו דרכים אחרות לתקוף שרתי DNS.

כדי להבין את הצעתו של Sacramento [6], נפנה ראשית לשאלה אחרת: נאמר שבחדר מסוים ישנם 50 אנשים. מה ההסתברות שלפחות שניים מהם יש אותו תאריך יום הולדת (למשל, הראשון בינואר)? אנשים רבים משיבים לשאלה זו בתשובה  $\approx 0.137 \approx \frac{50}{365}$ , כלומר ~13.7%. למעשה, אם נבחן את הפרטים מקרוב, נגלה שהתשובה האמיתית קרובה הרבה יותר ל-97%. כדי לפשט את הבעיה, נסתכל ראשית על השאלה הבאה: בהינתן שני אנשים באותו החדר, מה הסיכוי שלשניהם אין אותו תאריך יום הולדת? התשובה היא  $1 \times \frac{364}{365}$ . בהינתן שהאדם הראשון נולד בתאריך מסוים (הסתברות של 1), האדם השני יכול היה להיוולד בכל אחד מ-364 הימים האחרים בשנה.

כעת, בהינתן שלושה אנשים באותו החדר, מה הסיכוי שלאף אחד מהם אין את אותו תאריך יום הולדת? התשובה היא  $1 \times \frac{364}{365} \times \frac{363}{365}$ . האדם השלישי יכול היה להיוולד בכל אחד מ-363 הימים האחרים (לא זה שנולד בו האדם הראשון, ולא זה שנולד בו האדם השני).

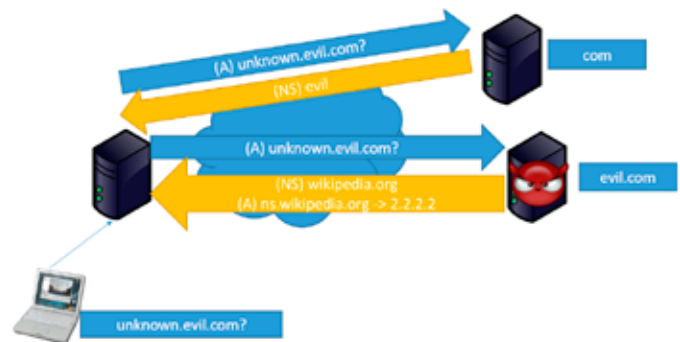
באופן כללי, עבור  $n$  אנשים בחדר, ההסתברות לכך שאין שני אנשים (לפחות) בעלי תאריך יום הולדת משותף היא:

$$\bar{P}(n) = 1 \times \frac{364}{365} \times \frac{363}{365} \times \dots \times \frac{366-n}{365}$$

כעת, נוכל להביט רק בהסתברות המשלימה:

$$P(n) = 1 - \bar{P}(n)$$

שנמצא בשליטתנו, מהי כתובת ה-IP של [unknown.evil.com](http://unknown.evil.com). זהו השלב הקריטי, שכן אנו יכולים לענות בכל תשובה שנרצה. בשלב זה, Schuba מציע שנענה בתשובת NS – נציין כי השרת ששולט על [www.evil.com](http://www.evil.com) הוא למעשה השרת ששולט על [wikipedia.org](http://wikipedia.org). בנוסף, נציין כי הכתובת של השרת ששולט על [wikipedia.org](http://wikipedia.org), היא הכתובת שלנו, 2.2.2.2:



כעת, השרת של הספקית זוכר שהכתובת של השרת ששולט על [wikipedia.org](http://wikipedia.org) היא 2.2.2.2. למעשה, בפעם הבאה ששתמש כלשהו ישאל על כתובת כלשהי שנמצאת באיזור [wikipedia.org](http://wikipedia.org), הוא יפנה אל השרת של התוקף.

במקרה זה, אין כלל צורך "לנחש" את ה-TID: אחרי הכול, השאילתא על [unknown.evil.com](http://unknown.evil.com) נשלחת אל שרת שבשליטת התוקף.

כיצד נוכל להגן מפני מתקפה כזאת?

במקרה זה, נדמה שהתשובה היא ברורה: נגביל את התשובות של [evil.com](http://evil.com) יכול לענות, כך שהוא יוכל לענות רק על שמות דומיין או אזורים שנמצאים תחת שליטתו. כך, למשל, הוא יוכל לענות על [hello.evil.com](http://hello.evil.com), אבל לא על [www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org), או על [www.facebook.com](http://www.facebook.com), או על [www.org](http://www.org), ונמצאים בשימוש רחב או על [www.com](http://www.com). כללים אלה זכו לשם [Bailiwick Rules](http://Bailiwick Rules), ונמצאים בשימוש רחב בשרתי DNS כיום [4].

#### 3. A. Klein (2007)

בעקבות עבודתו של Schuba ושימוש נרחב ב-Bailiwick rules, תקיפות כאלה נעשו קשות בהרבה. באופן ספציפי, תוקפים הבינו שעליהם להצליח לגלות את ה-TID, אותו ערך בעל 65,536 אפשרויות שונות, מבלי שהם יכולים לצפות בשאילתא שנשלחת. בשלב זה, ניסו חוקרי אבטחת מידע להתמודד עם המנגנון שמגריל את ה-TID, ולנסות למצוא בו טעויות.

חישוב למשל על המקרה הבא: תוקף קונה לעצמו איזור דומיין ושרת שאחראי עליו ([evil.com](http://evil.com)). הוא גורם לשרת של הספקית לשלוח אליו שאלה ורואה שה-TID שנשלח הוא 1. לאחר מכן, הוא גורם לשרת של הספקית לשלוח שאלה נוספת, ורואה שה-TID שלה הוא 3. לאחר מכן הוא גורם לשרת לשלוח שאלה שלישית, ורואה כי ה-TID שלה הוא 5:



ישנו רק ערך אחד שהתוקף צריך לנחש. אם התוקף ישלח 500 תשובות שונות, הסיכוי שלו להצליח באחת מהן הוא  $0.0076 \approx \frac{500}{65,536}$  בלבד.

## שקרים ומחשבים

בתקיפות שתוארו, המחשבים של התוקפים שלחו הודעות בעלות תוכן שקרי: מיפוי שגוי בין שם דומיין לבין כתובת IP. עם זאת, מבחינת המחשב השולח – התוכן הזה אינו שקרי, אלא אוסף של ביטים. אין למחשב כוונה לשקר. מי שמכתיב את השקר הוא אפוא תוקף אנושי. עם זאת, בחלק מן המתקפות שראינו ישנה משמעות גדולה לשימוש במחשב כדי לשקר בהצלחה. התקיפה שהציע Sacramento, למשל, דורשת שליחה של מאות הודעות בזמן קצר מאוד – דבר המתאפשר רק בעקבות שימוש במחשב המסוגל לייצר ולשלוח הודעות רבות בזמן קצר יותר. מכאן, שהמחשב הופך לכלי עוצמתי בידי של התוקף – השקרן.

בנוסף, נדמה שהמנגנון שמחליט האם ההודעה היא שקרית או לא פועל בצורה שונה אצל מחשבים ואצל בני-אדם. המחשב מקבל הודעה שקרית, ומפעיל מנגנון ידוע וברור כדי להכריע האם מדבר בהודעה שקרית, או כזו שיש להאמין לה. במקרים שראינו, ה-TID שיחק חלק משמעותי בהחלטה הזו של המחשב. אצל בני-אדם, העניין מסובך בהרבה, וגורמים רבים יכולים להשפיע על החלטה – למשל, יכולת השכנוע של המשקר. מבחינה זו, היכולת של מחשבים להבחין בשקר היא ברורה יותר, ומוחלטת יותר – ניתן לחזות מתי מחשב יאמין לשקר, ומתי לא. מכאן ששקרים בעולם המחשב והאינטרנט הם בעלי אופי ייחודי להם.

### מקורות

- (1) Mockapetris, P. (2003). RFC 1034: Domain names: concepts and facilities (November 1987). Status: Standard.
- (2) Jung, J., Sit, E., Balakrishnan, H., & Morris, R. (2002). DNS Performance and the Effectiveness of Caching. Networking, IEEE/ACM Transactions on, 10(5), 589-603.
- (3) Schuba, C. (1993). Addressing weaknesses in the domain name system protocol (Doctoral dissertation, Purdue University).
- (4) Son, S., & Shmatikov, V. (2010). The hitchhiker's guide to DNS cache poisoning. In Security and Privacy in Communication Networks (pp. 466-483). Springer Berlin Heidelberg.
- (5) Klein, A. (2007). BIND 8 DNS cache poisoning.
- (6) Sacramento, V. (2002). Vulnerability in the sending requests control of Bind versions 4 and 8 allows DNS spoofing.
- (7) Kaminsky, D. (2008). Black ops 2008: It's the end of the cache as we know it. Black Hat USA.

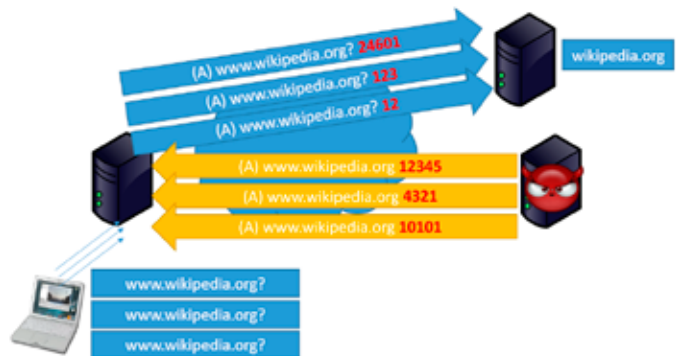
**עומר רוזנבוים הוא תלמיד השנה השנייה בתכנית**

אם נציב ערכי  $n$  שונים, יתגלו בפנינו תוצאות מפתיעות לכאורה:

מספר אנשים בחדר	סיכויי שלשניים (או יותר) יש אותו תאריך יום הולדת
10	12%
20	41%
23	50.7%
30	70%
50	97%
100	99.99996%

תוצאות אלה מפתיעות עד כדי כך, שבעיה זו זכתה לשם "פרדוקס יום ההולדת".

בעבודתו, הציע Sacramento לשאול את העיקרון שתואר לעיל, ולבחון מחדש את סוגיית ה-TID. אמנם יש ל-TID מסוים 65,536 אפשרויות שונות, אך הדבר אינו אומר שכדי "לנחש" נכונה יש סיכוי של  $\frac{1}{65,536}$  בלבד. לפיכך, Sacramento מציע לשלוח הרבה מאוד שאילתות לשרת ה-DNS שאותו מנסים להרעיל. בכל פעם, שרת ה-DNS ישלח שאילתא שונה, עם TID שונה. בשלב זה, התוקף יכול לשלוח תשובות רבות ולנחש ערכי TID שונים. התוקף מזייף כמובן את כתובת המקור של ההודעות, כך שיראה לשרת ה-DNS של הספקית כאילו הן הגיעו מן השרת האמיתי:



נזכור, שמספיק שהתוקף ינחש נכון רק פעם אחת, כדי שתשובתו תתקבל בידי השרת (בהנחה שהיא תגיע לפני שאר התשובות).

בדומה לפרדוקס יום ההולדת, הראה Sacramento, שבהינתן שהתוקף שולח מספר רב של תשובות, הסיכוי שלו להצליח גבוה למדי:

מספר תשובות	סיכוי "לנחש" (מתוך 65,536)
200	~20%
300	~40%
500	~80%
600	~90%

בצורה זו, התוקף יכול לשלוח מספר רב של תשובות, ובסיכוי גבוה לענות נכון.

כיצד נוכל להגן מפני מתקפה זו?

לשרת של הספקית אין כל סיבה לשלוח המון שאילתות במקביל לאותו שם דומיין. אם השרת מקבל 300 שאלות לשם [www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org), עליו לשלוח רק שאילתא אחת לשרת השולט על [wikipedia.org](http://wikipedia.org). לפיכך

# פוליטיקלי-קורקט

יותם קומן

ה'

זה בשבילך: הידעת? המונח "פוליטיקלי קורקט" התחיל ככינוי לעג בפי סוציאליסטים כלפי חברי המפלגה הקומוניסטית בשל דעותיהם ומעשיהם שחפפו לדוגמות הקומוניסטיות ללא שיקול דעת.

ו

אני משתמש במילה "כושי" (במלרע) זאת עוד מילה בלקסיקון שלי.

בשיחה שניהלתי עם תלמידת פסיכולוגיה שנה שנייה, היא חתמה את הנושא כך: "לא יפה לומר את המילה 'כושי' כי אין מקום כזה".

בשיחה שקיימתי עם תלמידה בחצר

של גילמן (הבניין של מדעי הרוח) על אודות העדה האתיופית היא אמר שזה לא PC להשתמש במילה "כושים", נאנחתי במועקה ולמען זרימת השיחה השתמשתי במילה "אמהרים" – על זה היא טענה שעכשיו אני "יותר מדי PC".



ב

אבא שלי רומני, אמא שלי חצי תורכיה וחצי פולניה.

על הרומנים היו שרים פעם:

"רומני גנב/ שתי לירות חייב/ לא רוצה להחזיר/ בן זונה חזיר".

על הפולנים:

"פולני שותף"

הרומנים אומרים על הפולנים: "פוי דה פולונז" ("גור של פולנים") ועל התורכים: "וין תורצ'י" ("התורכים באים" – כזכר לכיבושי העות'מנים). המשפטים האלה – נר לרגלי, אז אל תבלבלו לי את המוח על "מרוקאי סכין" ו"עיראקי פיג'מה".

ג

מסכן גלילאו גלילי. מסכן קופרניקוס. הם לא ידעו להתנסח כראוי.

ד

גוסטאב לה'בון' תיאר את היישות הרציונלית כגברים מערביים. ילדים, נשים ופראים נחשבו ללא-רציונלים. הוא טעה ובגדול: גברים מערביים הם לא רציונלים.

א

משום שבאוגוסט חם בעיר הליברלית הזו, אני מסתובב ברחובות בלי חולצה או לכל הפחות עם חולצה לא מכופתרת. באחד האוגוסטים האחרונים הזמנתי לערב סטנדאפ באחד מברי ההיפסטרים שאותם אני פוקד מדי פעם. וכך יצא שכשניגשתי להזמין בירה מהברמן, ואני בלי חולצה, נאמר לי בקור רוח שלא יכולים להגיש לי בירה כי אני לא לובש חולצה. אז שמתני חולצה, ואז אמרו שאני צריך לכפתר אותה. אז כיפתרתי, שילמתי על הבירה שלי ויצאתי מהבר. התרתי את הכפתורים כי באוגוסט חם בתל אביב, במיוחד מחוץ לברים. בחוץ עמדתי עם חבר, ובחורה נאה קראה לי לשבת על ידה, הרגשתי בר מזל. לאחר שניגשתי והתישבתי לצידה היא הציגה את עצמה, הצגתי את עצמי. היא שאלה: "יותם, למה החולצה שלך פתוחה?". "כי חם", עניתי. "גם לי חם, אבל אני לא יכולה ללכת עם הכפתורים של החולצה שלי פתוחים". "לי ממש לא משנה אם תלכי עם החולצה שלך פתוחה או לא, איתה או בלעדיה", ניחמתי, וכדי להוכיח עד כמה ליברלית העיר שלי פשטתי את החולצה שלי לחלוטין. הוכחתי. חברותיה של הגברת משו לעזרתה בצעקות על כיצד אני, כפריווילג, מרשה לעצמי בכלל (על אף שביקשו ממני יפה) לפשוט חולצה, בזמן שישנה אוכלוסייה שלמה שלא יכולה לחלום לשוטט ערומות וחציערומות ברחבי העיר.

כל כך קינאתי בטרנסג'נדר (או טרנסג'נדרית? – תמיד אני שוכח את החוקיות) שישב בצד עם חצאית מיני ומחשוף שלא יכולתי להעלות בחלום, ולגם באין מפריע מהגולדסטאר שלו.

## ט

ואם כבר משמיטים סופרלטיבים סופלמנטריים מן השיח, בואו נשמיט את "מדהים!!" ו"מזעזע!!". השתיים האלה דחקו בבריונות את שאר שמות התואר היומיומיים. היום הכול מדהים ומזעזע: "זה התה הכי מדהים ששתיתי בחיים שלי!!", "וואי איזה שיעור מזעזע זה היה!!", "הקרקס היה מדהים ממש, אבל השימוש בבעלי חיים ממש מזעזע!!".

## ו

יש לי חולצה עם היצירה "כתם" של דוד טרטקובר שבה יש כתם בצורת יהודה ושומרון. החולצה הזו מרצה את כולם. הימין חושב שהחולצה היא פרו־התיישבות והשמאל חושב שהיא אנטי־התנחלות. זה פוליטיקלי קורקט!

## יא

האם פוליטיקלי קורקט לשים סטיקר "העם עם הגולן"? "שלום עכשיו"? לומר שישראל של 2016 מזכירה את גרמניה של לפני המלחמה? לשתות יינות מהשטחים? לומר שהחומס של הערבים טוב יותר? לפתוח לבחורה את הדלת של המכונית? לתת לה לשלם על המונית? ללכת בלי חולצה ברמאללה? ללכת בלי חולצה בתל אביב? הביטוי "שרת התרבוש"? "סמולנים"? להתמזמז עם בן אותו מין במאה שערים? להתמזמז עם בן המין השני בנווה צדק? קפיטליזם? קומוניזם? לקרוא הארץ? השופר? להיות חסיד ערוץ 20? לא, כל אחד מן הדברים שלעיל מקובל בחוג אחד ואסור ובחוג אחר. כולם פוגעים במישהו, ומספקים מישהו אחר.

## יב

זהו, גמרת, סיימת.

## הערות

1 גוסטאב לה־בון, פסיכולוג חברתי בן המאה ה־19, מאבות הפסיכולוגיה החברתית. טען כי בעת התגבשות יחידים רציונלים לכדי המון, נוצרת ישות חדשה בלתי רציונלית.

**יתם קומן הוא תלמיד השנה הראשונה בתכנית**

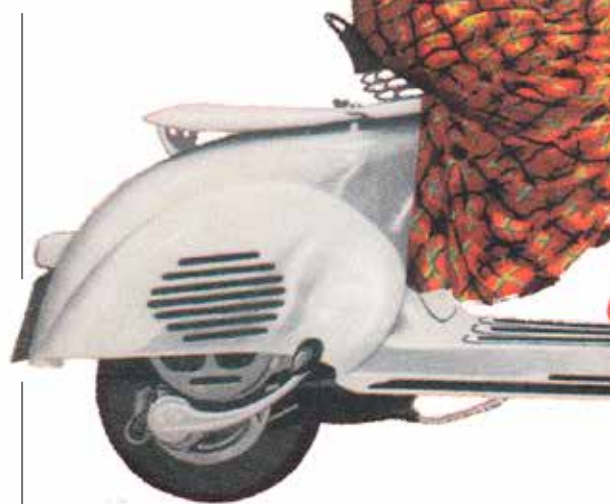


## ז

מהדף "איך פונים לקבוצה שרובה נשים" באתר האקדמיה ללשון העברית: "בציבור מתהלכת שמועה ולפיה החליטה האקדמיה שבמקרים שיש רוב נשים יש לנקוט לשון נקבה. אבל זו אינה אלא שמועה, ואין לה על מה שתסמוך." (הדגש במקור)

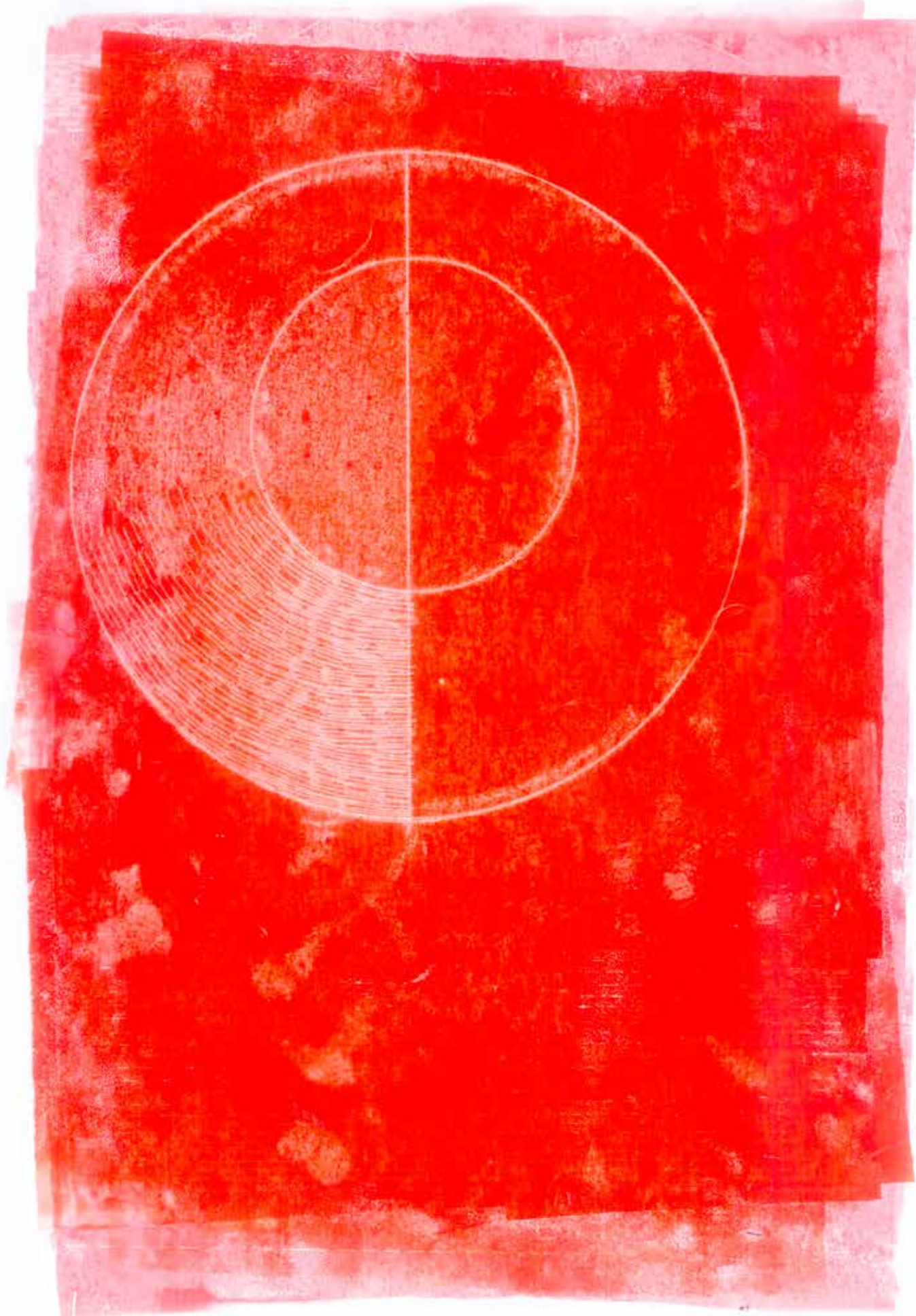
## ח

לפני שבועיים שאלה אותי לשלומי מורה לאמנות שמיוודת עם המשפחה, כשענית ש"הכול טוב מאוד". היא אמרה שהיום לא פוליטיקלי קורקט לומר מילים כאלה. צודקת.



כריכה אחורית לספר "איפה היינו ומה עשינו", הוצאת כתר, אמנון דנקנר ודוד טרטקובר, 1996







# כיסופים, אשליות

אני רוצה לשתול אדנית של נענע ולאיזה

ובערבים כשתספרי לי איך היום שלך היה אוכל לשבת, ללגום ולהאזין.

רוצה שננתח ביחד את האנשים שאנחנו מכירים – המניעים, הסתירות והקסם.

שנירשם יחד לאקריווגה, ונחצה את אירופה באופניים בקיץ.

אני רוצה לספר לך על המחקר שלי בבינה מלאכותית.

רוצה לעזור לך במתמטיקה, ושתסבירי לי על חלקיקים ועל הלב הפועם

אני רוצה שתשבי לי על הכתפיים כשנסייד את הדירה בלבן, פעם בשנה.

בתוך הרי געש.

אני רוצה לבשל איתך מתכונים מוזרים שמצאתי באינטרנט

אני רוצה ללמד אותך לרקוד סווינג, ושתלמדי אותי לטפס.

ולשתות סחלב חם, בעיר העתיקה.

אני רוצה לשמוע אותך נושמת נשימות קצובות ורכות כשאת ישנה לצידי, כל לילה

אני רוצה הרבה דברים.

ואת, המציאות

את לא רוצה כלום.

נשלח באנונימיות למערכת העיתון.

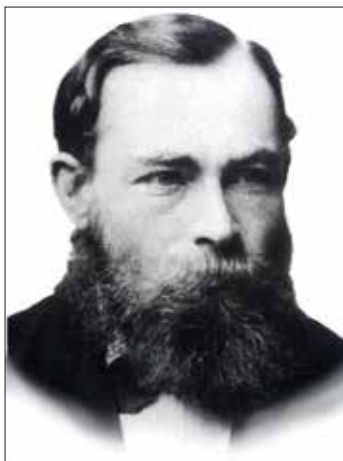
# האופי הפטישיסטי של השפה

דרור בירגר

השפה היא תחום מחקר מרכזי בתורתנו של ניטשה וכן בחקירות של פרגה, שחולל את מה שנקרא "המפנה הלשוני" בפילוסופיה ובהגות הפוסט־מודרניסטית. ואולם, מבט ביקורתי על חקר השפה מגלה שחל כאן היפוך פטישיסטי: השפה נוצרה על ידי בני האדם ואילו עתה הם פונים אליה בתמיהה לאחר ששכחו שהם אלה שעומדים מאחורי יצירתה.

בדברים שיוצגו להלן אני מבקש להתחקות אחר רגע מסוים בתולדות הפילוסופיה המערבית. רגע, בין שהיה ממש, או שכוננו אותו ככזה, מקור, סמל לשיא בתהליך הבשלתה של מודעות הפילוסופיה המערבית לעצמה, וביתר דיוק, למדיום של הפילוסופיה – השפה. את הרגע הזה, שאותו מכנים כיום כ"מפנה הלשוני" נהוג לראות כמהלך שבו השפה הופכת לאובייקט המרכזי של המחקר הפילוסופי. יתר על כן, השפה הופכת לשדה שמתוכו ראוי ומותר לשאול שאלות מטפיזיות (לדוגמה, "מה קיים?"). אנסה לבחון את האירוע המדובר ואת השפעתו על הלך המחשבה של הפילוסופים מאז ועד היום – כיצד התעוררה הפילוסופיה מהבזק עצמיות זה, מפלאש הרפלקסיה, מן הדמות שבמראה.

את ה"מפנה הלשוני" נהוג לזהות במסורת של הפילוסופיה האנליטית עם הגותו של הלוגיקן והפילוסוף הגרמני גוטלוב פרגה. במאמרו המפורסם "על מובן והוראה" מציג פרגה טיעון שנחשב, במידה מסוימת עד היום, לטיעון היסודי של הגישה האנטי־פסיכולוגיסטית של השפה. טיעון זה מהווה שינוי פרדיגמטי בנוגע להבנתנו את תפקודה של השפה – ה"לוגית" וה"טבעית"<sup>2</sup>, חשיבותו המרכזית של הטיעון כרוכה בכך שהוא עונה על שאלות אונטולוגיות ("מה ישנו?" / "מה קיים בעולם?") באמצעות בחינה של מבנה המשפט ובתוך כך מכפיף שאלות מטפיזיות לשאלות של סמנטיקה או משמעות לשונית.



גוטלוב פרגה

בראשיתו של המאמר עוסק פרגה ב"שאלת הזהות" – ותוהו אם יחס הזהות (הלוגי/מתמטי) הוא יחס בין אובייקטים, שמות או סימנים של אובייקטים. פרגה בוחן את הפסוקים "a=a" ו"a=b" תוך הנחה כי מדובר בפסוקים בעלי "ערך הכרתי שונה" (האחד מובן מאליו, או "אנליטי", ואילו השני טעון הוכחה, או "סינתטי"). אם כן, איזו טענה מבוטאת בפסוק "a=b"? לדידו של פרגה, אם "a" ו"b" הם בסך הכל שני שמות שונים של אותו האובייקט כי אז המשפט האמור גם הוא טריוויאלי מנקודת המבט של מי שמכיר אותם. כמו כן, אם מדובר בטענה לזהות בין הסימנים "a" ל"b" כמי שמציינים את אותו האובייקט, כי אז הפעולה היא בסך הכל פעולת שיום שרירותית נטולת "ידיעה ממשית". לכן מסיק פרגה כי מלבד האובייקט

למעשה, הכול יזהו את הריפרור התקין של השמות האלה ואילו הזיהוי ההדדי ביניהם – כשמות של אותו הדבר – יבטא זהות אינפורמטיבית שעלתה רק לאחר קריאת הטקסט. עם זאת, בהמשך המאמר ולקראת סוף הטיעון מעלה פרגה בפעם הראשונה והאחרונה הסתייגות שניתן להעלות בנוגע לתורתו. כמו מתוך גרונו של סוליפסיסט ספקן, הוא שואל: "מניין אתה יודע, שלשם 'רח' יש בכלל הוראה, מניין אתה יודע שבכלל יש למשהו הוראה?". פרגה אינו מתנצל, הוא משיב בפשטות קולעת – בדיונינו על הירח "אנו מניחים מראש הוראה" שאנו מתכוונים לדבר עליה, אפשר להעלות על הדעת שאנו טועים, אך "את השאלה, שמא טועים אנחנו תמיד, מותר להניח פה ללא מענה".<sup>4</sup>

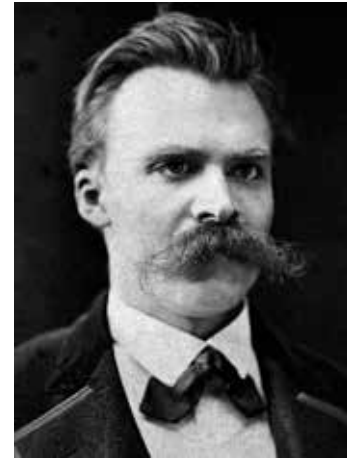
המשך המסורת האנליטית (ברטרנד ראסל, לודוויג ויטגנשטיין והפוזיטיביזם הלוגי) מוכיחה כי מסקנותיו האונטולוגיות של פרגה חיוניות להבנת תפקוד השפה. אך מה פרגה מניח בדיוק? מחד גיסא, כשהוא טוען כי "a=a" הינו משפט טריוויאלי, הוא מניח את "חוק הזהות" – אחד מחוקי היסוד של הלוגיקה שגורס כי "אם ל-a יש תכונה מסוימת הרי של-a תכונה זו".<sup>5</sup> מאידך גיסא, הוא מניח שהסימנים המרכיבים את השפה שלנו מוכרחים לרפרר לאובייקטים חיצוניים וקבועים. עמדה זו עומדת בניגוד לגישות פסיכולוגיסטיות שמזהות את הרפרנס עם אידיאה פסיכולוגית – דימוי ששוכן "בתוך הראש" של הדובר ולכן לא ניתן לחלוק אותו בשלמות עם ה"אחר" (לדוגמה, תפיסת השפה של הפילוסוף האמפיריציסט ג'ון לוק). במילים אחרות וביתר פשטות, פרגה אומר שכשאנו אומרים ש"הכיסא ירוק" – אנו מרפררים לכיסא ממשי שנותר זהה לעצמו. ומה הנימוק לכך?

והסימן מוכרח להיות רכיב שייקרא "מובן" המהווה את ההבדל בין אופני הצגה שונים של אותו אובייקט (המובן מוגדר כ"אופן ההצגה" של הסימן).<sup>3</sup> כך, למשל, "החיבור על האופי הפטישיסטי של השפה" ו"החיבור על המפנה הלשוני" מרפררים לאותו אובייקט בעולם, אך מציגים אותו באופן שונה תוך שהם מחוללים מהלך מחשבתי ה"מוליך" אליו בדרכים נפרדות. אם כן, שלושת המונחים האלה – הסימן, המובן וההוראה (האובייקט עצמו) – הם הכלים המרכזיים המשמשים את פרגה לניתוח השפה כחלק מתורת המשמעות שלו.

הנחות העבודה הכלליות של פרגה, שמתאפיינות בפלאטוניזם ובריאליזם לוגי, אינן רלוונטיות לנו. ענייננו דווקא בעמוד השני של אותו טקסט של פרגה, שבו הוא משתמש בכלים הלוגיים שרכש – הסימן, המובן וההוראה – ומרחיב אותם למסגרת הניתוח של השפה "הטבעית". עבודתו של פרגה מתייחסת לתופעות הלשוניות השונות שעולות לפניו – דיבור ישיר, דיבור עקיף ועוד. אם כן, הוא קובע, כי ה"מובן" וה"הוראה" הם האספקטים האובייקטיביים של המילה, הביטוי או המשפט. לדידו של פרגה, להוראה קיום ממשי בלתי-מותנה, ואילו אובייקטיביות המובן מוצגת כ"אינטרסובייקטיבית". כלומר, המובן הינו אספקט של החשיבה. עם זאת, בתוך מערכת מושגים מוגדרת זהו אספקט שאינדיווידואלים שונים יכולים לחלוק אחד עם השני. זאת, בניגוד לדימויים, לזיכרונות ולאסוציאציות הקשורות בעולם התוכן הפרטי של הסובייקט. בהקשר זה, רק מי שיקרא את החיבור עד תומו יחלוק את אותו עולם תוכן, כך שהביטויים "החיבור על האופי הפטישיסטי של השפה" ו"החיבור על המפנה הלשוני", ייראו כבעלי מובן שונה אך משמעות אחת.



כבר הנחנו זאת מראש! כלומר, לפי פרגה תנאי האפשרות של תיאוריה, שיחה או כל אינטראקציה לשונית, הן הנחות מוצא ריאליסטיות של השפה כמערכת ייצוג. כשאנו מדברים בבהירות מוטב להניח שאנו מדברים על אותם עצמים "חיצוניים", אובייקטים קבועים, הנהיים לעצמם. האפשרות האחרת, האפשרות שאנו "טועים תמיד", שאין בינינו כל הבנה, היא בלתי נסבלת. ההנחות האלה נראות טריוויאליות. כפי שהלוגיקה המודרנית מראה, אלה הנחות המוצא לכל שיטת חשיבה, ובכל זאת מדובר במהלך בעל ניחוח פילוסופי מיוחד. אבל מה שונה בו? פרגה איננו יוצא מן הכלל, הוא דווקא נוקט בקו האופייני ביותר לאסכולה הרציונליסטית בפילוסופיה. הוא דומה לאפלטון שמניח את קיומן של "אידיאות" נצחיות כתנאי לאפשרות קיומם של המושגים (הישים הכלליים) ומזכיר את עמנואל קאנט שגורס כי בהכרה האנושית טבועות צורות הסתכלות משותפות החלל והזמן – ובדומה להן גם קטגוריות שכליות. הנחות אלו מהוות את תנאי האפשרות של המכניקה הניוטונית ושל המתמטיקה אותן מזהה קאנט כ"סינתטיות" באופן 'אפריורי'. עם זאת, בניגוד לאפלטון ולקאנט, פרגה אינו מתנצל, הוא אינו מתנסח כפילוסוף, הוא לא מחבר את "ביקורת התבונה הטהורה". הוא מסביר מתוך ישרה אישית שאֵלה הנחות שאנו מוכרחים לקבל. לבסוף, הוא גם לא דוגמטי, הוא לא מסתיר את ה"מדיניות" שכונן בזה הרגע – תנאי המובנות הלשונית מכתבים את האונטולוגיה ("תורת היש" שקובעת מה קיים במציאות).



פרידריך ניטשה

ואולם, עמדתו של פרגה איננה העמדה הפופולרית היחידה בגרמניה בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. גישה שונה מאוד מנוסחת על ידי הוגה אחר שגם לו היכרות אינטימית עם הלשון – פרידריך ניטשה. בדומה לפרגה, ניטשה רואה בשפה כלי מרכזי לעיסוק הפילוסופי – כלי שיש לו השלכות מטפיזיות מרחיקות לכת. עם זאת, גישתו מתאפיינת בעיונות כלפי הרציונליזם – עמדה זו מתבטאת בעיקר ב"טיפול" האמביוולנטי שלו בקאנט שכולל הפנמה, דחייה ומספר לא מבוטל של גידופים והאשמות. אם כן, בניגוד לחשיבה של פרגה או של קאנט, המהלכים של ניטשה מתאפיינים בחשיבה היסטורית או גניאלוגית. ניטשה מבקש לראות את האדם כיצור חי, כאורגניזם מפותח, אך לא יותר מכך. בעודו אוחד בעמדה זו, הוא מגחיק את אלה הרואים באנושי ובתבונתו את נזר הבריאה, ותופש את הלשון כמסוד אנושי הנובע ממוסכמות חברתיות היסטוריות שכוחן טמון ביעילותן ההיררדוטית בעיקרו של דבר.<sup>6</sup> הגותו של ניטשה חולשת על תחומים רבים, אבל בכרך השני של ספרו

**הרצון לעוצמה** הוא מתייחס בדיוק לאותן השאלות שהעסיקו את פרגה – טבעה של השפה, הלוגיקה ו"שאלת הזהות". בפרקים הפותחים ספר זה קובע ניטשה כי "האמת היא סוג של טעות, שבלעדיה סוג מסוים של יצורים לא היה מסוגל לחיות. החשיבות לחיים היא המכרעת בסופו של דבר". בהתייחסו לכלל הזהות מסביר ניטשה "כל חשיבה, שיפוט, תפיסה, בבחינת השוואה, תנאי מוקדם להם הוא קביעה של שוויון, וקודמת לה **עשיית השוויון**". הוא מוסיף וקובע על "היווצרותה של הלוגיקה" כי "נטיית היסוד לקבוע את הכול כשווה, לראות את הכול כשווה, מותקנת ומרסנת על ידי התועלת והנזק, על ידי ההצלחה" וכי "הרצון לשוויון הוא הרצון לעוצמה". משמעות הדבר היא, אם כן, כי "הרצון לאמת לוגית יכול להתמלא רק לאחר שבוצע זיוף יסודי של כל המתרחש".<sup>7</sup>

אם כן, מבחינת ניטשה השוויון אינו עובדה ממשית, כי אם פרשנות של המציאות, שאף אם היא הכרחית לעצם פעולת החשיבה אין זה אומר כי היא אמת שהרי "אמונה יכולה להיות תנאי לקיום ולמרות זאת כוזבת". יתר על כן, אין לראות ב"התמדת קיומו של האדם... הוכחה לאמת". אנו רואים כי עמדתו של ניטשה עומדת בניגוד מובהק לזו של פרגה. בניגוד לפרגה הוא חושב שכללי השפה, הלוגיקה והזהות הן יצירות אנושיות שטבען פסיכולוגי. בדומה לשאר מבנה ההכרה, גם כללים אלה משרתים את האורגניזם האנושי ככלים פרגמטיים תועלתניים. הספק שאנו נותרים עמו הוא עצום. ניטשה מסובב את הגלגל בחזרה ומשיב אותנו מקאנט ליום – קיומו של העולם והדברים מוטל בספק, כך גם זהותם העצמית. אבל כעת נוסף חשד משמעותי נוסף – הפסיכולוגיה האנושית המתאפיינת ב"רצון לעוצמה". עולם התופעות נמצא מסולף במוידינו, מתוך האינטרס האישי שלנו, מעתה והלאה אנו שרויים תמיד בפרספקטיבה. הכל סובייקטיבי, וסובייקטיביזם זה הינו הכרח שלא ניתן להיחלץ ממנו. משתמע מכך גם, שהגזירה של האונטולוגיה מתנאי האפשרות של השפה תהיה כניעה לסילוף. סילוף שאנו מטילים על המציאות בכוח הכרתנו.<sup>8</sup>

נדמה שאנו ניצבים בפני שתי גישות שונות וביניהן תהום. ואולם, מלבד הפערים הסגנוניים, אבקש לטעון שֶׁכֵּב הדומה על השונה. בעיני פרגה, כמו גם בעיני ניטשה, לשפה ולתקשורת ישנם תנאי אפשרות. כפי שראינו פרגה מבקש לחייב אותנו לעמוד מאחורי הנחה שהנחנו בעצמנו. ניטשה מטיל עלינו אחריות גדולה עוד יותר כשהוא מזהה אותנו עם "עשיית השוויון" – עמדה ניאורקאנטיאנית המזהה את הסובייקט כמכונן הממשות. יתר על כן, פרגה כלוגיקן וניטשה כפילולוג, שניהם רואים בשפה מושא מחקר מרכזי – מושא שמשקף באופן מהותי את תפיסת המציאות האנושית. ובכל זאת, היכן טמון הפער בין השניים?

בהקדמה לתרגום העברי של **אנושי, אנושי מדי** של ניטשה, טוען יעקב גולומב כי ה"חינוך הוא מה שנשאר אחרי ששכחנו את כל מה שלמדנו על ניטשה ומאת ניטשה". אמירה זו מהדהדת מצד אחד את הצו הניטישיאני האנטי-ממסדי הקורא לחקירה עצמאית ולאטונומיה מחשבתית, אפילו מניטשה עצמו, ומן הצד האחר את הקושי להחזיק בהגות הניטישיאנית כמי שנמנעת מהתחייבות חד-משמעית או מכינון של "אמת" מוצקה וברורה. אם כן, מה יש ללמוד מניטשה? ניטשה שטוען שהחשיבה הלוגית היא אולי תנאי לקיום האנושי, מחסום שלא ניתן לפרוץ, ו בכל זאת אין בכך כדי לערוב לאמיתותה. ניטשה שמבקש לומר ש"חוק הזהות" הוא הכרח תודעתי (בבחינת קיומנו כבעלי חיים המאכלסים את העולם) אך בד-בבד גם בלתי הכרחי (בהיותו כלל קונטינגנטי ואולי שגוי). ניטשה שמבקש לערער על ה"הכרחי" שוב ושוב, לדחוק אותו לקצה התהום עד היעלמותו הסופית. כדי להשיב לשאלה זו, ולאור האימוץ של ניטשה על ידי הפוסט-מודרניזם, אני מבקש לקרוא אותו, לפחות באופן חלקי, כחלק מן המסורת



חיים משלו – באופן בלתי תלוי בבני האדם.<sup>10</sup> ה"פטיש" הוא הנטייה לראות בקונטינגנטי, בשרירותי, כהכרחי מכוח היותו נובע מדבר אחר ולא מאתנו. על ידי כך, בסופו של דבר, הוא מסיר מאתנו את האחריות על הכרעותינו ומפחית מן האנושיות שבנו.

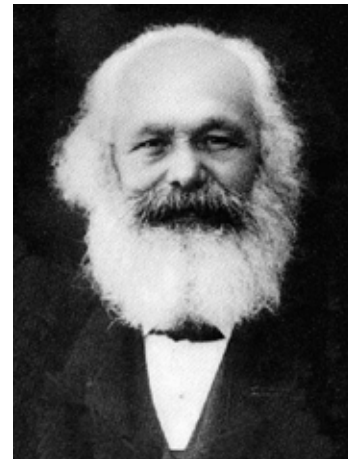
אם כן, ההסתכלות על המושא הלשוני דרך הפרספקטיבה של הפטיש מציבה את השפה קודם כל כמוסד היסטורי המשמש לתקשורת אנושית. היא לא מספקת פתרונות אלא בעיקר קו מוסרי מנחה. היא מבקשת לזהות את השפה עם מה שאנו הכנסנו לתוכה אך גם לא להפריז בחשיבות זו. מחד גיסא, היא שואלת אילו הנחות קבענו לפני הכניסה למרחב הלשוני – מה הטמנו בשפה בכוחות עצמנו, וכעת אנו מגלים בפליאה כ"תיבת אוצר" שאנו חופרים מן האדמה. מאידך גיסא, היא מבקשת לשאול אילו תופעות (של סובייקטיביות או של משמעות) נשלטות על ידי השפה ומתוך כוחה האוטונומי. לבסוף, היא שואלת האם ובאיזה אופן יכולה השפה להתנהג אחרת ולשאת השלכות אחרות. כמובן, מלבד "שאלת הזהות" נותרו עוד בעיות רבות. האם העובדה שהלשון היא המדיום של הפילוסופיה נותנת לה קדימות על שאלות אונטולוגיות? האם השפה היא באמת מבנה אידיאלי של משמעות – האם אפשר לחשוב עליה כבלתי תלויה בחומר שנושא אותה? האם ראוי להסביר את תפקוד השפה באמצעות "איבר לשוני" שאנו מצהירים עליו מראש כבלתי ניתן להסברה במסגרת תורת האבולוציה? עד כמה ראוי שנפריז בכוחו של המוסד הלשוני? אילו מבין תפיסות המציאות שלנו הוא מכוון בכוחות עצמו? או עד כמה הוא משקף בסך הכול תפיסות מציאות קדם לשוניות?

## הערות

- 1 המונח נטבע על ידי ריצ'ארד רורטי ב-1967 ויוחס לפרגה ב-1973 על ידי הפילוסוף מייקל דאמט בספרו – 'פרגה: פילוסופיה של השפה'.
- 2 תורת המשמעות של פרגה תקפה לשפה באופן כללי לכן איני דן בשאלה אם קיים הבדל מהותי בין השפה "הלוגית" ל"טבעית".
- 3 גוטלוב פרגה, 'על מובן והוראה' עיון: רבעון פילוסופי, כרך ל"ג, חוברת – עמ' 366.
- 4 גוטלוב פרגה, 'על מובן והוראה' עיון: רבעון פילוסופי, כרך ל"ג, עמ' 369-366.
- 5 אלפרד טארסקי, 'מבוא ללוגיקה' – עמ' 42.
- 6 הערה – זו תפיסת האדם והשפה כפי שהיא מוצגת במאמרו 'אמת ושקר במובן החוץ מוסרי' – המאמר מופיע כלקט המצורף לספר 'דיוניסוס ואפולו' בעריכת יעקב גולומב – עמ' 55-53.
- 7 פרידריך ניטשה, הרצון לעוצמה, כרך שני, הוצאת שוקן, מגרמנית ישראל אלדד. הציטוטים לקוחים מהאפריזמים שלהלן: 501, 510 ו-511.
- 8 פרידריך ניטשה, הרצון לעוצמה, כרך שני, הוצאת שוקן, מגרמנית ישראל אלדד. הציטוטים לקוחים מהאפריזמים שלהלן: 483 ו-498.
- 9 פרידריך ניטשה, 'לגנאולוגיה של המוסר', הוצאת שוקן, מגרמנית ישראל אלדד – עמ' 301-299.
- 10 קארל מרקס, 'הקפיטל', כרך א', הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר – עמ' 65-58.

ההומניסטית. מסורת המבקשת להציב את האדם במרכז ולראות בו את האחראי המרכזי למעשיו. תחת דמות המדען החוקר, ניטשה מבקש לראות את האדם כאמן – כיוצר של עולמו. במתקפה שלו על ה"הכרח" ועל ה"אמיתי" גורס ניטשה כי האדם ושפתו הם שמייצרים את המשוואות, את הזהויות ואת החוקים. אם נניח שמה שהאדם יוצר יכול היה גם שלא ליצור, או ליצור באופן שונה, נרחיב בהכרח את תחום אחריותו של האדם (דמיינו תורה פיזיקלית שתספר על היכולת של בני האדם להשפיע על כוח הכבידה ולשנותו). לבסוף, מהלך זה מאפשר לניטשה לנסח את העמדה האקזיסטנציאליסטית שלו הדורשת מן האדם לכוון את ערכיו מן היסוד – מהלך המזוהה עם מושג ה'על-אדם'<sup>9</sup>.

אם כן, הפער העיקרי בין פרגה לניטשה בהקשר זה הינו פער נורמטיבי. פרגה מנמק את השקפתו הריאליסטית על השפה ועל הלוגיקה בהיותה תנאי להיווצרותו של דיסקורס הגיוני ובעל פשר. עובדה זו אינה חומקת מעיניו של ניטשה, אך הוא מבקש שהיא לא תחמוק גם מן הביקורת המוסרית המטילה על האדם את האחריות על כל הרבדים של הווייתו. לדידו של ניטשה, שאלות היסוד הלשוניות והשאלות הפילוסופיות המהותיות כפופות כולן ל"רצון לעוצמה", לתועלת ולנוק היסטוריים, לכן הכרחי ובעיקר ראוי שנשיב עליהן כחלק ממערך ההכרעות המוסרי של דרכנו בעולם.



קארל מרקס

ראינו שני מהלכים של שיקוף עצמי באמצעות השפה – שני מהלכים שונים. ואולם, שאלת השפה נותרה מרכזית לאורך מרבית המאה ה-20. הדיונים על מה שאפשר להסיק עליה ובאמצעותה ומה שלא ניתן הלכו והתרבו (גלגול נוסף של השאלה אפשר למצוא בעימותים בין נועם חומסקי ומתנגדיו). בסיכום הדברים, הייתי רוצה להציע כלי לבחינה מוסרית של האופן שבו אנו שואלים שאלות על השפה ומסיקים ממנה מסקנות על ה"חוץ-לשוני". עניין זה עולה מניסוחיו של ניטשה ובפרפרזה על חשבונו של קארל מרקס, הומניסט אחר בן אותה מאה, שקדם לניטשה, ניתן לכנות אותו בכותרת: "האופי הפטישיסטי של השפה".

ה"פטיש" הוא מושג שמרקס מחדש בביקורת הכלכלה והחברה שלו. בפטיש רואה מרקס את הנטייה של בני האדם לשכוח את מה שהם ייצרו בכוחות עצמם – בין אם מדובר בסיפור על ספר ש"ירד מן השמיים" או במערכת כלכלית מסועפת שאנו נוטים לזהות כנשלטת על ידי "חוקי טבע". לפי מרקס, ה"פטיש" הוא הנטייה לזהות את יציר האדם כזר לו ולכן כהכרחי וכקבוע. תוצר הפטיש נתפס אז כחוק טבע ובתוך כך כמי שיש לו

# המחשב

יונתן וריסימו ינאי

יום אחד הוצאתי את המחשב לחצר. הנחתי אותו על שולחן פיקניק אדום ומכוער תחת חלון חדרה של סבתי, וחיברתי אותו אל הכבלים המשתלשלים מטה דרך הסורגים של חלון חדרי. שנים ישב המחשב בחדר ואני על ידו, עושה בו כאלה וכאלה והוא עושה בי בחזרה. תחילה נדהמתי מהמקום הפנוי שנותר על שולחן העבודה שלי, וביליתי זמן רב בבהייה באבק שהתאסף לו כמלבנים מסביב לשטח שקודם לכן תפסו המחשב והמסך על הארץ והשולחן. לבסוף התרגלתי למציאות חדשה זו – החלטתי להמתין עד שהזמן ילכלך את המשטחים כולם. המקלחות שלי התארכו. מצאתי את עצמי אוכל גם על שולחן האוכל שבמטבח (שולחן אדום יפהפה!), אמנות גוועת. ביליתי שעות על הגג, מקשיב לציפורים ומסתכל על המחשב מלמעלה, שעון על המעקה. בכל בוקר התגלחתי, וציפורני מעולם לא היו עגלגלות ומשוייפות יותר. והנה בבוקר של יום שלישי אחד, יום שלישי המובחן מרצף הזמן המלכלך ממנו ניסיתי להתנתק, החלטתי לצאת מן הבית. בחוץ מצאתי את רחוב יחזקאל זורם לו כמה צעדים קדימה בשביל, הלאה משולחן הפיקניק המכוער. כמובן שהכרתי את הרחוב, בכל זאת גרתי בו רוב חייו, אך כפי שחדרי נראה והרגיש שונה בלא המחשב, נראה לי העולם פתאום גם הוא צבוע אורות אחרים. עמדתי זמן מה מתחת לעץ הזית הגדול שבחצר, עד שלבסוף נדמה לי חדר השינה שלי כמעין אוהל קרקס שזקוק ליתדות הללו באדמה שיחזיקו אותו מפני הרוח. הבטתי בשמחה בצופיות השחרחרות המתעופפות להן בין הכבלים הנמתחים מטה מהקומה



מיכל בודניק, 2016

זה חלום. עצמתי את עיני וניסיתי לחזור לאותה הסיטואציה בדיוק, להבין לאן יימשך חלום זה. ואילו כשסוף סוף הצלחתי, בשינה לא שינה, מצאתי את עצמי שוכב על הארץ ומסתכל על ראשה של תחנת הכוח המוציאה עשן מפוחם. הרגשתי חסר כל יכולת תזוזה, והנה לאט לאט הבחנתי כיצד העננה השחורה דואה לה מטה לעברי, באטיות קסומה כמו בשמיים חסרי רוח ובכוח כבידה אפסי, עד שהיא מגיעה ומלכלכת את כולי. שכבתי שם זמן מה, עד אשר התעוררתי להביט בחדרי המאובק.

עבר זמן כלשהו. הופיעה לה מעין שגרה חדשה – בבוקר הייתי יוצא דרך הפארק אל תחנת הכח ובערב קראתי בכל מיני ספרים וכתבתי את עבודות הסמסטר ללימודי הפילוסופיה שלי. כעבור שבוע או שניים יצאתי לצעדתי היומית, והפעם המשכתי אל החוף בתל ברוך, הרי אלו רק ספרים ואבק שממתינים לי בחדרי (מחוץ לאותן הנמלים שמצאו בחדרי בית או חווה). אותו יום קרה הדבר הזה שאוהבים לקרוא אותו תשומת לב והחלטתי לשם שינוי להחזיק את מבטי מורם אל על, במקום להסתכל במדרכה ולחפש את תבניות הצבע הלא ברורות שהנחו את עובדי הקבלן מטעם העירייה. החורף לא מגיע לכאן תכופות, כפי שאלו מביננו שפגשו באיזה חורף אמיתי יודעים, ואם הוא כבר כאן אז הוא בדרך כלל יורד אל המחותר. מדי פעם מגיעה איזו קרובה שלו מסיביר ואנחנו שומעים את אותן השריקות המקפאות שלו הקוראות אותה בין רחובות העיר, אך השנה מיעטו הגשם

השלישית. הרגשתי שעלי לצאת אל הרחוב, אבל קריאתו של המחשב פגעה בי כבכית גור כלבים. הדלקתי את המסך מלא ברחמנות, וכרוע על אחד העציצים השמנים הקשבתי לכמה שירים ביוטיוב שהמליץ לי עליהם מוח האתר. אינני מצליח לזכור אם מצאו חן בעיני, או מי זה היה שחתם עליהם את שמו, אך כעבור זמן מה התפרצה לה רוח קרה דרך הגדר החי והבריחה אותי פנימה בחזרה לחדרי המתאבק. עברו כך מספר ימים פחות מובחנים בהם ישבתי בחלוני והסתכלתי ברוח עוברת על פני המחשב. ככל שנמתח הזמן, חשתי כיצד הנקיון החדש שרכשתי לגופי עומד בסכנה למול האבק המצטבר. כאשר לראשונה הצליחו הנמלים להגיע עד עדן חלוני, מטפסות על הכבלים בשיירה כמו פיראטים אל ספינת אויב בסרט הוליוודי, נמלטתי מהחדר אל המדרגות ובצעדה נחושה יצאתי דרך השער. רחוב יחזקאל נשפך כמו נחל אל הירקון, ולפני ששמתי לב היכן אני, מצאתי את עצמי מהלך לאורך גדותיו כל הדרך עד לתחנת הכוח שברידינג. מכאן מגיע החשמל? חזרתי לביתי בלא תשובה. לראשונה מזה שנים ישנתי אז לילות שלמים וארוכים, טלביזיה לא החזקתי בחדרי. לילה אחד, בחלומי, הייתי מוציא כלבים. חמישה, אולי שישה כלבים משכו אותי באותה הדרך המובילה אל הנמל, עד שלפתע ניתקו מעלי הרצועות והחלתי מחפש אחריהם בין ההאנגרים הגדולים. כאשר חשבתי שאני כמעט תופס אחד, לבנבן ופרוותי, הגיעו בריצה כמה מוציאי כלבים אחרים ומהמולה נפלתי על הגב. התעוררתי לרגע, מפחד מהמפגש של הראש שלי עם המדרכה, ומיד הבנתי שהיה



והרוח הייתה ילידת המקום. חשבתי לעצמי איך דברים שקורים הרבה ואז מפסיקים בסוף חוזרים לקרות ולהיפך – מה שקורה לעיתים רחוקות לא יקרה הרבה זמן ואז שוב יקרה. העננים נראו אפורים, ולא הצלחתי לקבוע בראשי האם זהו אפור הצבע או הרגש. לו היה זה אפור הרגש, גשם לא היה צפוי לרדת בקרוב (ואילו אם מדובר באפור הצבע, עשוי לרדת גשם). המשכתי להגות בדברים החשובים הללו, וכל עת נתקפתי מין תחושה שמהו אינו כשורה. לא עבר זמן רב, עמדתי עם גבי לאותו מבנה אבן הנמצא למרגלות רידינג, המסומן בשיש ובמילים על תל אביב של פעם, ושמעתי את שירו של קייטנו ולוזו מתנגן לי מהכיס. החלטתי שלא אענה לטלפון, כפי שרק לעיתים רחוקות אני מחליט, ושאבדוק מי זה שחיפש אותי כשאסיים את ההליכה. רק כאשר הגעתי בחזרה לרחוב בו אני גר הבנתי שמאותו הרגע בו צלצל הטלפון חזרתי לבחון את האדום אדום אדום כחלחל אדמדם כחלחל כחלחל אפרפר (!!)) של המרצפות (בלתי אפשרי לסיים משפט זה ב"וכן הלאה" מפני שלא קיימת הסדרה אשר תוכל לצפות את צבע המרצפת הבאה). רתחתי על המכשיר הארוך ועל הכיס שלי שהכיל אותו באיזה מין חמימות גנובה. הטלפון צלצל קצרות שוב כאשר עברתי את הבית השכן, מודיע שממתינה לי הודעה, ובזמן ששלחתי את ידי אל המפתחות שבכיס השני נשמע מזמזם האינטרקום ונפתח עבורי השער.

לפעמים הייתי חולמני. הוידאו שעשע אותי ואת חבריי ברשתות ובאפליקציות השונות, וכמעט נהנתי מהקרדיט. כתבתי מתחתי "וולקאם טו מיי אופיס" באנגלית, וידעתי שלא הייתי אני הצלם הדגול, אבל בהחלט הארכיטקט המופרע שבחר לשים את המחשב שלו בחצר. ולפעמים גם לא הייתי חולמני. לדוגמא באיזה מין יום שישי שכזה, ככל הנראה באותו השבוע, יצאתי בלי הטלפון לצעדה היומית שלי והפעם זיהיתי שמדובר בצבע האפור שלבשו העננים. אותו יום עקבתי אחרי הכבלים המחברים בין ענקי המתכת והחשמל, וחשבתי על אותם החרוזים הכתומים שהושחלו בקפידה בכדי להזהיר את המטוסים. חשבתי לעצמי שעליי להכין חרוזים שכאלו לכבלים היורדים מחלוני, בכדי לשמש אזהרה עבור הצופיות הקטנות המתעופפות להן כמו מטוסים זעירים. המשכתי בהקבלה המטופשת שעשיתי בראשי, והחלטתי שהצויצ צויצווח החשמלי שלהן מתפקד עבור האורגניזם

להיות פספסת את זה!" אמר לי אבי בזמן שהוא רץ לעברי, "לולה הלכה על המקלדת והגורים של החתולה המכוערת שהמליטה פה ישבו בצד השני כאילו הם מחכים בתור. שלחתי לך את זה בוידאו, אתה חייב לראות את זה!"

היינו מן משפחה כזו שמחשב בחצר הבית שלה, שהוציא הבן (והנכד) אינו אירוע היוצא מתחום הדעת הסבירה. אמנם היה זה מוזר, ואכן אבי



כמו קריאותיו של יצור אבוד בלב ים, נשמעו מבעד לתקתוק הגשם על הפלסטיק המתוח מעל ראשי צוויחותיהן של הסירנות. כשהתחלתי לנחש במה מדובר נעצרתי, עומד בקצה הרחוב בו אני גר איפה שהוא פוגש בעקלקלות ברחוב דיונגוף. עברתי את עיקול הרחוב ויכולתי לראות לראשונה את הכבאית עומדת מחוץ לביתנו בקצהו השני של הרחוב. ענת עשן שחורה עמדה מעל ביתי והתעבתה לה באיטיות, כשזרמים של מים מפלחים בה חרכים ארוכים הנסגרים מיד במהירות. רצתי ונדחקתי בין הכבאים רחבי הכתפיים שעמדו בשער הבית כדי לגלות את הבית החשוך. שניים אחרים, עוד גבוהים יותר, עמדו והתפקעו להם מצחוק על יד הכבאית. חלון חדרי עמד שחור וחרוך, כשמעט עשן ממשיך לצאת מבעדו באיטיות, ועל יד דלת העץ הגדולה שבכניסה התכנסה משפחתי יחד עם כבאי נוסף אשר עמד ורשם את דבריהם באיזשהו מין דו"ח.

"אני כל כך מצטער, סליח..". צעקתי ואבי הפנה את מבטי אלי וסיים להגיד את מה שאמר לכבאי. זה טובב את ראשו אלי כשנכנסתי פנימה אווז ברצועת הפלסטיק, מתנשם ורטוב מן הגשם, ותקע בי מבט שלא ניתן היה להסביר. על המדים שלו היה השם יגאל כהן, ואיכשהו הצלחתי לחשוב על בית המקדש נשרף. צחקתי, בטיפשות, כשחשבתי שהוא נשרף בגלל מחשב שנשאר בגשם. פרצופו של אבי היה רציני מתמיד, אולי רציני כמו בפעם בה הוא נאלץ להתקשר למטרה מפחד שאמי תברח עם אחותי חזרה לברזיל. הבנתי שצחקתי בזמן לא מתאים, וכל חשק להמשיך לצחוק או לחייך נעלם בין כה וכה.

"יש לך מזל שרק החדר שלך נשרף. אני לא יודע מה להגיד לך." הוא שתק אולי שניה אחת אחרי כן והמשיך, "תחכה שהם יסיימו ותתחיל לנקות. צריך לאוורר את הבית."

שאלתי אותו איך זה קרה, ולא הספקתי לסיים את גמגומי כשהוא ענה, "אתה רציני?"

אבי נכנס פנימה לדירתה של סבתי, ואני ישבתי שם בכניסה לבית בפרצוף תקוע עד שחלפו על פניי כל הכבאים שהיו בדרכם החוצה בנחיל של צחקוקים והערות. יגאל הסביר לי שהקצר מהמחשב הצית את השקע בקיר, ושלמזלנו התחנה פה ברחוב השל"ה אז הצוות הספיק להגיע לפני שהשריפה יצאה מכלל שליטה. לבסוף עליתי לחדרי השחרחר, קרצפתי את הקירות והרצפה, ואחרי כן את המסדרון כולו עד פתח הניקוז שבמקלחת, אליו סחבתי את כל המים השחורים. ניתקתי את הכבלים, אך במקום להשליכם החלטתי לקשור אותם לסורגים בכדי לשמור על המיציב האלקטרוני שהצבתי בחצר הבית. המקלחת כבר לא הייתה לי נעימה. כשסיימתי ירדתי במדרגות לשאול לשלומה של סבתי ומצאתי את רצועת הפלסטיק מגולגלת על יד הפח. סבתי הייתה בסדר, קראה לי טפשוני וחיממה לי מרק טוב. אותו לילה לא נרדמתי, ומשהטלפון מיצה את כל הסחות הדעת שהוא יכל להציע, החלתי לצייר את הלווייתן הבוקע מן השער על רצועת הפלסטיק הגדולה. כבר למחרת חזרה השמש לשלוט בשמיים, והגשם לא נצפה למשך זמן רב. שבוע אחר כך, איזה מין יום אחד, העזתי לחבר את הכבל חזרה לשקע שבקיר ויצאתי לחצר לבדוק מה שלום המחשב.

שהן כמו אותן נורות מהבהבות שניתן לראות על זנביהם וכנפיהם של המטוסים. לאחר שחלפתי על פני הסיגריה הגדולה ע"ש רידינג, ניצת אור גדול בשמיים, ולפני שהספיקה להישמע השאגה האדירה שלהם החלטתי לרדת להסתכל בשער הגדול שנפתח אל החוף. מעולם לא הבנתי מה הייתה מטרתו, שער מתכתי נעול העומד מתחת לטיילת הבטונית, שאולי מוביל למערות תת קרקעיות המסתעפות מתחת לשדה התעופה הצבאי. הסתכלתי בו ודמיינתי כיצד הוא ישבר מבעיטה חלשה היות והוא כל כך ישן וחלוד כולו מן הלחות של חוף הים. לקח זמן מה עד שהבנתי כי לא נשמעת שום שאגה, ותהיתי מדוע שומרים השמיים על שקט לא סביר זה. החלטתי להתיישב על החוף ולהמתין לה, כשמדי פעם דפק בראשי מן משולש דאגה גדול המקשר ביני לבין השמיים האפורים והמחשב העירום שבחצר. שנאתי דאגות כאלו, ולכן נשכבתי על החול והחלפתי את השלשה המדאיגה בצמד של ציפייה, דביקות החול והזיעה המתקררת שעל גופי ומי הדוש החמימים שבמקלחת. נדמה היה לי שאני כמעט נרדם כשמעתי מין קול המייה גדול העולה באיטיות מן האדמה. פקחתי את עיני והסתכלתי סביב, ולבסוף נתקבע מבטי במפגש המרוחק בין האפור של השמיים והכחול של הים התיכון. קול שאון של זרם התחיל להשמע, ההולך ומתגבר כשהוא בא דווקא מכיוון שדה התעופה. הסתובבתי, מסתכל סביב ומחפש את מקורו באופק, כשלפתע חשתי את הרעד הענק ברגליי. הציפייה גם היא נעלמה לה, ופחד מסוקרן החליף אותה כשהחלו המים, תחילה באיטיות, לזרום מתחת לשער הברזל. קול ההמייה נשמע בפעם השניה, הפעם קרוב נורא ומזעזע וחרטה עמוקה ניצתה בי על כך שאין לי את הטלפון שלי איתי. יוכלתי להתקשר הביתה, להגיד להם שיכסו את המחשב לפני שיתחיל הגשם, או לדעת מה השעה, או בכלל לצלם את מה שעשוי לקרות בכל רגע באותו שער מסתורי. ובזמן שהייתי עסוק בנסיון לפענח כיצד עוד יכול היה הטלפון לסייע למצבי, קול מפלצתי התפרץ דרך השער שנבקע, ולויתן ענק הופיע מבעדו כשהוא נסחף בתוך שטף מים ענקי שסחב אותו בכבדות עד שנעצר כעשרה מטרים מקו המים. לא ידעתי דבר על לווייתנים, אבל היה נראה לי שאלו הם רגעיו האחרונים בין החיים. התקרבותי אליו באיטיות כשאני מסתכל סביב האם ישנם עוד אנשים על הטיילת שיעזרו לי להכשל בנסיון לדחוף אותו אל המים. סוף סוף הגיע הגשם, לראשונה מזה עת רחוקה, ונזכרתי שהחזאים כבר צפו אותו יומיים קודם לכן ובדיוק בגלל זה ביקש ממני אבי שאכניס את המחשב חזרה הביתה עוד בבוקר. רוב האנשים שאני מכיר לא יוצאים אל הים ביום גשום, ותוך כמה רגעים הפנמתי את היותי לבד מול ההתרחשות הזו. ניגשתי לעבר פניו לחפש עוד איזשהם סימנים שיגידו משהו. מבין לסתות הענק שלו בצבץ משהו מנצנץ שמיד משך את תשומת ליבי. שלחתי את ידי בתקווה למשוך החוצה ממנו איזה מן מפה אגדית, אולי של אותן המערות המסתעפות תחת הבסיס הצבאי או אולי בכלל מכתב אחרון מאדם הנבלע בבטנו. ריחו החזק הכה בי, ריח מים עומדים ומן ריקבון דגי, ובמשיכה בלתי נסבלת החלתי לגלות מפיו רצועת פלסטיק ענקית. כשסיימתי למשוך אותה כבר עמדתי במרחק שלושה מטרים ממנו, וגודל המחזה לראשונה הכה בי כבלתי יאמן. ניסיתי להזכר בהמייתו, וכעבור מספר נסיונות כושלים דווקא המחשב עלה בעיני רוחי כשהגשם מכה בו בלי סוף, ללא שום הגנה. התיישבתי על החול. חשתי כיצד הקור אינו נוראי כפי שחששתי, כאילו פחד נורא גדול החליט שהוא נכנס לחדר הלא נכון. כנוע, חש בחוסר יכולתי מול האירוע הענק שזה התרחש, הסתובבתי חזרה לביתי, וכשכבר צעדתי חלק ניכר מהטיילת הבנתי כי רצועת הפלסטיק שהתעטפתי בה מפני הגשם היא זו שמחממת אותי קלות. רצתי את מרבית הדרך בחזרה, בתקווה שרוצחת הלווייתנים הזו תגיע בזמן לכסות על המחשב לפני שישרף כליל ותציל את גורלה.



לאחר דיון משותף על היחסים שבין פרשנות למקור, ובהשראת שיחה עם פרופסור גילי שחר, כתבנו קטע קצר על השקר והשירה. הזמנו את תלמידי ומנחי התוכנית הבין-תחומית לענות ולהגיב לו, כל אחד ואחת בדרכה שלה. התוצאות לפניכם.

"להומר לא הָיָה בֵּית  
וְדַנְטֵה נֶאֱלָץ לַעֲזֹב אֶת שְׁלוֹ  
לִי-פּוֹ וְטוֹ-פּוֹ תָּעוּ בְּמַלְחָמוֹת-הָאֶזְרָחִים  
שֶׁבָּלְעוּ 30 מִלִּיּוֹן בְּנֵי-אָדָם  
עַל אִירִיפִידָס אִיִּמוּ בְּמִשְׁפָּטִים  
וְלִשְׁקֶסְפִיר הַגּוֹסֶס סָתְמוּ אֶת הַפֶּה.  
אֶת פְּרָנְסוּאָ וַיִּיּוֹן חֲפָשָׁה לֹא רַק הַמּוֹזָה  
כִּי גַם הַמְּשֻׁטָּרָה.  
לוֹקְרֶצְיוֹס, שֶׁנִּקְרָא "הָאֶהוּב"  
יָצָא לְאֶרֶץ-הַגְּזָרָה  
גַּם הֵינָהּ, וְכֵן בְּרַח גַּם  
בְּרַכְט אֶל גַּג-שֶׁל-קֵשׁ בְּדַנְיָה."

(גלות המשוררים, ברטולט ברכט)

מאז שגירש אפלטון את המשוררים מתחומה של המדינה, לשירה אין בית. הוגים ומשוררים ניסו לאורך השנים לברר את הזיקה של השירה לאמת, לבית ולגלות ממנו. מתוך שאלת היחסים בין השירה לאמת, עולה גם שאלת האמת והשקר. היידיגר ניסה לברוא מחדש את האמת, כמעשה ההתגברות על הבלתי מובן, בניסיון "לגאול" את הפילוסופיה מן האמת כפי שהיא הוגדרה אצל אפלטון, האמת האידיאלית והמוחלטת. בעוד היידיגר מנסה להשיב לשירה את הבית, ברכט נעמד על רגליו האחוריות ומבקש לא לקחת את השירה מתחומה, הוא תחום הגלות, תמיד על סף הבית.

השקרן הוא החקיון, אומר אפלטון, והשירה, הציור, האמנות – הם תמיד חיקוי. אך מהו השקר, אם לא דרך הסתתרותה של האמת? ואם כן, האין הוא הדרך היחידה להשיגה?



# אלן באדיו על האמת באמנות

שירה דושי

[**"האמת באמנות". איזה צמד. אני זעה באינחת. יש כל כך הרבה בירורים ורפלקסיות ודיאלוגים לנהל על כל אחת מן המילים האלה בנפרד. להתחיל בפגישה ביניהן זה אבסורד. ננסה עם אלן באדיו].**

אמת אימננטית, אך האמת אינה סינגולרית לה, שכן היא חולקת את האמת עם הפילוסופיה. ואכן, רבים מהוגי הרומנטיקה היו אנשי רוח שיצרו והגו אמנות ופילוסופיה לסירוגין, עד כדי כך שההבדל בין הפילוסופיה לבין האמנות מיטשטש ונעלם.

iii. **הסְכְּמָה הקלאסית**, שחוזרת שוב ליוון העתיקה עם אריסטו, תסכים עם אפלטון על כך שאין באמנות אמת של ממש, אך היא מסירה מן האמנות את אשמת ההתחזות. אמנות מטבעה כלל אינה חוברת לאמת או לידע, אלא נועדה להוות תרפיה נפשית. יכולת החיקוי וההתחזות של האמנות מאפשרת את העברת תשוקותיהם של הצופים אל הצורה האמנותית, ואם היא מוצלחת אף תוביל לקתריזיס. **והחינוך?** אינו רלוונטי. אמנות לא קשורה בהעברת ידע הרי, אלא היא כלי טיפולי ואתי, שירות לציבור האזרחים. כלומר – האמת איננה פנימית לאמנות וגם איננה ייחודית לה.

את מגמות המחשבה הבולטות במאה ה־20 ממיין באדיו תחת שלוש הסְכְּמָות: המרקסיזם, ונציגו באמנות הוא ברטולט ברכט, שנופל תחת הסכמה הדידקטית המגייסת את האמנות למען המטרה הפילוסופית; ההרמנויטיקה הגרמנית של מרטין היידגר נותרת חלק מן הסכמה הרומנטית המזהה את האמת האמנותית עם זו פילוסופית; ואילו הפסיכואנליזה של זיגמונד פרויד מתיישבת היטב עם הסכמה הקלאסית שרואה באמנות כלי תרפויטי. מדוע אלן באדיו סבור ששלוש הסכמות למחשבה על הקשר בין אמת לאמנות לוקות בחסר? כיוון שאף אחת מהן לא רואה את האמת כפנימית לאמנות ובה בעת **ייחודית** לה. האמנות, גם בסכמה הרומנטית המאדירה אותה, מצטיירת לפי באדיו כעלמה היסטורית הזקוקה למאסטר־הפילוסוף שיחלץ ממנה את האמת שלטענתה היא עצמה נושאת. באדיו לכן מציע סכמה רביעית שאותה הוא מכנה "Inaesthetics", המזהה באמנות אמת שאיננה ניתנת לרדוקציה לאמיתות אחרות – לא מדעיות וגם לא פוליטיות. מה אומרת ה"אין־אסתטיקה" של באדיו על רגל אחת? קודם כל, שהאמנות **עצמה** היא תהליך אמת. כמו המדע, גם האמנות נופלת תחת ההגדרה הפילוסופית לאמת, אמת שבה הפילוסופיה בסך הכל מסרסרת. שנית, אמת זו אינה שוכנת לפי באדיו לא ביצירת אמנות אחת, ואף לא באמן היוצר. האמת האמנותית מצויה במה שבאדיו מכנה **קונפיגורציה**

ה מפגש של אמנות, פילוסופיה וחינוך – זה הצומת המעניין שבו מתמקם אלן באדיו בספרו "Handbook of Inaesthetics"<sup>1</sup>. ברטרנספקטיבה הוא ממפה שלוש סכמות היסטוריות שמשרטטות את הקשר שבין האמנות לפילוסופיה (ואגב כך לאמת) ובהתבסס על הקשר הזה, את מקומה של האמנות בחינוך. אך מעניינת אפילו יותר היא טענתו של באדיו, כי המאה ה־20 ההפכפכה והמהפכנית לא הניבה אף אלטרנטיבה ראויה לשלוש הגישות האלה, למרות שהן, לטענתו, לוקות בחסר. ואכן, קל לזהות במחשבה שלנו עצמנו שרידים של כל אחת מהן. שלוש הסכמות האלה, שנפגוש מיד, מובדלות זו מזו בתשובות שהן מעמידות לשתי שאלות: האם האמת פנימית, אימננטית לאמנות? והאם האמת האמנותית היא סינגולרית, בלעדית לאמנות? כך מאפיין באדיו את שלוש הסְכְּמָות:

i. **הסְכְּמָה הדידקטית**, נציגה הוא אפלטון. היא גורסת: אין באמנות אמת פנימית לה. אך גרוע מכך, אמנות מתחזה לאמת, היא מחקה את האפקט שנוצר במפגש שלנו עם האמת. בכוח מראית העין שבה יצירת האמנות מקסימה, מהפנטת, מכלה את זמנו של הנוער. כך היא מסיחה את הדעת, בהופעה המיידית שלה, מן החיפוש הדיאלוגי המתמשך אחר אמת הרחוקה מכל מראית עין או תופעה. **מה המסקנה החינוכית מכך?** הפילוסופיה, אדונית האמת, נדרשת להיות השוטרת של האמנות, לרסן אותה ולהגביל את השפעתה. האמנות הלגיטימית היחידה בתחומה של הסְכְּמָה הדידקטית היא אמנות שהיינו קוראים לה מגויסת, כלי בידיה של הפילוסופיה שמכתיבה את השימוש הראוי בה לחברה. אז באמנות לא טמונה אמת אימננטית, אך כן יש לה יכולת סינגולרית להוות מראית עין של אמת.

ii. **הסְכְּמָה הרומנטית**, שמבשריה הם הוגי הרומנטיקה הגרמנית של תחילת המאה ה־19, היא תמונת מראה לשוטרת הדידקטית. היא מאדירה את האמנות וטוענת: אמת טמונה באמנות, ורק בה. האמנות מצליחה לעשות את מה שהפילוסופיה יכולה רק להצביע עליו: היא התגלמותה של רוח האדם בחומר, המקום היחיד שבו נפגשים הגוף והנפש, האובייקט והסובייקט, ההכרה והמעשה, היא מצליחה לגשר בין הספירה הסופית לזו האינסופית. האמנות עצמה היא המחנכת. אם כך, באמנות אמנם טמונה

אמת, להציג אמת, לחשוף אמת, להכריז על קיומה. בתקופה ה"דמוקרטית" שבה אנו חיים, תפקידה של הפילוסופיה הוא להראות שאמת עודנה קיימת ונבדלת מדעות.

### הערות

Alain Badiou, 1998, "Art and Philosophy", in "Handbook of Inaesthetics", 1 translated to English by Alberto Tosacano, Stanford University Press, 2005.

**שירה דושי היא תלמידת השנה הרביעית בתכנית**

**אמנותית** – רצף אינסופי של יצירות אמנות, שמתחיל באירוע, והגיוני לומר עליו שהוא מייצר "אמת אמנותית". דוגמאות לקונפיגורציות אמנותיות שכאלה הן הסגנון הקלאסי במוזיקה (מיוזף היידן עד לודוויג ואן בטהובן), הטרגדיה היוונית (מאייסקילוס עד אוריפידס) והרומן (ממיגל דה סרוואנטס ועד ג'יימס ג'ויס). לבסוף, אין זה מתפקידה של הפילוסופיה לחשוב אמנות, האמנות אינה זקוקה לה. היצירות המשתייכות לקונפיגורציה הן החוקרות אותה מטבען, בוחנות אותה מבפנים, מותחות את גבולותיה ומשנות אותה אגב כך. לכן הקונפיגורציה האמנותית חושבת את האמת שלה בעצמה; למעשה, היא חושבת את האמת שלה ובכך גם מייצרת אותה. תפקיד הפילוסופיה להצביע על קיומן של אמיתות, אמנותיות ובכלל, ותפקידן של האמיתות – לחנך. אין תפקידה של הפילוסופיה לייצר אמת, לטענת באדיו, אלא להרחיב



צילום: פסי גירש, עיצוב: נועם לוי, 2016

## דנה רוטו

מעולם, כל זאת כדי להתגבר על שחיקתן. "תג אחד, קוצו של יו"ד - והמילה הישנה זורחת באור חדש. החול מתקדש והקודש מתחלל. המילים הקבועות כאילו נחלצות רגע רגע ממשבצותיהן ומחליפות מקום זו עם זו. ובינתיים, בין כסוי לכסוי, מהבהבת התהום. וזהו סוד השפעתה הגדולה של לשון השירה". ייתכן שממרחק המרחב והזמן עונה ברכט לביאליק: הנה, בגלות מתבקשים המשוררים להשתמש בשפה חדשה, במילים חדשות שטרם נשחקו תחת לשונם. אולי זה הוא סוד השירה.

**דנה רוטו היא תלמידת השנה השלישית בתכנית**

מדוע מבקש ברכט שלא לקחת את השירה מתחומה, שהרי הוא הגלות?

### סיבה ראשונה: גבולות

ייתכן שהסיבה היא שהשירה דווקא אינה תחומה שם, בגלות. הבית תחום, ואילו הגלות פורצת גבולות, היא אינסוף בזמן ובמרחב תוך החסרה של אזור תחום קטן בלבד: הבית. בלב מפת הגלות יש חור קטן בצורה של בית, וכמו ששקר הוא דרך הסתתרותה של האמת ולכן מגלם אותה בחובו, כך גם הגלות היא הדרך המעניינת יותר למשורר לגשת לבית, המקום הכי אינטימי של הנפש.

### סיבה שנייה: געגועים

הגעגועים והכמיהה הם מממריצי השירה האולטימטיביים. ולדימיר נאבוקוב, ג'וזף קונרד, וגם פבלו פיקאסו (אם נחרוג לרגע לשירה ויזואלית) הם רק כמה מן האמנים הרבים שנדדו מארץ לארץ במהלך השנים, והעידו על עצמם שהמרחק מן הבית עיצב את כתיבתם. דוגמה נוספת לכך היא שירת הפאדו הפורטוגזית, שמתבססת על תחושה ייחודית (Saudade) שתרגומה בקירוב הוא כמיהה, געגועים. תחושה זו מאחדת את העם הפורטוגזי, אך זר לא יבין זאת - ככל הנראה אין תרגום מדויק לתחושה זו בשפות אחרות, כך שלא נותר אלא לתרגם בקירוב. אלא שדווקא ההתפשרות הזו בתרגום מובילה לסיבה השלישית שבגינה מבקש ברטולט ברכט להותיר את השירה אי-שם, בגלות;

### סיבה שלישית: לשון השירה

כשאנחנו אומרים "אהבה" לעומת "Love", אנחנו לא מתכוונים לאותו הדבר. אנחנו מתכוונים למשהו דומה, זהו אותו אזור על הספקטרום הרגשי, אבל כל אחת מן המילים האלה סופגת הרבה ממשמעותה מן ההקשרים השונים שבהם נאמרה, הן האישיים והן הגלובליים. ההקשרים השונים שבהם שמענו את המילה או השתמשנו בה, גורמים במידת מה לשחיקתה - בפעם הבא שנשתמש בה, היא תהיה פחות טהורה, תישא על גבה עוד כמה שאריות משמעות מפעמים קודמות. חיים נחמן ביאליק, במסתו "גילוי וכיסוי בלשון", מבכה על שחיקת המילים וטוען שכדי למצוא את לשון השירה עלינו להשתמש במילים בצורה מקורית, יוצאת דופן, בנימה שבה הן לא נאמרו



צילום: טל יחזקאלי, 2016

## רן הכהן



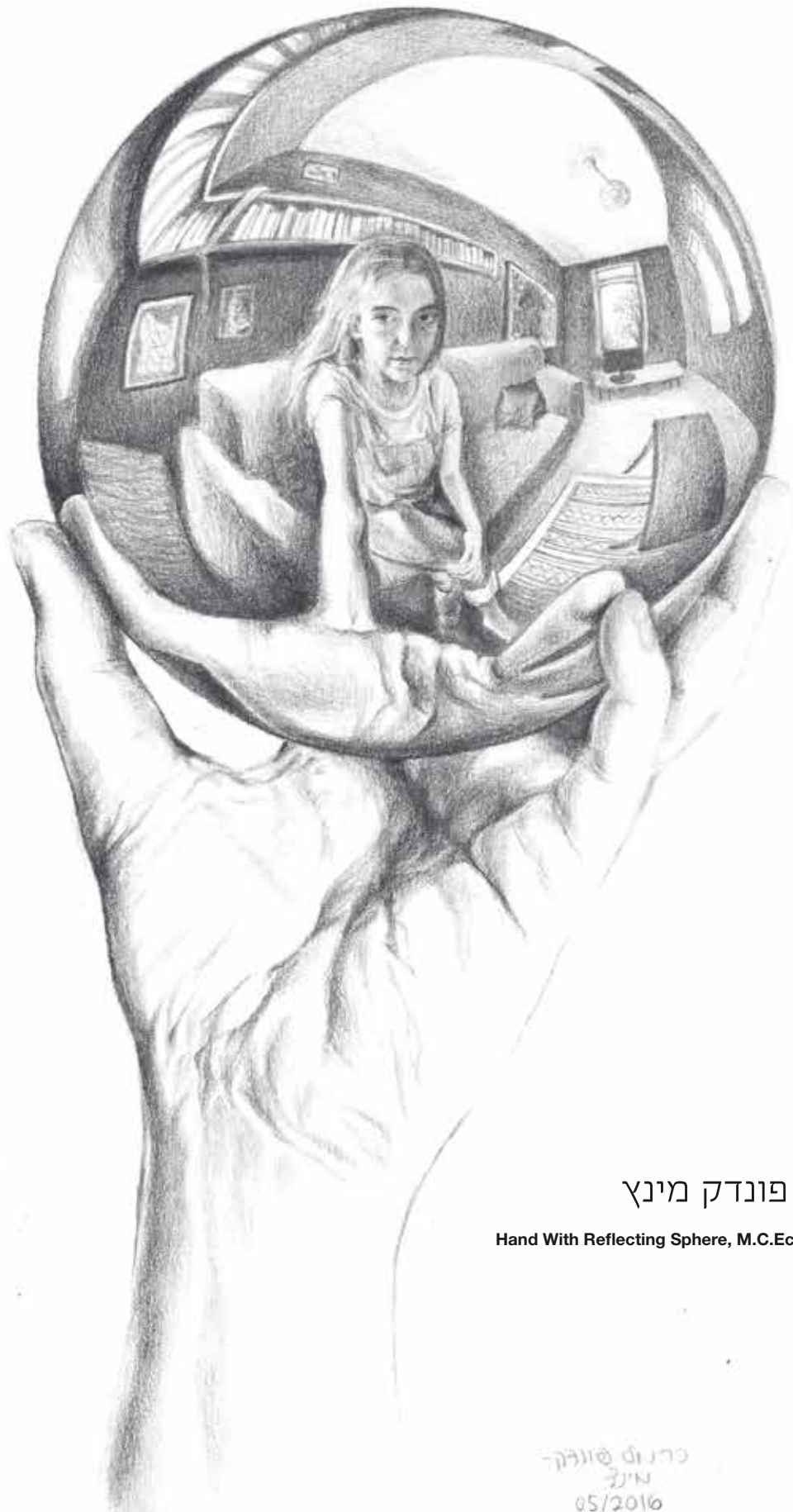
אומברטו אקו, ANEFO

"הסמיוטיקה עוסקת בכל דבר שאפשר לראות בו סימן. סימן הוא כל דבר שאפשר לראות בו תחליף משמעותי של דבר אחר. הדבר האחר אינו חייב בהכרח להתקיים או להימצא בפועל במקום כלשהו בשעה שהסימן מייצג אותו. כך, הסמיוטיקה היא הדיסציפלינה החוקרת כל דבר היכול לשמש כדי לשקר. אם משהו אינו יכול לשמש כדי לומר שקר, ממילא אין הוא יכול לשמש כדי לומר אמת: למעשה, אין הוא יכול בכלל לשמש כדי "לומר". אני סבור שאת ההגדרה "תיאוריה של השקר" יש לראות כתכנית מקיפה למדי של הסמיוטיקה הכללית."

Umberto Eco, A Theory of Semiotics, 1976.

מאנגלית: ד"ר רן הכהן, מנחה בתוכנית הבין-תחומית.





# כרמל פונדק מינץ

רפרנט: M.C.Escher, Hand With Reflecting Sphere

כרמל פונדק מינץ  
05/2016

# השירה הכוזבת

## גלילי שחר

רצויים במולדתם. וכזה היה גורלם של דנטה, היינה וברכט ורבים וטובים, שצריכים היו לעזוב את ארצם ולהיות בגלות.<sup>3</sup> ואולי הישיבה בגלות, והיציאה מן הבית, ההליכה אל הזר, אל "הגדה שממול", הליכה אל אזורי ההפקר של השפה ועזובת המגורים, התנועה הזו, האין היא בעצם עבודת השירה? והיום? בעת הזו המשוררים שנותרו עומדים מקצתם חסרי כל, דחויים, מופרשים, ניזונים מפרוטות, אך גולים בליגלות.

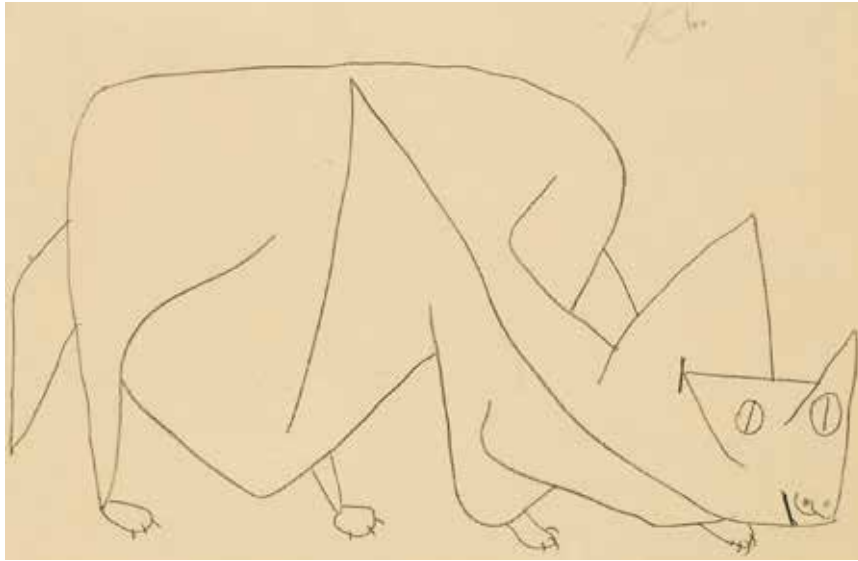
נגזרה כך גזרת המשוררים. אך לא רק מן המדינה בלבד אפלטון דורש לגרש את המשוררים ("השקרנים") אלא גם מתחומה של ההגות, מארצה של הפילוסופיה. המשוררים נידונים לכן לתחומי הביניים, לאזורי ההפקר של המחשבה. ומשם הם נקראים פעם ופעם בחזרה, לשרת כהלכה את המקצועות הראשיים, להוות "דוגמה": השירה שדובריה התחנכו כהלכה ונושאה נבונים ואינם מעוררי פלצות, אפשר להביאה כמשל לדבר מה, אולי כמוטו, כמין ציטוט, כשורה נאה, חרוזה בוודאי, שאפשר להעמידה בפתיחת הדברים או כ"סוף דבר" בספרים מלומדים. אך השירה, למדנו לומר, לעולם אינה "דוגמה". ובאופן מהותי השירה אינה מורה דבר, כלומר היא אינה באמת "מייצגת". הטענה על אופייה המימטי של השירה נגזרת מתורת האמת של אפלטון וממנה גזרה כזכור (עדיין לא שכחנו) העלילה כי השירה אינה דוברת אמת, לאמור: השירה משקרת. אך על השירה צריך לחשוב אחרת, לא רק כהיגד על אודות הדברים, לא עוד כמאמר מימטי על סדרי העולם, וגם לא כביטוי/מבע של עולמות פנימיים בלבד (מימיזיס של הלב). ואף שיש בשירה גם ממדים כאלה – יש בה מימד מובהק של היגד ועדות, ויש בה גם מימד של ביטוי לירי, צריך לחשוב על השירה גם אחרת. השירה אכן "מבטאת ומעוררת רגשות" (נעלים או פחותים) יש לה מימד אפקטיבי ויש בה היבטים דידקטיים. אך ממדים אלה משניים למהותה של השירה. מה שאינו משני בשירה – ועל מימד זה אפלטון אינו מדבר, הוא שהיא מהווה יסוד להוויה. שליחותו של המשורר אינה רק לומר אמת (או שקר) על אודות הדברים, לחנך או לשעשע את יושבי העיר. אלה הן שליחויות משניות של השיר שרק ראשי המדינה, "פילוסופים" מסוגו של אפלטון, וקוראים מודחים, עשויים להסתפק בהם. כי המשורר, גם בעת הזו, עת מחסור, עוד נקרא לייסד "את שנותר". עלינו לחשוב את השירה כאירוע, כיום חג, אף שקדרות רבה ותוגה מושלות בה. אך העצבות אינה רק מתת הלב, ואינה מזוג או הלך רוח בלבד, אלא היא דרך להיות בעולם, להאזין ולחשוב בתהומות ולהביאן בשמות. האין זו ירושתה האחרונה של השירה, העשויה כ"צורה של תפילה", כקיינה, כבקשה חסרת היגיון, כקריאה באינן מענה?<sup>4</sup>

אך ננסה כיוון נוסף של מחשבה: "השקרים" של המשוררים – הסתירות, המקצבים הפרוצים והסגנון המעורב – על כל זאת עתיד היה אריך אוארבך לומר שבחים גמורים בספרו **מימיזיס**,<sup>5</sup> שיש בכוחו של סגנון זה, הסגנון

רעוד זכורים לנו (כיצד נשכח?) דבריו של אפלטון על אודות המשוררים, בעלי האגדות, שהנם "שקרנים". והרי כל המסופר אצל היסאודוס ואצל הומרוס ומשוררי הטרגדיה, אומר אפלטון **בפוליטיאה**, הן אגדות שקר – סיפורים גרועים על מעשי האלים ומעשי האדם, שבהם נקשרים יושבי השמיים והגיבורים, המעולים שבין יושבי הארץ, במעשי עוול וטעויות, בסתירות, הכפלות וחילופים וכל מיני מעשים מתועבים, שאי אפשר ליחסם לאלוהות בחינת טוב עליון. השירה עצמה – על עצם הריבוי המתחולל בה, התנועות והתמורות התכופות המתרחשות בה, וכל נושאה, מעוררי האימה והחלחלה, החרדה והבהלה, הצחוק והבכי – היא שקרית. כי האמת אינה סובלת את אותן תמורות וסתירות המסתמנות בשירה, ובעיקר היא אינה סובלת את הרב־קוליות, את המקצבים הפרועים, את הסגנון המעורב, ואת מהומת היצרים שמעוררת השירה. האמת היא צרופה, אחת ונצחית, ואילו השירה מרובת צורות מעורבות ומשתנות. השירה נחשבת לכן לסוגה מימטית פחותה ובזויה, שאינה הולמת את מהות הדברים, ואינה יכולה להיחשב כדוברת אמת. הן בנושאה והן בצורתיה השירה משובשת ואינה עשויה באותה אחידות ולכידות של שיח האמת (האמת הדיאלוגית) ואינה מדברת על המהות אלא על מראית העין, כלומר על אופני ההופעה בלבד, שהנם חושיים ולכן פחותי־מידה ואינם של־האמת אלא של התעתוע.<sup>1</sup>

ואכן, אפלטון מטעים כי השירה היא סוגה מימטית (מייצגת, מחקה/ חקיינית) ולכן אינה דוברת אמת. כי כל צורות הייצוג הן מטבען משובשות, משום שאין הן מתמסרות למהות (במובנה כאידאה) אלא להופעה בלבד – לנראות. והנראה הוא כידוע בבואה בלבד – צל צללים ודעת חשוכה של יושבי מערות נבערים. השירה מבטאת את מראות הגופים ואת רשמי החושים, שהם כשלעצמם אינם אמתיים. שהמשורר (הקומי) מציג אדם נבער, קל דעת או לץ חומד לצון, הוא מציג דמויות רחוקות מאוד מן האידיאה של האדם, רחוקות מן המהות או האמת של להיות־אדם. אפלטון דורש לכן להרחיק את המשוררים מן המדינה, על שום כך שהם משחיתים בשירה את בני העיר ומעוררים רגשות פחותים, כגון חמלה (נשית) או ליצנות ויצרי תאוה, פריצות וטמטום.<sup>2</sup>

על המשוררים נגזר להיות כנוודים וחסרי קורת גג בתחומה של המדינה, אלא אם יתן יתקנו את שירתם ויעשו אותה מתוקנת לצרכי הפוליס – שקולה בצורתה וסבירה בנושאה. אפלטון קורא לכן לשירה להיות אידיאלוגית – במובן המקורי, לאמור: על השירה לתקן את דרכה ולהיות של־האידיאות. על דרך זו תשרת השירה כראוי את המדינה. אך הטובים שבמשוררים, אנו יודעים, נותרו "שקרנים". שירתם דוברת בריבוי ובפריצות ואינה סובלת את האחדות המדומה של האידיאה. ולכן דבר מה מ"קללת אפלטון" חל על ראשי המשוררים, ראשי הדוברים בשירה, השבים למצוא עצמם בלתי



פאול צלאן, חתול אורב, 1939.

ההגות שדובר בה – הגותו של היידגר, ההגות הגרמנית של שנות השלושים והארבעים של המאה ה־20, האם ראויה היתה למתת המשוררים? האם צריכה השירה את "גרמניה" – ארץ זו ומחוז להיות בו? ואילו שב המשורר, "הלדרלין", כיצד היה שר? היה ממלמל, אולי – כשורה זו הזכורה משירתו של פאול צלאן, ו"לא היה רשאי/ אלא למלמל ולמלמל/הלאה והלאה/ הלהלהלאה".<sup>9</sup>

כי אולי צריכה השירה להישאר בתחומיה, לומר: להיות בין התחומים, חסרת מושב בעצם ישוב, ללא מדינה ומופקרת, גולה ובאין גלות, כוזבת, אך דוברת אמת, הולכת, פוזרת דעת, פסוקה ופרועה וממלמלת, "הלאה והלאה".

## הערות

- 1 אפלטון, **הפוליטיאה**, ספרים ב-ג, **כתיבי אפלטון**, תרגום: יוסף ג. ליבס, הוצאת שוקן, עמודים 227-264.
  - 2 אפלטון, **הפוליטיאה**, ספר י, עמודים 537-577.
  - 3 על כך נסבה שירו של ברטולט ברכט "גלות המשוררים", בתוך: **גלות המשוררים**, תרגום: ה. בנימין, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2009, עמוד 123.
  - 4 לעניין זה נכונה הקריאה בקינות מגילת איכה וגם במדרשים הנסבים על קינה זו, ובראשם **מדרש איכה רבה** ומדרשי הזוהר על איכה, המגוללים גם משלבים מיוחדים של הגות בסימני הגלות.
  - 5 Erich Auerbach, *Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*, Bern, 2001.
  - 6 Martin Heidegger, *Was ist das – die Philosophie?* Stuttgart: Klett-Cotta, 1956.
  - 7 שירת המלאך הגדולה הרי שירת אלגיות דואינו שרילקה חיבר בין השנים 1912-1922:
  - 8 Rainer Maria Rilke, *Werke*, Vol. II, Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1996.
  - 9 בתרגום עברי: ריינר מריה רילקה, **אלגיות דואינו**, תרגום: שמעון זנדבנק, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2004.
  - 8 Martin Heidegger, "Hölderlin und das Wesen der Dichtung", *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1966, 33-48.
  - 9 Paul Celan, "Tübingen, Jänner", *Gedichte*, Band I, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1995, 226.
- תרגום עברי: פאול צלאן, "טיבינגן, ינואר", **סורג שפה**, תרגום: שמעון זנדבנק, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמוד 252.

**פרופ' גלילי שחר הוא מרצה בחוג לספרות.**

המעורב, המשלב את הנשגב עם השפל, את המופתי עם הבזוי, את הרציני עם המעורר צחוק, להציג כהלכה את המולת החיים על הארץ. כי החיים הם מרובי משלבים ותופעות סותרות ומשונות. התנועות ותפניות הדיבור הפתאומיות בשירתו של דנטה, עלילות גופי התאוה בנובלות של בואקצ'יו, מערבולות הצחוק ברומן של ראבלה, אלה הן בשורות החיים. ולכן יצירות אלה – שהן כימי חג, דוברות אמת גדולה על מפעלי האדם, ומתבטאת בהן כל שפעת המחסור והמהומה. הספרות המייצגת (מבטאת/מביעה) תמורות, שינויים תכופים ומורה על אותה אי־אחדות גמורה, צירופים משונים וסתירות עמוקות, לדעת אוארבך, מתקרבת לסוד ההוויה. אין זה מקרי, לכן, כי ראשי הדוברים בספרות זו הם "שקרנים": בעלי תחבולות כגון אודיסאוס של הומרוס, אב שתקן וקודר שאינו מגלה את אשר על לבו (אברהם בפרשת העקדה) המקוללים היושבים בתופת **בקומדיה** של דנטה, או שוטים גמורים מסוגם של דון קיחוטה וסנשו פנצ'ה ברומן הענק של סרוונטס ובמחזות של שייקספיר, שהקורא בהם אינו יודע עוד, האם זו טרגדיה? האם זו קומדיה? המימזיס של המציאות המוחזקת כ"שקר" בתורת אפלטון נעשה ל"אמת" בתורתו של אוארבך. כי השירה דוברת מעתה בכנות על מפעלי האדם על הארץ ואינה מספרת עוד על מרכבות הנוסעות בשמיים וחוצות רקיעים. אך אמרנו, כי את שאלת השירה צריך לחשוב גם מעבר למשלב המימטי – האם וכיצד היא מייצגת את הממשי, אלא לעמוד על מהותה כ"מייסדת", כלומר כנותנת את מתת הלשון כיסוד ההוויה. בין ראשי הדוברים על "האמת" במובנה השירי – כקריאה לדברים לצאת מן החבוי אל ספי הלשון, היה מרטין היידגר, ששב כידוע להזמין את המשוררים המנוודים לתחומיה של המחשבה.<sup>6</sup> כי בכוח השירה, באשר זו השירה הטרגית של סופוקלס, המנוני הנהרות של פרידריך הלדרלין, שירת הנודים של גיאורג טרקל, או קינות המלאך של ריינר מריה רילקה,<sup>7</sup> להיות מידה לדברים.<sup>8</sup> אין מדובר עוד באמת (או ב"שקרים") על אודות המציאות, העליונה או התחתונה, אין מדובר עוד במימזיס – בייצוג או במבע של מה־שיש, אלא בקריאה (נואשת) לייסד מסד להוויה. השירה אינה מדברת עוד על מה־שיש אלא פונה אל מה־שאיננו, וקוראת לו להיות על ספי הלשון, על מפתן הבית. השירה שבה אז להיות כ"התאספות", וראשונים להתאסף בה, על סיפי השירה, הם המשוררים עצמם, "השקרנים", אותם נודדים, מנוודים, ואף שיש ביניהם "הולכי בטל", משוטטים וכל מיני עזובים, השבים בעת ערב עם מילים משונות לביתם. והמשוררים, האם הם נענים להזמנה זו? להיות מורי דרך להגות? אך





שירה דושי, דרקון





איור: שחר אטואן

השנה פרשה לגמלאות שמחה מנחם, מרכזת התוכנית הבין־תחומית, שליוותה את התוכנית מאז הקמתה. לכבוד פרישתה, תלמידי התוכנית לדורותיה כתבו לה והקדישו לה מיצירתם. הנה מבחר קטעים.

# ההזמנה

## שמעון אדף

השירה אני חוצה את המרחב. והעולם מתרחב לי עם כל אפשרות שנפתחת, עם כל תוכנית הוא מתפצל, מוכפל. חשש מתגנב, העושר הלא מוגבל, הוא מעורר את קנאתם של השכנים. אני מתחיל לדאוג שמא יפרוץ לבית מי מהם, מכל הטובין חסרי הערך שלי יגזול את ההמחאה במעטפתה. שבע פעמים אני בודק אם נעלתי את הדלת. אני מצפין את ההמחאה בעמוקה שבמגרות, מתחת לגרביים, או במגרת התחטונים, שם לא מחפשים אף פעם. איני נרדם בלילה. אני כוסס ציפורניים. כדי לשכך את חרדותי אני משתעשע במחשבה שהנה, העמלה אשר גזלו ממני אילי הבנקים, מכרסמת בהונם, כמו וירוס ששילחתי. כסף ששולם תמורת שירה דינו כדין שלושים שקלי הכסף, לא נכחדים, שום מפחה לא תתיכם, הכבשנים מקיאים אותם, הם נדחקו החוצה ממלכות החומר. ואז אני נבהל יותר, מה יעולל לי כופר זה של דיראון: חמישים ואחד שקלים ושישים וחמש אגורות. אני יוצא אל הרחוב ובידי ההמחאה, פונה אל היצור האנושי הראשון שאני פוגש – אישה בגיל העמידה, פסעה מן הקונדיטוריה ובידה לחם – קחי, בבקשה. עיניה מתרחבות. היא שולחת מבט אבוד סביב, תוחבת את ההמחאה לאגרופי הלח ונסה. האיש הבא צוחק, סב על עקביו ואז יורק. נער אומר לי, כשאני אוחז בו מיואש: אפל כתוף בו למוטף בלפד. לאן אלך עכשיו. אני שב לדירתי. ההמחאה על השידה סמוך לכר. אני צונח אל תנומה כבדה. בבוקר מתעורר. מכה בי הבנה: ההמחאה, הרי היא הזמנה, כרטיס כניסה. עלי לקפלה, להניח תחת הלשון, ללכת אל מעבר להרים, לחתוך את האוקיאנוס, לנסוע ביערות, עד שאגיע אל נהר, ושם, לקנות לי מעבר על הדוברה; ההמחאה היא האות שאני ממתין לו מאז התחלתי לזכור שוב את חי.

**שמעון אדף הוא כותב וראש המסלול לכתיבה במחלקה לספרות עברית באוניברסיטת בן גוריון**

**ב**בוקר מצאתי בתיבת הדואר המחאה על סך חמישים ושלושה שקלים חדשים: תשלום תמורת הדפסת תרגומי שירים – לא מוצלחים במיוחד – לצרפתית בגיליון האביב של כתב העת Europe, שעל כריכתו הופיע, כמה משונה, תצלום נהדר של פייר פאולו פזוליני. מחשבתי הראשונה היתה: בניכוי עמלת הפקדה, הרי זה סכום של חמישים ואחד שקלים ושישים וחמש אגורות. ואחר כך חשבתי: מה אעשה בכסף. להניח לו להתמוסס בחשבון הבנק שלי, לזלוג אל ההון הכללי, אל תנועות השפל והגאות של השוק, לא מתקבל על הדעת. גם לא למסור אותו לצדקה. אינני יהיר עד כדי שאהיה חסר אנוכיות לחלוטין. את התמלוגים על השירים שאני כותב אני מוסר ממילא. אבל זה, השכר הזה, אני צריך להעניק לו משמעות. אני יכול לפדות את ההמחאה ולקנות בסכום מזון. להתיישב בבית קפה ולהזמין עסקית, לעצום את העיניים, להתענג על דקויות הטעם, אח, רוטב הווינגרט הנספח אל מערכת העיכול, אל הדם, סוכר למחשבה, חלבונים לבניין השריר. אני יכול לקנות בו בקבוק יין זול, תוצרת ישראל, להשתכר אל תוך שינה, הלום אלכוהול לצנוח על הספה, ולהקיץ צמא, מיושב עם שחר. אני יכול להמיר אותו במילימטר רבוע על הצד האפל של הירח, לדמות אותו בכל פעם שארים את מבטי. לרכוש דבר מה מיוחד, איזה חפץ עלוב בשוק הפשפשים, ולהציגו בפני אורחיי. אני יכול להשקיע באגרות חוב, להסתכן עוד ועוד בספקולציות של נדל"ן, עד שיתפח לקפיטל ממש, במבואה של בניין העסקים שאקים ייכתב על לוח פליז: עשה את הונו מתרגום שירתו לצרפתית. אני יכול לקנות כרטיסיה לנסיעה באוטובוסים של דן, ולעמוד, דחוק בין גופים מיוזעים בקו 25 בדרכי לאוניברסיטה, וסוף סוף לא להעלות על הדעת במרירות כיצד יושבים אנשי צל במשרד ממוזג וזוממים לפנות שטחים בדרום תל אביב: להרכיב על מפלטי האוטובוסים צינורות שיזרימו את הפחמן החד חמצני חזרה אל כלי הרכב האטומים, המלאים שוכרים ובעלי דירות קשי יום. לא, לחשוב בהשתאות: השירה היא שנתנה לי את המקום הזה, בכוח

# גברים אינם בוכים

## אתגר קרת

גם הגיבור בספר בכה הרבה עד שפגש בידיד דמיוני שהציע לו שבכל פעם שהוא מרגיש שהדמעות עולות לו בגרון ישתמש בהן בתור דלק למשהו אחר: לשיר שיר, לבעוט בכדור, לרקוד ריקוד קטן. ואני קראתי את הספר הזה אולי חמישים פעם, והתאמנתי עליו שוב ושוב, עד שבסוף הייתי כל כך טוב בזה שזה התחיל לקרות מעצמו. והיום אני כבר כל כך רגיל שאני לא יודע איך מפסיקים את זה.

"אז כשהיית ילד", לב חוקר, "כל פעם שרציתי לבכות היית שר במקום?"  
 "לא", אני מודה בחוסר חשק, "אני לא יודע לשיר. אז לרוב, כשהייתי מרגיש את הדמעות עולות לי בגרון, הייתי מרביץ במקום."  
 "מוזר", אומר לב בקול מהורהר, "אני לרוב מרביץ כשאני שמח". אני מרגיש שזה רגע נכון ללכת למקרר ולהביא לשנינו מקלוני גבינה. אנחנו יושבים בסלון ומכרסמים מקלוני גבינה בשקט. אבא ובן. שני בני. אם תדפקו בדלת ותבקשו יפה נכבד אתכם במקלון גבינה, אבל אם תעשו משהו אחר במקום, משהו מעציב או משמח, יש סיכוי טוב שתקבלו מאיתנו מכות.

**אתגר קרת הוא סופר**

הבן שלי, לב, מתלונן על זה שאף פעם לא ראה אותי בוכה. את אמא שלו הוא כבר ראה בוכה כמה פעמים, במיוחד כשהיא מקריאה לו סיפורים עם סוף עצוב. גם את סבתא שלו הוא ראה בוכה פעם, ביום הולדת חמש שלו, כשאמר לה שהמשאלה שביקש היא שתבריא. אפילו את הגננת שלו לב ראה בוכה כשהודיעו לה בטלפון שאבא שלה מת, ורק אותי לא. וכל העניין הזה גורם לי להרגיש לא נעים.

יש הרבה דברים שהורים אמורים לדעת לעשות ואני לא ממש חזק בהם. הגן של לב מוצף באבות שממהרים לשלוף את ארגז הכלים שלהם מתא המטען של המכונית בכל פעם שמשהו מתקלקל ולתקן נדנדות וצנרת בלי טיפת זיעה. ורק לאבא של הבן שלי אין ארגז כלים, או ידע איך מתקנים משהו, אפילו מכונית אין לו. הייתם מצפים מאבא מהסוג הזה – לא טכני, אמן – שלפחות יידע לבכות. "אני לא כועס שאתה לא בוכה", אומר לב ומניח על זרועי כף יד קטנה, כאילו הוא מרגיש את המצוקה שלי, "אני רק מנסה להבין למה. למה אמא כן ואתה לא".

אני מספר ללב שכשהייתי בגיל שלו בכיתי מהכול: מסרטים, מסיפורים, אפילו מהחיים. כל קבצן ברחוב, חתול דרוס או נעל בית בלוייה היו גורמים לי לפרוץ בבכי. אנשים סביבי חשבו שזה בעיה, וליום ההולדת אפילו הביאו לי ספר ילדים שהיה בעצם מין ספר הדרכה שנועד ללמד ילדים לא לבכות.

# עשרים ושתיים שקל

## עודד וולקשטיין

ובמילים אלה נטלתי את המגש והסתלקתי משם. האם חויבה שמחה מנחם לשלם על ארוחתי? מותר להניח שכן. אני מנצל אפוא במה נכבדה זו כדי להזמין את שמחה מנחם לארוחת צהריים בעלות כוללת של 22 שקלים. אך לא בזה עיקר העניין. שנים חלפו מאז. ובהזדמנויות שונות, ברגעים שבאה עת הפירעון ואני נמצאתי מדולדל וחסר, ברגעים שבהם הורדתי דלי אל הבאר ובמקום מים חיים העליתי חופן של בוץ, כשמשהו אזל ותש, כשנצרכתי ושוב לא היה לי, כשחושי התערפלו ומכיס הנפש ההפוכים נשר שלג של פירורים מכובסים, שפתי צרו כמו מאליהן, לעתים בשפליקול ולעתים בקריאה ניחרת, אותו משפט עצמו: "תרשמי שמחה מנחם". הקפיטריה של גילמן התגלגלה לה בדלפקים אחרים, והרעב גם הוא לבש ופשט צורה במרוצת השנים. אבל כל אימת שהחשבונות תכפו עלי והלשון נחה בפי צבה ומאלחשת, הציצה מבעד למרישי המרצפות דמותו של אותו לחשן קמאי, שבשורתו אחת היא: "תרשמי שמחה מנחם". אני ניבט אל העתיד ורואה מסוע אינסופי של מגשים עמוסי מזון תפל, שאותו מפסקים פרופסורי לוואצה זעופי גבינים שאינם חוננים דבר במבטם. והכיסים עודם קלים מנשוא. אך באזול כל משאבי ובהימוט כל מבטחי, אני יודע כי המילים החידתיות יבקיעו מעומק חזי ויהדהדו באוזני כתפילה עתיקה, כצופן כניסה למערת אוצרות נשכחת, כתשובתן מרפת האברים של כל בלהות העולם: "תרשמי שמחה מנחם". ושמחה מנחם, אני יודע, לא תאחר לבוא: אני כבר רואה אותה נחפזת בין הקופות, כובעה מזגזג בקלילות בין פרופסורי לוואצה, והיא מפיסה את דעתם של נושי ופודה את נשמתי שוב ושוב ב-22 שקלים.

**ד"ר עודד וולקשטיין הוא עורך פרזון בהוצאת כתר ומתרגם**

הקפיטריה של גילמן בצהריים המתעוררים של יום הלימודים, ואני מניח את המגש על הדלפק ומושיט יד לכיסי. עד כמה שזה נשמע מופרך, גם על האוכל הזה צריך לשלם. אבל הארנק נדד כדרכו לכיס האחר. אני מחייך בשמץ מבוכה לקופאית ושולח את ימיני בתנועה גמלונית משהו לכיס השמאלי. אני נענה בחספוסן הפתיתי של ממחטות אף מכובסות. המרקם משתנה באופן דרמטי כשאצבעותי ממששות כרטיס אוטובוס ישן. אני הופך את הכיס החוצה, ופירורים לבנים נושרים על הרצפה. הפרופסור הניצב מאחורי, מן המובילים בעולם בתחומו, יהיה מה שיהיה, מעווה את פניו בארשת של מיאוס. לפתע הוא פושק את שפתיו ומפיק צהלה משונה: "לוואצה!" הקופאית נדה לו בעייפות, "עוד רגע אדוני", אך בקרבי מהדהד אותו צירוף הגאים אידיוטי כאזעקה. אני הופך ביד בהולה בכיסי האחוריים, דולה מאחד מהם שקל שגם הוא פסול לשימוש משום היותו אחוז ללא תקנה במסטיק נושן, שאותו טמנתי בכיסי באחד השיעורים מאימת מבטו המצמית של פרופסור הלוואצה. והאשראי בבית. והמבט המשוטט כה וכה בתחינה אינו נתקל בפנים מוכרות. ובתיק רק סאגות איסלנדיות שמתגרות בי ברישומם המצטהל של ימים רחוקים ומאושרים שבהם נהג בעולם סחר החליפין. ועוד רגע פרופסור הלוואצה יפעה שנית, ואז יימוט הכול, הכול – כול הניסוי המאולתר הזה בתל אביביות יימוג כאבק פורח, ואני אמצא ספון במטבחה הישן של אמי שחיוך קלוש עוד יסתמן על פניה, זכר לבדיחה ארוכה מדי שהגיעה סוף סוף לסיימה.

לא אמרתי את המשפט הבא. לא אמרתי אותו, אבל שמעתי את עצמי אומר אותו. ראיתי אותו טס מן הפה שלי כמו עכבר מחור בקיר, כמו עכבר המגיח ממקום שלא חשדת בכלל שיש בו חור. קהות משונה, אופורית, אפפה אותי כשמעתי את עצמי מפטיר לעבר הקופאית, כמו ממרחק אינסופי: "תרשמי שמחה מנחם".



# Lemony beetroot and peach salad

Yotam Otolengi



## INGREDIENTS

Serves four

Long shaved skin of 1 lemon

60ml olive oil

4 tsp cider vinegar

1 tsp honey

1 garlic clove, crushed

1 teaspoon finely grated lemon zest, plus 1 tbsp lemon juice

8 medium red beetroots, stalk trimmed (700g)

2 ripe peaches, stone removed and cut into 1cm wedges (300g net)

75g rindless soft goat's cheese

1½ tsp aniseed, toasted and roughly crushed (or fennel seed, as an alternative)

5g purple (or green) basil leaves, large leaves torn

Salt

## INSTRUCTIONS

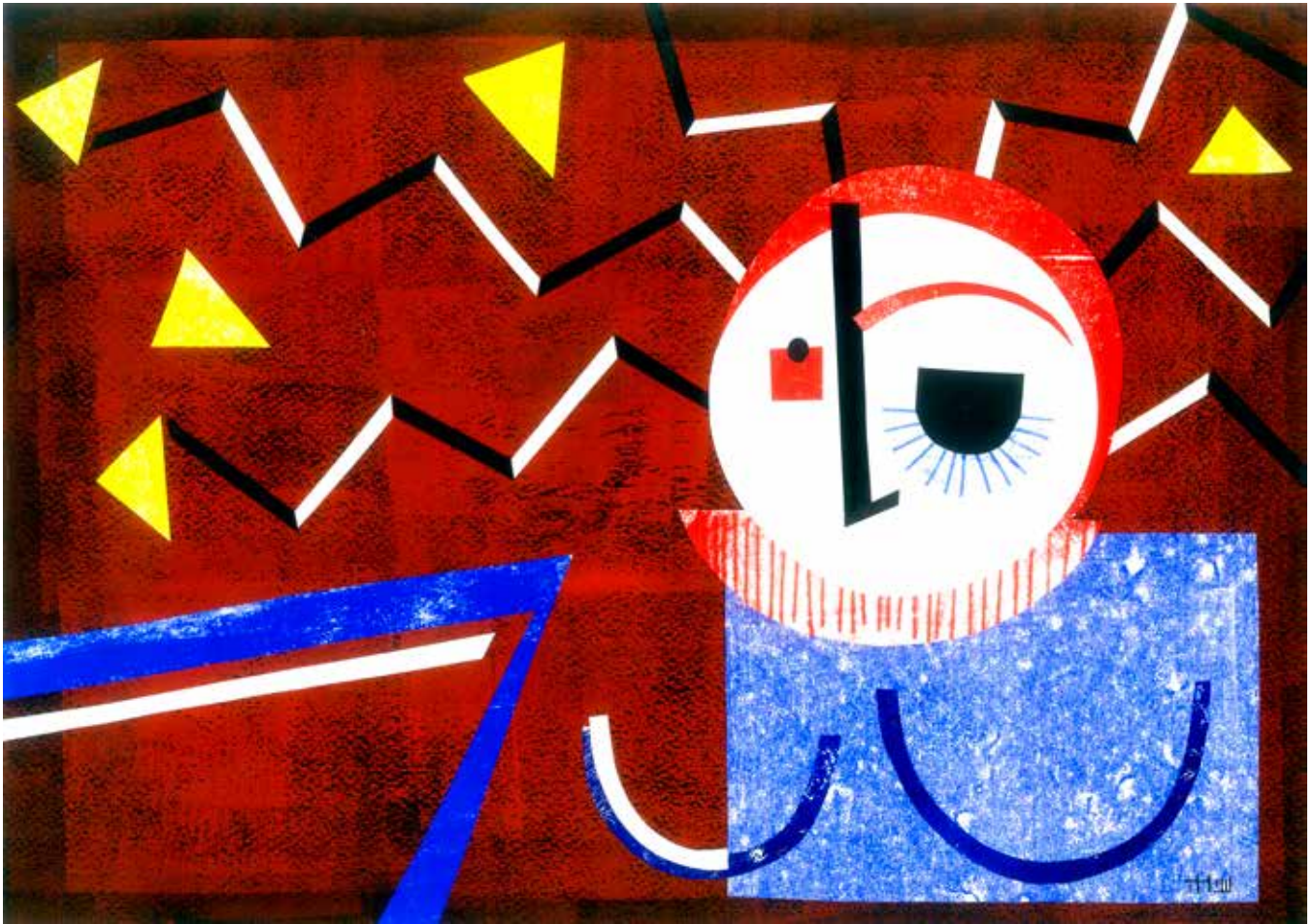
Preheat the oven to 200C.

Place the long lemon peel in a small saucepan with the olive oil. Bring to a simmer on a medium heat and then remove from the heat. Set aside to cool and then lift out the lemon skin. Discard half and pat dry the remaining half before slicing it into long thin strips. Set aside until ready to serve.

Place the infused oil in a small bowl and whisk in the vinegar, honey, garlic, lemon zest, lemon juice and ½ teaspoon salt. Set aside.

Wrap the beetroot individually in aluminum foil, place on a baking tray and roast in the oven for about 45 minutes, until cooked through. The cooking time varies a lot so insert a small knife into a beet to check that it is cooked: it should go in with little resistance. Remove from the oven and set aside for 10 minutes before removing the tin foil and peeling them – preferably with plastic gloves – whilst they are still warm. Slice the beetroot into 1 centimetre wide wedges, pour over the dressing and set aside.

When ready to serve, layer the beetroot out on a large platter, along with the peach. Try not to mix everything together too much as the red beetroot will bleed. Dot with the goat's cheese and sprinkle over the aniseed and basil. Finish with the thin strips of lemon and serve.



שירה דושי, מדוזה



מיכל בודניק, ???

